

2633/3
1957

1213

ბედი ქართლის

ისტორიული, ლიტერატურული და სამეცნიერო კრებული

Bedi Karthlisa (« Le Destin de la Géorgie »)

RECUEIL HISTORIQUE, SCIENTIFIQUE ET LITTÉRAIRE GEORGIEN

Directeur : **K. SALIA** - 8, rue Berlioz, Paris (16) - Tél. : PASsy 75-35

N° 24-25

JUILLET 1957

N° 24-25

ზ ი ნ ა ა რ ს ი :

- პროფ. მიხ. წერეთელი — ილია ჭავჭავაძის მოკლვა (1907-1957)
კ. სალია — ქართველი ერის ბრძოლა დამოუკიდებლობისათვის (1801-1918)
პროფ. მ. მუსხელიშვილი — დამონებულ ერთა წარმომადგენლობისათვის
გრიგოლ რობაქიძე — ფოთლები
გ. გამყრელიძე — ოცნება რთველზე
მ. მ. თარხნიშვილი — შენიშვნები ახალი ქართული ლიტერატურის ისტორიაზე
გ. ნოზაძე — ანთიმოზ ივერიელი და ქართული სტამბა
ნინო სალია — ლოცვა
ჰ. მ. ხინიკაძე — ლამარა
ბიბლიოგრაფია
ქრონიკა

ილია ჭავჭავაძის მოკლვა

(1907-1957)

ნახევარმა საუკუნემ განვლო მას აქეთ, რაც ილია ჭავჭავაძე მოიკლა ვერაგულად.

ის მართლაც „შავი დრო“, როდესაც უდიდესი ქართველი ტყვიით წააქციეს, დასაწყისი იყო საქართველოს უკანასკნელი ტრაგედიისა.

რად იყო ილია ჭავჭავაძის მოკლვა ქართველი ერის ტრაგედია? იმიტომ რომ მან დაჰკარგა დიდი მწერალი და დიდი მოღვაწე? არა: ილიას თვისნი დიდნი საქმენი უკვე აღსრულებულნი ჰქონდნენ, იგი უკვე მოხუცი იყო, საუკუნოდაც არავინ ცოცხლობს და ცხოვრების მიმწუხრს მოსალოდნელია ყველასათვის ამ სოფლითგან განსვლა. — იმიტომ რომ იგი ქართველთა ხელით მოიკლა? არა: უბედური შემთხვევის, ან მეკობრეთა თავს-დასახმის მსხვერპლი შეიძლება ყველა შეიქმნას, სულ ერთია ვინ არის დამნაშავე, უცხო თუ თანამემამულე მსხვერპლისა. — რად იყო ილიას მოკლვა დასაწყისი საქართველოს უკანასკნელი ტრაგედიისა? იმიტომ რომ იგი დღემდე გრძელდება და შეიძლება მართლაც უკანასკნელი იყოს დღეს მოსაკლავად განწირული ქართველი ერისა.

აქ ნათლად უნდა ვხედავდეთ მიზეზს ამ საშინელი მოვლენისა, რომელიც ილიას მოკლევით დაიწყო, და არა ვაბრალოთ მკლველობის დანაშაული მეკობრეთ, ან რუსის ჟანდარმთ, და ამით გავამარტივოთ რთული მოვლენა და სინიდისი დავიმშვიდოთ, — რომ ქართველ ერს ილიას მოკლვის დანაშაული არ მიუძღვის და სხვა.

ილია დაეცა იმ ბრძოლაში, რომელიც წარმოებდა საქართველოში ილიას ეროვნულ იდეოლოგიასა და უცხო, შორითგან შემოტანილ მარქსიზმს შორის. ამ უკანასკნელის „რევოლუციონურმა“ სიმკაცრემ და დაუნდობლობამ იმსხვერპლა საქართველოს დიდი „წინასწარმეტყველი,“ — მოვლენა, რომლის მსგავსი სხვაგანაც გვინახავს. ქართველ ერს კი არ მიუსჯია სიკვდილი თვისი „წინასწარმეტყველისათვის,“ არამედ ვნება მას არგუენს სასჯელად იმ უსჯულო სინიდისის ქართველთ, რომელთაც ერი არ სწამდა და ილიას მოკლვის თითხმეტი წლის შემდეგ თვით მთელი ერი, მონობისაგან ახლად განთავისუფლებული, უცხო ძალებით შეიპყრეს, ჯვარს-აცევს და დღემდე ჯვარზედ ჰყავსთ გაკრული.

ილია ჭავჭავაძისთვის ერი ცოცხალი საზოგადოებრივი პიროვნება იყო, ერთი მრთელი რამ, რომლის ნაწილთა შორის ვერავითარი განსხვავება მას ვერ შლის და არც უნდა დაშალოს იგი. დასაბამითგან დღემდე ცხოვრება ქართველი ერისაც მუდამ ცვალებადი იყო, ხოლო თვით იგი იმავე პიროვნებად დარჩა. დროთა სრბოლაში, მისი ისტორიის განმავლობაში მას არა თუ მხოლოდ თვისი განსაკუთრებულ თვისებათა მქონე მოდგმა შეუნახავს, არამედ მას შეუქმნია დიდნი ღირებულებანი კულტურისა. ხშირად განმცდელი

დიდი ტრაგედიისა, ხშირად დამარცხებული და განადგურებული, იგი მუდამ იყო მცდელი თვისი ენერგიით ნაცართაგან კვლავ აღდგომისა და განახლებისა, და ამ ენერგიის წყარო იყო ყოველი ნაწილი მისი, ერის შვილი ყოველი სოციალური მდგომარეობისა, — ყოველი წეს-წყობილების დროს. „ჩვენ ყველანი ერთნი ვართ“, ერთი ერის შვილნიო, ამბობდა ილია. და სამახსოვრიც საზოგადოებისა მისთვის ერის სამახსოვრი იყო, გაუმჯობესებისათვის და წინ-სლვისათვის ყველა მის ნაწილთა, ყოველი მისი წევრის უზრუნველ-ყოფილ, თავისუფალ, შეგნებულ და ღირსების მქონე პიროვნებად ქცევისა, — ერთობ მთელი ერის სამარადისოდ და ღირსეულად თვით-მყოფობისათვის. ერის ნივთიერი სიმდიდრე ყველასათვის უნდა იყოს წყარო კეთილ-დღეობისა, და არა ერთი ნაწილისათვის ერისა, და ენერგიის გაღება ამ სიმდიდრის ზრდისათვის ყველას მოეთხოვება. — უწარსულო ერი უღირია, ეს თვით იმას ნიშნავს, რომ მისი ცხოვრება საუკუნეთა განმავლობაში უქმი, და თვით იგი ყოველი შემოქმედებითი ნიჭის არა-მქონე ყოფილა. ხოლო რაც წარსულში ერს შეუქმნია დიდი და სამარადისო ღირებულების მქონე, მას შესწავლა, ცოდნა, პატივი უნდა, რომ კულტურულ ერად დადგეს იგი სხვა კულტურულ ერთა შორის. „კეთილის“ შენახვა და „ჯერკვალის“ განგდება ერის ნამოქმედართაგან წარსულისა, ცხოვრების რომელი დარგიდანაც უნდა იყენენ იგინი, ერთი უდიდეს საზრუნავთაგანია ერის მსახურისათვის, ვინაითგან მხოლოდ წარსულთან უშუალო კავშირი ინახავს იმ სულს, რომელიც მას უდგას იმ დღითგან, როდესაც ერი **ერად** გახდა. ხოლო გმობა წარსულისა საკუთარი თავის გმობაა, და მოწყვედა მისგან, — გადაგვარება, არარად ქცევა, და არა განახლება ცხოვრებისა.

შორს წაგვიყვანდა ილია ჭავჭავაძის მსოფლიოს ხედვის აღწერა. ვიკმაროთ ეს, რაც ვთქვით. ამ აზრებით ხელ-ძღვანილი ემსახურებოდა ილია თვის ერს, საქართველოს, — სიტყვით, კალმით და საქმით. დიდი პოეტი, ძლიერი თეორეტიკოსი, შეუდარებელი პუბლიცისტი, მრავალ-ფერი ცოდნით აღჭურვილი და აროდეს უსაბუთოდ და უსაფუძვლოდ მწერალი ან მეტყველი, დიდი ენა-მწვერი, დაუძინებელი მოქმედი ყოველი საქმისა, რომელიც ესაჭიროებოდა ქართველ ერს, **მთელ** ქართველ ერს, — აი ვინ იყო ილია ჭავჭავაძე, და რა საკვირველია, თუ მან უდიდესი ავტორიტეტი მოიპოვა ქართველი ერის შორის მისი ხანგრძლივი ღვაწლით და თუ იგი ბუნებრივად გახდა მეთაური, ხელ-მძღვანელი, დამცველი, მესაიდუმლე, „წინასწარმეტყველი“ მისი. — ილიას „შრომის ახსნაც“ სწამდა ყველგან, იგი არ იყო არც ისეთი „ნაციონალისტი“, მხოლოდ მისი ერი რომ სწამს და სხვა არც ერთი. — მან ისიც იცოდა, რომ ხშირად მხოლოდ ძალით, რევოლუციით მოიპოვებს ჩაგრული ნაწილი ერისა თავისუფლებას და შეიქმნის უკეთესს ცხოვრებას, მაგრამ ისიც იცოდა, რომ დეგენერაცია რევოლუციის იდეისა ბრძოლის პროცესში და მის ხელმძღვანელთა უგნური ხელმძღვანელობა ტერორითა და სისხლის წყურვილით ერის საუკეთესო ნაწილს სპობს, და ამით ე. წ. „მონაპოვარი“ რევოლუციისა დიახ კნინი და მცირეა ხოლმე იმასთან შედარებით, რაც გახელდებულთა აღტყინებას ვნება მიუყენებია ერისათვის, და შეიძლება ისეთი „ახალი“ რამ გამოვიდეს აგრე გამხეცებული რევოლუციითგან, რომ „ძველი“ სანატრელ განმქრალ სამოთხედ ეჩვენებოდეს ყველაფრისაგან განძარცულ ადამიანს. მაგალითებს ასეთ მოვლენათა ბევრს ვხედავთ ისტორია-

ში და ერთი უდიდესი თვალ-წინ გვაქვს. — და ილიამ ისიც იცოდა, რომ კუთარი ერის უფლებათა დაცვა არ ნიშნავს მეზობლის მტრობას და წაბღენას, „უმეზობლობისადმი“ მისწრაფებას, არამედ მისი იდეალიც ერთა შორის თანხმობა და მშვიდობა იყო.

სრულიად სხვა რამ იყო საქართველოში შემოჭრილი უცხო მსოფლიოს-ხედვა, — მარქსიზმი, — და იდეოლოგია და საქმე მის მიმდევარ ქართველთა. ფილოსოფია მარქსიზმისა გამატერიალისტებული დიალექტიკაა იდეალისტის ჰეგელისა, — ერთად-ერთი „მეცნიერული“ სწავლა ბუნების ყველა მოვლენათა და მსგავსადვე სოციალურ მოვლენათა ახსნისათვის, ისტორიის გაგებისათვის, კულტურული ცვლილების მომავლის განჭვრეტისათვის და სხვა. „ეკონომიური მატერიალიზმი“, ანუ „ისტორიული მატერიალიზმი“, ანუ „დიალექტიური მატერიალიზმი“, — აი რა არის მარქსიზმის „მეცნიერება“ და მარქსისტები დიალექტიკის განგებით ვარდაუვალი სოციალიზმის მოძღვრებას „მეცნიერულ სოციალიზმად“ უწოდებენ, თუმცა არც ერთ ნამდვილ მეცნიერებას არც წინათ დასჭირვებია იდეალისტური ან მატერიალისტური დიალექტიკა თვის აღმოჩენათათვის და არც დღეს სჭირდება მას იგი არსად, გარდა „საბჭოთა“ კომმუნისტურ-„პროლეტარული“ საზოგადოებისა.—იდეათა იმ სისტემაში, სადაც საწარმოო საშუალებათა განვითარება და განმრავალფეროვანება ჰქმნის ეკონომიურ აგებულებას საზოგადოებისა; სადაც ეს ეკონომიური აგებულებაა საფუძველი, სხვა ყველაფერი სულიერ-კულტურული კი ზედ-ნაშენი მასზედ, ყოველთვის შეცვლილი საფუძვლის შეცვლის შემდეგ; სადაც ეკონომიურ განვითარების ნიადაგზედ წარმოშობილ კლასთა შორის ბრძოლაა მთელი ისტორია კულტურულ ერთა და ამ ბრძოლაში გამარჯვებულ გაბატონებულ კლასთა ბატონობა მხოლოდ დამარცხებულ კლასთა საექსპლოატაციოდ არის განმტკიცებული და საფუძვლად უდევს სახელმწიფოთა ცხოვრებას; სადაც უკანასკნელ, კაპიტალისტურ ხანაში საზოგადოებათა განვითარებისა პროლეტარიატია ჩამბული ბურჟუაზიის წინააღმდეგ ბრძოლაში, — პროლეტარიატი, რომელსაც არც სამშობლო აქვს, არც არაფერი სხვა, გარდა ბაზარზედ გასასყიდი სამუშაო ძალისა, — პროლეტარიატი, რომელიც იზრდება კაპიტალის კონცენტრაციასთან ერთად და ირანძმება შეგნებულ მხედრობად, რომ თვით გაბატონდეს, თვით ბურჟუაზიული დემოკრატიზმის ხანის განვლითაც, და თვისი დიქტატურით უკლასო საზოგადოება შექმნას მთელ მსოფლიოში „ექსპროპრიატორთა ექსპროპრიაციის“ შემდეგ, — მსოფლიო კომუნიზმი, — და ამით იქმნას დიალექტიკის განგება: თეზისი — პირველ-ყოფილი კომუნიზმი, ანტი-თეზისი, უარ-ყოფა მისი — კერძო საკუთრებაზედ დამყარებული კლასთა საზოგადოებანი მშრომელთა ექსპლოატაციისა, კვლავ თეზისი, უარ-ყოფა უარ-ყოფისა—მსოფლიო კომუნიზმი, უკლასო საზოგადოება, სადაც ექსპლოატაციას ადამიანისა ადგილი არ ექნება, და სხვ. და სხვ. —ასეთ სისტემაში ადგილი არ აქვს არც შემოქმედებით სულს ადამიანისა, არც სულს საზოგადოდ, არც სარწმუნოებას, არც წარსულისა და მის კულტურათა ნამდვილ გაგებას და დაფასებას, არც ერს და მისი პიროვნებისა და მის განსაკუთრებულ უფლებათა დაცვას. ეს მოძღვრება დამშლელია ერის მთლიანობისა, მისი სულიერი ორგანიზმის განმანადგურებელი, და ამით დამაშრობელი კულტურის წყაროსა, ვინაითგან არავითარი დიდი კულტურა ერის გარეშე არ

წარმოშობილა და მსოფლიო კომუნიზმის წიაღში მისი დეგენერაცია და სრული გაქრობაც იქმნება აუცილებელი, — მით უმეტეს, რომ მარქსიზმისათვის უცხო და მიუღებელია, და სამტროც, ყოველივე არისტოკრატიული, რჩეული ერის შორის, ხოლო ის ერი, რომელსაც ვერ შესძლებია თვისი წიაღითგან არისტოკრატიულ ელემენტთა შობა, ყოველთვის არარაობა ყოფილა კულტურული შემოქმედების მხრით. თვით დემოკრატიაც არარაობაა, არავითარი ღირებულების მქონე, თუ თვით „დემოსი“ არად ვარგა, ესე იგი მოკლებულია ყოველ „არისტოკრატის“. არისტოკრატია „წოდება“ არ არის, რაგვარადაც ზოგს ჰგონია, არამედ შერჩეული ჯიში ერის შორის, შემქმნელი ერის კულტურისა, მისი დიდებისა, თავს-მდები აღურაცხელ მოვალეობათა მის დასაცავად, სახელმძღვანელოდ და მარადის-ყოფად.

აი ამ მსოფლიოს- ხედვის წინააღმდეგომ მოუხდა ბრძოლა ქართულ ნაციონალიზმს. — ეგმარობ ამ სიტყვას მისი ნამდვილი მნიშვნელობით და არავითარი მნიშვნელობა არ აქვს ჩემთვის მის განქიქებას ცრუ-ჰუმანისტთა მიერ, რომელთაც, თითქოს რაღაც უმაღლესი იდეის მსახურთ, არც ერთი ერი არ სწამს, — არც საკუთარი და არც უცხო! — კონფლიქტი აუცილებელი იყო და ნაციონალისტთათვის ბრძოლა ძნელი, — არა იმიტომ რომ მარქსიზმის დებულებანი თეორიულად აუღებელ სიმაგრეთ წარმოადგენდენ, არამედ სიძნელე სულ სხვა გარემოებისაგან იყო შექმნილი: რუსეთის მიერ საქართველოს მოტყუებით და ვერაგობით შეპყრობისა, მისი სახელმწიფოს მოსპობისა და ერის განძარცვის შემდეგ ყველა მის დაწესებულებათაგან, საუკუნ. განმავლობაში ბრძოლით ისეც დაღლილ ქართველ ერს ახლა ძველებზე უფრო ძლიერ მტერთან მოუხდა ბრძოლა, და კიდე შესძლო მან ოც და ათის წლის განმავლობაში გამაგრება მის წინააღმდეგომ, — ბრძოლა, რომელიც მისი დამარცხებით უნდა გათავებულიყო. ძალა-მიხდილს ახლა მას მოსვენება სჭირდებოდა და სხვა მოქმედებით, მშვიდობიანი შრომით გამომრთელება, ზრდა და განვითარება. და მის მოღვაწეთა მიზანი იყო შექმნა ერის ორგანოთა, ნაცვლად რუსეთის მიერ მისგან მოკვეთილთა, რომ გამაგრებულს, გაძლიერებულს, რიცხვობრივად, ნივთიერად და სულიერად გაზრდილს ერს კვლავ დაეწყო ბრძოლა პოლიტიკური თვით-მყოფობის აღსადგენად. ეს ძნელი, დიდი და რთული საქმე იყო და მისთვის ილეოდა მთელი ენერგია ქართველ ეროვნულ მოღვაწეთა. მათთვის შეუძლებელი იყო რევოლუციონურ ნაციონალისტურ რაზმთა შექმნა პოლიტიკური ბრძოლისათვის არა თუ ხალხის მასსათა, თვით ინტელიგენციის შორისაც. უცხოეთში ქართული ეროვნული საკითხი არც ერთი სახელმწიფოსათვის არ იდგა, და ბრძოლის განახლება უდიდესი იმპერიის, რუსეთის წინააღმდეგომ შეუძლებელ რამედ და ახსურდად იყო მიჩნეული ქართველ მოღვაწეთაგან. — მხოლოდ გვიან, ქართველი ერის ოდენ მომაგრების შემდეგ ზემოთ-მოხსენებულთა ღვაწლით, დაარსდა სოც. ფედერალისტთა პარტია, ვარკვეული სოციალურ-პოლიტიკური პროგრამით, — საქართველოს ავტონომიით და სხვ. ქართული საკითხი უცხოეთის წინაშე მათ დააყენეს და თვით საქართველოში მათ შექმნეს კადრები პოლიტიკურ მებრძოლთა ინტელიგენციისაგან და ხალხის ყველა ნაწილისაგან. 1905 წ. ეს კადრები ქართულ ეროვნულ-სოციალისტთა უკვე მებრძოლ ძალად გამოდის რუსეთის თვით-მპყრობელობის წინააღმდეგომ და მეტოქედ სოციალ-დემოკრატთა, ერის უფლებათა დამცველად, მათი აღდგენის მომთხოვნელად. —

ილია ჭავჭავაძის იდეათა აღმსარებელ ქართველ პოლიტიკურ მებრძოლთა დარაზმვა კი უფრო გვიან, ილიას მოკლვის შემდეგ შეიქმნა შესაძლებელი. და ამას წინ უსწრობდა კიდე მცირე ორგანიზაციულად, მაგრამ იდეით რადიკალური ნაციონალისტთა ჯგუფი, მებრძოლი საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენისათვის, ბოლოს თანა-მოქმედი ილიას მიმდევართა „რომელთაც საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენა მათი პოლიტიკური ბრძოლის მიზნად დაისახეს.

ხოლო ესე ყოველი მცირე იყო იმასთან შედარებით, რაც მარქსიზმმა შექმნა საქართველოში პოლიტიკური დარაზმულობის მხრით. მარქსისტებს შეეძლოთ დარაზმულ ძალთა უპირატესობა მოეპოვებიათ საქართველოში, და ამისი მიზეზი აი რა იყო: მათი პროგრამმა მხოლოდ პოლიტიკურ-სოციალური იყო, — არა ეროვნული. მათი პროგრამის ე. წ. მინიმუმის განხორციელება შესაძლებელი იყო და არა ოცნება: მოსპობა თვით-მპყრობელობისა, დამყარება დემოკრატიისა რუსეთში, მშრომელთა მდგომარეობის გაუმჯობესება და სხვ., — შექმნა წეს-წყობილებისა, რომელიც აგრეთვე მოისპობოდა შემდეგ და მთელი კაცობრიობა შევიდოდა სოციალისტურ სამოთხეში. ამისთვის იბრძოდა რუსის ხალხის და რუსეთში მყოფ ყველა სხვა ხალხთა დიდი მასები და ამ დიდ მოძრაობაში შესლვა მისცემდა ქართველ ხალხსაც იმედს უკეთესი მომავლისა. გარდა ამისა მარქსისტულ-სოციალისტური მოძრაობა საერთაშორისო იყო, და ქართველი ხალხიც, რომელიც რუსის და რუსეთში მყოფ ხალხებთან იბრძოლებდა საერთო მიზანთა მისახწევად, დიდ ინტერნაციონალთან იქმნებოდა გადამბული. მთელი რუსეთისა და მთელი კაცობრიობის ამ უზარ-მაზარ მოძრაობაში შესლვით მას ზურგი ექმნებოდა გამაგრებული და ამით მისი ბრძოლაც გამარჯვებით დამთავრდებოდა. — თუ ვისმე მაინც საჭიროდ მოეჩვენებოდა ყოველივე ამასთან ერთად ქართველი ერის უფლებათა ხსენებაც, მას უპასუხებდენ, — ამგვარი რამ დღეს არა მარტო მშრომელთა „კლასსიური შეგნების დაბნელება“ იქმნებოდა, არამედ ხელის შემშლელი საერთო დიდი მოძრაობისა. და ამას გარდა, დამყარდება რა გამარჯვების შემდეგ ყოველთა მაცხოვრებელი დემოკრატია, სხვა საკითხებთან ერთად ეროვნულიც ადვილად გადასაწყვეტი იქმნება რუსეთშიო. — ფანატიკოსმა რევოლუციონერებმა, რომლებიც ბრძოლის საშუალებად ტერორის იყენებდენ, და თვით თავსაც არ ზოგავდენ, არ ერიდებოდენ არც დევნას მთავრობის მიერ, არც ციხიბრს და კატორგას, არც სახრჩობელას, შექმნეს ძლიერი კადრები თავ-განწირულ პროპაგანდისტთა და დარაზმეს საქართველოში ხალხი, ამგვარდ სრულიად განთავისუფლებული წმიდა ეროვნული ბრძოლის სიმძიმისაგან და სიძნელეთაგან: შიგნით ბრძოლა მშრომელთა კლასისა „მყვლეველთა“ წინააღმდეგომ, განსაკუთრებით თავად-აზნაურობისა, ცხოვრების ეკონომიურად უმჯობესად შეცვლისათვის, გარეთ სხვა ერებთან თანაბრძოლა მთელი რუსეთის დიდ მოძრაობაში პოლიტიკურ მიზანთა მისახწევად, — დემოკრატიის დასამყარებლად, და სხვ!.. ქართველებს ყველაფრის გადაჭარბება გვიყვარს, და ჩვენი მარქსისტებიც ისე შორს წავიდენ თვისი ანტინაციონალიზმით, რომ „ხალხს“ აყვირებდენ, — არ „გვინდა ავტონომიაო“, და რაიცა მართლაც საკვირველია, არც ქართული ს. დ.-ული პარტია შექმნეს მათ, არამედ „რუსეთის ს. დ. მუშათა პარტიის“ წევრები იყვნენ. ქართველები იყვნენ მხოლოდ, რომლებსაც საკუთარი ს. დ. პარტია არ

უნდოდათ, სხვას კი ყველას ჰქონდა იგი რუსეთში: სომხებს, ებრაელებს, კოლონელებს და სხვ..

ბრძოლა ნაციონალისტთა და მარქსისტთა შორის საქართველოში მკაცრი, უსიამოვნო და მთელი ერისათვის მავნებელი გახდა. თეორიულმა ბრძოლამ უკვე მნიშვნელობა დაჰკარგა. რა მნიშვნელობა ჰქონდა ს. დ-ებისათვის, დამტკიცებდნენ თუ არა ნაციონალისტები მაგ. ენის „ზედნაშენობის“, ან კლასისთა ბრძოლით ისტორიის ამოწურვის, ან ისტორიაში პიროვნების უმნიშვნელობის უსაფუძვლობას და სხვ., ან და აჩვენებდნენ თუ არა ნათლად, რომ მაგ. საქართველოს თავად-აზნაურობის მოღვაწეობა მთელი ქართველი ერისათვის იყო და არა მხოლოდ მისი კლასისური ინტერესებისათვის, და სხვ.. მარქსიზმმა „ხალხი“ დარაზმა მის წინააღმდეგ, ყველა „გაბატონებულ“ კლასისთა წინააღმდეგ, იდეურად და ორგანიზაციულად, „შეგნებულად“ მებრძოლი „მტრის“ დასამარცხებლად, და მარქსისტთათვის უმთავრესი ეს იყო. ხოლო ამით ერის მთლიანობა ისპობოდა, იშლებოდა ის კავშირები, რომელიც საუკუნეთა განმავლობაში აერთებდა ქართველი ერის ნაწილთ და რომელმაც შეინახა იგი ათას წელთა დროის სივრცეზედ ათასი მტრის წინააღმდეგ ბრძოლაში. ერი განხეთქის გზაზედ იდგა, რათგანაც ის ნაწილიც მისი, რომელსაც საჭურვლით, ტერრორით აღარ ზოგავდენ, საჭურველს ისხამდა თავის დაცვისათვის, და ამგვარად საქართველოს სამოქალაქო ომის ცეცხლი უნდა წაჰკიდებოდა.

რასაკვირველია ყველა ქართველ მარქსისტს, ყველა ს. დ-ს არ მოსწონდა ეს მოვლენა, დამლუპველად მიაჩნდა იგი თვით მათი მოძრაობისათვის. მათ შორის მრავალი იყო ჭკვიანი, გონიერი პიროვნება, და მათი გავლენის და მოქმედების წყალობით მრავალი უბედურება აცდა თავითგან ქვეყანას. მაგრამ მათ შორის იყო აგრეთვე ყოვლად ბოროტი და რეგენი ელემენტები, რომლებსათვის „გაღრმავება კლასისთა ბრძოლისა“ უდიდესი რევოლუციური მიხწევა იყო. ყველაზედ უკეთური მათგანი იყო ფილიპე მახარაძე. და როდესაც მან დაინახა, რომ ნაციონალისტები იდეურად ვერ იქმნენ დამარცხებულნი, არ დაჰკაყოფილდა მით, რომ „ხალხის“ დარაზმული ძალა მათი მეტი იყო ვიდრე ნაციონალისტთა და ამ მხრით მათ საფრთხე არ მოელოდა, არამედ იდეური სიკვდილი განიზრახა ნაციონალიზმისა და მისი უდიდესი მეთაური ამოიღო მიზანში. წმიდა იდეური ბრძოლით რომ ვერა დააკლო-რა, ცილისწამებით და დევნით მისდგა ილია ჭავჭავაძეს, და რაც მახარაძემ, გელეიშვილმა და მათმა სხვა მომხრეებმა მის წინააღმდეგ სიბინძურე წერეს, მართლა უდიდეს სირცხვილად არის მოსაგონებელი იმ უბედური ეპოქითგან ჩვენი ცხოვრებისა. და როდესაც ვერც ამან გასჭრა და განმანადგურებელი პასუხი მიიღეს ილიასაგან და შერცხვენა მათი, მაშინ სატანამ საჭურველი ააღებინა მათ ხელში და მოაკლვევინა დიდი ქართველი. რასაკვირველია ილია არ მოკლულა ს. დ-თა პარტიული დადგენილებით. ერთობ ქართველ ს. დ.-ას არავითარი წილი არ უდევს ამ კრიმინალობაში. მე დარწმუნებული ვარ, რომ თვით მახარაძე დ გელეიშვილიც ვერ გაბედავდნენ უშუალოდ მოეწყოთ იგი. ხოლო მათ მიერ ილიას დევნით და ცილის წამებით წაქეზებულთა, ვილაც ღმრთისაგან შეჩვენებულთა საიდუმლო სინედრიონმა დაატეხა თავს ქართველ ერს ეს უბედურება და სირცხვილი. მათ მეკობრეები გამოიყენეს აღმასრულებელ ორგანოდ, რომ ბოროტი საქმე მათი არ განცხადებულ იყო

და უბრალო თავს-დასხმად მეკობრეთა მიეჩნია იგი საზოგადოებას. ხოლო იმ შეჩვენებულთა სახელს და გვარს ვერც გავიგებთ ვეროდეს, და მდლობა ღმერთს, რომ ვერ გავიგებთ! სირცხვილად თვით აქტი ეყოფა იმ დროსაც და ჩვენც, ვინც მას სიმწრით ვიგონებთ. — ილია ჭავჭავაძის მოკლვის შემდეგ ფ. მახარაძე გაქრა საქართველოდან, ხოლო არა ვითარცა სინიდის-შეწუხებული იუდა, არამედ ვითარცა იუდა, იუდის საქმეთა გამგრძობი.

ილია ჭავჭავაძის მოკლე მთელმა ქართველმა ერმა განიცადა ვითარცა კრვა ლახვრისა გულსა შუა. გლოვითა და ტირილით აღივსო საქართველო, ყოველი სარწმუნოების და მდგომარეობის ნაწილი ქართველი ერისა, და თუ გლოვა დიდი და ღრმა იყო, დიდი იყო აგრეთვე რისხვა ერისა: მისი თავის მოჭრა მოინდომეს, წაართვის რა მას მისი დიდი მეთაური. და ეს შეიძლება მიზეზი გამხდარიყო ქართველთა მიერ ურთი-ერთის განადგურებისა, ამან ყველა გონს მოიყვანა. გონს მოგვიყვანა ჩვენც, მაშინდელი ახალ-გაზრდობის ერთი ნაწილი, რომელმაც არ იცოდა რას როტავდა და რას ჩმახავდა 1905 წლის წინად, ამ წლის დღეებში და შემდეგაც, ღმერთმა იცის ვისი და რაის გავლენით, „რევოლუციონური ბრძოლით“ გატაცებული თვალი აგვიხილა. დავინახეთ „რამიგან ვართ“. დავირაზმეთ ერის სამსახურისათვის, მივხედით რა, რომ სხვა უდიდესი მოვალეობა ადამიანისათვის არ არსებობს, და ჩვენმა მცირემ, მაგრამ მტკიცე დარაზმულობამ თავის დროზედ თვისი მოვალეობა ერის წინაშე ნათლად აღასრულა. — გონს მოვიდა თვით ქართული მარქსიზმიც, ქართველთა ს. დ-ია. წარმომიდგენია რას აზრობდა მრავალი მათგანი: რა ნაყოფი გამოიღო ჩვენ მიერ ნაქადაგებმა მოძღვრებამ, მართალია ბოროტთა და გონება-დაბნელებულთა მოქმედებით, მაგრამ ჩრდილი მათი უკეთურების ჩვენც გვადგებო! და სიტყვები ვლასა მგელაძისა და კარლო ჩხეიძისა ილიას დასაფლავებაზედ ნათლად მოწმობდენ, რომ ილიას მოკლე მათაც ისევე ეცათ ლახვარეით გულს, რაგვარადაც სხვა ქართველს. „რევიზია“ მათ მიერ მათი მსოფლიოს-ხედვისა და ბრძოლის მეთოდთა მაშინ დაიწყო. და დაიწყო აგრეთვე გამოყოფა ქართული მარქსიზმის წიაღითგან ქართული ეროვნული ს. დ-ისა, რომლის მეთაურებად ერთნი საუკეთესონი გამოვიდნენ. და ყოველივე ამით კვლავ განმეორდა მოვლენა: ყოველი წინასწარმეტყველის მოკლე მკლველთა მიზანთა შერცხვენა და არა მიხწვევა, ხოლო მსხვერპლის კულტი ჩნდება ხალხთა შორის: — „ესე არს სისხლი ჩემი თქვენთვის და მრავალთათვის დათხეული, მისატყვებელად ცოდვათა“, გაისმის შეუწყვეტლად ხმა ხალხის მიმართ ენებულ წინასწარმეტყველისა.

პირველ დიდ მსოფლიო ომში კვლავ საესებით ცხად-იქმნა, რომ „პროლეტარს“ სამშობლოც ჰქონია, კაცობაც, ვაჟ-კაცობაც და ბევრი სხვა რამ ღირსეული, — არა მარტო სამუშაო ძალა, ბაზარზედ გასასყიდი, რაგვარადაც ღალადებდა სწავლა მარქსიზმისა. „პროლეტარი“ გმირულად იბრძოდა სამშობლოსათვის, თვისი ერისათვის, თავადთან, აზნაურთან, „ბუჩუყუსთან“, გლეხთან ერთად, და თუ მას, მებრძოლს, სადმე ვინმე სიცრუის ქადაგებით და მუხთლობით მახვილი ჩასცა ზურგში, იგი სატანა იყო, გარეთგან მოსული მაცდური მისი. — აგრეთვე ყოველი ერი, სახელმწიფოს არა მქონე და უცხო საგან დამონებული, ჩაება ომში ამა თუ იმ სახით და მოითხოვდა მისი პო-

ლიტიკური თვით-მყოფობის აღდგენას და საერთაშორისო ცნობას, როდესაც ზავის შესაკრავად და ქვეყანაზედ კვლავ წესიერების აღსადგენად დასხდებოდენ გამგენი ამა ქვეყნისანი. და მაშინ ქართველთა ს. დ-ის მეთაურს, ნ. ჟორდანიას დაუდგა საკითხი: საქართველოს ბედის გადაწყვეტა ამ დიდ, ქვეყნის გარდამქმნელ დროს, ვის დაედებოდა ვალად და ტვირთად თუ არა მას, ხელ-მძღვანელს და მბრძანებელს ქართველი ხალხის დიდი ნაწილის დარაზმულობისა? ახალი იდეის სწრაფად მიცემა დარაზმულობისათვის, რომელსაც სხვა იდეა ჰქონდა მიცემული, არა ეროვნული, ადვილი საქმე არ იყო. მაგრამ თვით პოლიტიკური დარაზმულობა არსებობდა, დიდი ძალა მის ზურგს უკან, და ახლა მისი ჭკუისა, მოხერხებისა და პოლიტიკური გამჭრიახობის საქმე იყო ამ ძალის დაყენება ეროვნულ გზაზედ. ყოველივე ეს მას შესწევდა და სრული იმედით თავისი თავისა იგი დროს უტყვიდა, ქართველი ერისათვის ის მიეცა, რისთვისაც ილია ჭავჭავაძე იბრძოდა, რომელთანაც მას წინათ მუდმივი თეორიული დავა და შეტაკება ჰქონდა. — როდესაც გერმანიის მიერ ომში დამარცხებულ რუსეთს რევოლუციის ცეცხლი წაეკიდა, იქ თვით-მპყრობელობის ნაცვლად დემოკრატია დაჯდა ტახტზედ, ხოლო უკვე პირველი ჟამითგან მისი ბატონობისა ცხად იქმნა, რომ იგი რუსეთის მიერ დამონებულ ერებს თავისუფლებას არ მიანიჭებდა: საქართველოსათვის ეკლესიის ავტოკეფალიაც არ გაიმეტა მან, რაის მომხრე წინათ თვით „მემარჯვენე“ რუსი დურნოვოც კი იყო. ესეც კარგად განსჭვრიტა ნ. ჟორდანიამ, რომელმაც უცხოეთში მყოფ რუს რევოლუციონურ პარტიათა განწყობილება დამონებულ ერთა მიმართ კარგად იცოდა! — ხოლო ლენინმა, ფანატიკოსმა მეთაურმა ბოლშევიზმისა, ე. ი. კონსექვენტური მარქსიზმისა, გვერდზედ გადადვა მარქსის დებულება: „მდგომარეობა ჰქმნის შეგნებას და არა შეგნება მდგომარეობას“, და ვერ ნახა რა მან ვერავითარი „მდგომარეობა“ სოციალიზმის განხორციელებისათვის, სრული „შეგნებით“ და „მეცნიერებით“, ე. ი. ზარბაზნით, თოფით და კეტით, კაცის კლვითა და ტერრორით, სატანური ძალადობით შეუდგა იგი „მდგომარეობის“ შეცვლას და სოციალისტური სამოთხის დამყარებას ნახევრად ბარბაროსულ ქვეყანაში. მან ერთი სულის შებერვით გააქრო უნიჭოთა დემოკრატია და ერთი მეორეზედ დამარცხა ბოლშევიზმის წინააღმდეგმნი მხედრობანი, აღმართა დიქტატურა თითქოს მშრომელთა, „მუშათა და გლეხთა“, ნამდვილად კი მხეცური ბატონობა თვისი პარტიისა, შექმნა საზოგადოება ადამიანის ყოველმხრივი ისეთი დამცირებისა, წამებისა და დამონებისა, რაგვარიც ისტორიას არ ახსოვს, და ასეთი საზოგადოების, ამგვარად აგებული სახელმწიფოს ოასაცავად, ძლიერი მხედრობა მეომართა, პოლიციელთა და ჯალათთა.

სწორედ ამ დროს ნ. ჟორდანიამ აღასრულა ის დიდი ისტორიული როლი, რომელმაც იგი უკვდავ ჰყო ქართველთათვის: ჯერ მან გაწმიდა საქართველო ოსმალეთის ფრონტიდან მოზღვავებულ, გაბოლშევიკებულ რუსის ჯარისკაცთაგან, ჩაუდგა სათავეში ქართულ „ეროვნულ საბჭოს“, რომელიც წინამორბედი იყო დამოუკიდებელი საქართველოს მთავრობისა. მას ნდობა გამოუტყნა მთელმა ქართველმა ერმა და მისმა თავად - აზნაურობამ თვისი ქონება მას გადასცა ერის საჭიროებათათვის მოსახმარებლად. ბოლოს მან ისარგებლა გერმანიის მეგობრული განწყობილებით საქართველოსადმი და გაუწია რა ანგარიში მთელი ერის სურვილს, გამოაცხადა დამოუკიდებლობა

საქართველოსა, რომლის პრეზიდენტი და მთავრობის თავმჯდომარე თვით გახდა. მან დაუბრუნა ერს ერთხელ სხვა გზაზედ დამღვარი დიდი ნაწილი მისი, და ქართველმა ერმაც იგი იცნო თვის მეთაურად, დაივიწყა წარსულნი უთანხმოებანი და არარად მიიჩნია აწმყოს შეცდომანიც. ათავედ სიხარულით შესცქეროდა მონობისაგან განთავისუფლებულ სამშობლოს და თვის ახალ მეთაურს.

იმავე განსვენებულმა ვლასა მგელაძემ მამა-დავითის ეკლესიის ზარების რეკით და თვისი მჭექარე ხმით ჩასძახა საფლავებში იქ დაკრძალულ დიდ ქართველთ: საქართველო აღდგა, მოხდა ის, რაზედაც თქვენ მუდამ ოცნებობდითო! და მაშინ მოხდა შერიგება ქართველთა, და ილიას მიკვალეზულს მაშინ შეურვიდა ნ. ჟორდანიას ცოცხალი, ბედისაგან არჩეული 117 წლის მონობისაგან განთავისუფლებული და განახლებული საქართველოს საპატრონოდ. ამით იგი დიად სხვა მოვლენად გახდა, ვიდრე წინათ იყო.

მაგრამ იუდა ჟამს ეძიებდა! მახარაძე, ორჯონიკიძე, ორახელაშვილი, მდივანი, ელიავა, ქავთარაძე და სხვანი ზოგი საქართველოში დაძრწოდა, ზოგი მთავარ იუდასთან, ი. ჯულაშვილთან იყო მოსკოვში. ყველანი ძირს უთხრიდენ განთავისუფლებულ სამშობლოს, არ ზოგავდენ მათაც, ვინც გუშინ მათი „ამხანაგები“ იყვნენ, რათგანაც ამით სამშობლო იწამეს. ჯერ შიგნიდან სცადეს ქვეყნის „აფეთქება“, მაგრამ საქართველოში მტკიცედ დამყარებული წეს-რიგი ვერ შეარყიეს, დამარცხდენ სასტიკად! — და როდესაც შიგნივთ ვერა გააწყვეს რა, იუდეები მოსკოვს გაიკრიფენ და იქითგან მოაწყვეს სამშობლოს ღალატის საქმე ჯულაშვილთან ერთად.

რუსის ჯარებით დაესხენ თავს საერთაშორისოდ და თვით რუსეთის მიერ ცნობილ საქართველოს და დაიპყრეს იგი. ნ ო ე უ ო რ დ ა ნ ი ა, მისი მთავრობა და მათთან მრავალი ქართველი უცხოეთში გარდმოიხვეწა, სადაც ნ. ჟორდანიას სამ ათეულ წელზედ მეტს იღვწოდა თვისი სამშობლოს ასე ვერაგულად დათრგუნულ უფლებათა აღსადგენად, ხოლო იმედ-გაცრუებული, რწმენა-დაკარგული ე. წ. თავისუფალი კაცობრიობის მიმართ განვიდა ამა სოფლითგან.

ბოლშევიკები დაეპატრონენ საქართველოს და დღემდე „პატრონობენ“ მას თავისებური პატრონობით. წაართვეს ქართველს ღმერთი, დასაყრდნობი მისი, ქრისტე, სასოება მისი, მღვდელი, მოძღვარი, მნათვლელი. ჯვარის დამწერი და დამმარხველი მისი, ეკლესია სალოცავი მისი, დღესასწაულები, სიხარული და განსვენება მისი, ზიარება, ერთობ სარწმუნოება, განმარტვადელი მისი, პიროვნება და სახლ-კარ-საკუთრება, სიამაყე მისი, „გაპაროლეტარეს“ კრი ამ სიტყვის ნამდვილი მნიშვნელობით და დაადგეს მას, ამაყს, უსაზიზღრესი და უმძიმესი უღელი მონობისა. მისი დამღუპველი რუსეთი მის მეგობრად გამოაცხადეს ძალით, თვით რუსეთი, ძთელი უზარმაზარი ტერორით რია „საბჭოთა-კავშირისა“, მის სამშობლოდ, რომელიც სოციალისტური „განსაწმედელია“, საითგანაც ერი შემდეგ მსოფლიო სოციალიზმის „სამოთხეში“ შევა. და თუ „საბჭოთა-კავშირისა“ ქართველის სამშობლო, სულ ერთი არ არის, სადაც უნდა ცხოვრობდეს იგი, საქართველოში თუ თურქესტანში თუ ციმბირში, და მის ადგილს რომ მისი რუსი „უფროსი ძმები“ დაე-სახლონ, ესეც ხომ კანონიერია? და ამით ქართველი ერიც და სხვა არა-რუსი

ერებიც მოსპობის გზაზედ დააყენა რუსეთმა: დღეს ჩვენ ჩვენ ქვეყანაში 40% -იც აღარა ვართ მოსახლეობისა!

გვეტყვიან, — ქართველი ბოლშევიკებიც რომ არ ყოფილიყვნენ, რუსეთში მაინც დაიპყრობდა საქართველოს, მისი დამცველის დამარცხების შემდეგ ყოვლად დაუცველს სხვათაგანო. მართალია, მაგრამ შინა-გამცემელთა დაუხმარებლად უცხო ვეროდეს იმდენ ვნებას ვერ მიაყენებდა საქართველოს, რაც მან ჩვენ იუდათა დახმარებით მიაყენა, და თვით შინა-გამცემლობაც არ დაედებოდა მას სამარადისო სირცხვილად. ჩვენ სხვა მაგალითებიც გვაქვს თვალის წინ იმისა, რომ ქვეყნის ლალატისაგან გამოსული, მოღალატეთა მიერ ხელძღვანილი საზოგადოება ყოვლად ბინძურია, და ერი მოკლებული იმედს ღირსეული ახლო მომავლისა.

და აქ ერთ მოვლენას უნდა დაუკვირდეს ყოველი ქართველიც, განსაკუთრებით ახალ-გაზრდა, რომელსაც შეიძლება ბედმა არგუნოს ოდესმე საქართველოში დვაწლი ერისათვის: 40 წლის განმავლობაში საბჭოთა სახელმწიფოში „დიქტატორებმა“ დახვრიტეს მილიონობით ადამიანი ყოველი სოციალური მდგომარეობისა და სქესისა, დახოცეს შიმშილით მილიონობითვე, აწამეს საპყრობილებებში და საკატორგო ბანაკებში და აწამებენ დღემდე აგრეთვე მილიონობით ხალხს, გაჟლიტეს ურთი-ერთიც კი, და სხვა მრავალი ბოროტება მათი კიდე სხვა იყო და არის, — და რად? რა მიზნით? ოდესღაც შემდეგ „გასაბედნიერებლად ხალხისა“? ამ საშუალებით გაბედნიერება ვისიმე ხომ აბსურდია, უაზრობა, — ეს ვიცით ბევრი მაგალითითგან წარსულისა, — პირ-იქით, ასეთ უბედურებათა გამოვლის შემდეგ ერს ძლიერ დიდი ხანი სჭირდება ხოლმე, რომ გამოძრთელდეს, სულთერად და ნივთიერად ნაცართაგან აღდგეს. ზოგს ჰგონია, რომ ასეთი რამ რუსის ბუნებაშია. რასაკვირველია თავის საქმეთათვის ყოველმა ერმა თვით უნდა აგოს პასუხი და არა სხვას აბრალოს იგინი, მაგრამ ბოლშევიზმი ყოველგან, ყოველი ერის შორის იმავე ნაყოფს იღებს, თუ მისმა თესლმა სადმე გაიხარა. ესპანიაში, მაგ., ბოლშევიკები „ესპანურად“ მძვინვარებდნენ ისევე, რავგარადაც რუსეთში „რუსულად“, და სხვ. მიზეზი ამისა ერთია: ადამიანი შთამომავალია არა-წმიდა, გაიძვერა, ხორცის-მჭამელი, სისხლის-მსმელი და მეომარი მხეცისა, ხოლო გონებით დაჯილდოვებული ბუნებისაგან. მან აცის თვისი ბუნება, და მისი ზნე და წესი, სამართალი და სხვ. ამ ბუნების ასალაგმავად არის მისგან შექმნილი საზოგადოების დაცვისათვის. შემოქმედი სულიც მისი მის ალაგმვას მოითხოვს.

ხოლო შეიპყრობს რა მას წყურვილი სისხლისა და დათრგუნვისა პერიოდულად, განსაკუთრებით მისი ცხოვრების შეცვლის აუცილებლობისაგან გამოწვეულ მოძრაობაში, იგი გონებას ჰკარგავს და განარღვევს ყველაფერს, რაც მას საუკუნეთა განმავლობაში შეუქმნია, — ავსაც და კარგავსაც, — სჩადის ყოველ სიმხეცეს და უკეთურებას. ამის მაჩვენებელია ყველა დიდი რევოლუცია. პირველ-ყოფილი იდეალი იკარგება მოძრაობის ქაოსში და სიმხეცე მძვინვარებს, მიზანი მოძრაობისა მიუხეცველი, ან ოდნავ მიხეცული რჩება. — კიდე უარესი რამ მომხდარა ხოლმე: ინკვიზიტორები მე-16-ე საუკუნეში ქრისტეს სახელით ცოცხალ ადამიანებს სწვავენდნენ საშინელი წამების შემდეგ ათი-ათასობით! და რა უნდა ექმნა ბოლშევიზმს, რომლის თვით მოძღვრებაშია შხამი კაცის-კლვისა, წამებისა, დამცირებისა, დამონებისა!

ეს უნდა იცოდეს ყოველმა ხელ-მძღვანელმა მოძრაობისა, თუ იგი ნამდვილი მსახურია ერისა. **დამოუკიდებელი აზროვნება პირველ ყოვლისა მისთვის საჭიროა**, რომ თვით იყოს პატრონი მის მიერ აღსარებული მოღვაწეობისა და არა გონება-ჩლუნგი მონა მისი, გონიერად მიმართოს იგი კეთილ მიზანთა მისახწევად და სრულიადაც უკუ-აგდოს, თუ იგი ბოროტებას წარმოშობს. დიად, უამისოდ არავინ ვარგა მოძრაობის ხელ-მძღვანელად!

ბოლშევიკები, რომლებიც თითქოს ბევრს ძველს რასმე დაუბრუნდენ, კარგი ხანია მორფიუმს გვიშხაპუნებენ ქართველთ და სხვა მათგან წამებულ ერთაც მათი „აღმშენებლობით“, ხელოვნებისა და მეცნიერების მფარველობით, — თუმცა კეტით ადგან თავს საწყალ მეცნიერთ და აიძულებენ, „დი-ალექტიურ-მატერიალისტურად“ იაზროვნონ, — რომ სასიკვდილო ტკივილები შეგვინელონ. დღეს იგინი ილია ჭავჭავაძის მოკლვის შემდეგ 50 წლის თავს იგონებენ და ემზადებიან სადღესასწაულოდ. აგრეთვე უკვე კარგი ხანია, რაც მათ დაიწყეს ილიას ქება და დიდება და კიდევ მეტად შეაქებენ და აღიდებენ მას ამ დღესასწაულზედ, — კაცს, რომელიც თვით მოჰკლეს, და ახლა თითქოს ამით უნდათ მათ, უსირცხვილოთ, სირცხვილი მოიხადონ.

ჩვენ კი აქ სხვა გრძნობით მოვიგონოთ დიდი მეთაური ქართველი ერისა, რომლის მოკლევითაც ბოლშევიზმმა დაიწყო უკანასკნელი ტრაგედია მისი. და მასთან და მის თანამოაზრებთან ერთად მოვიგონოთ ოდესმე მათი მეტოქენიც, ნოე ჟორდანიას და მისნი თანამოაზრენი, რომელნიც აგრეთვე მსხვერპლნი გახდნენ ბოლშევიზმისა, თვით მთელი საქართველოს მსხვერპლად მიმტანისა სატანის საკურთხეველზედ. ერისათვის აღსრულებულმა საქმემ, ერისათვის მსხვერპლობამ და ერთისა და იმავე მტრის მიერ დათრგუნვამ შეარიგა იგინი დიდ ილიასთან და ჩვენც მათი ბედას მოგონებამ შეგვარიგოს აქ, — ყველა ქართველი, ყოველი მოძღვრების აღმსარებელი, მით უმეტეს რომ არც ერთი ჩვენი ძველი სოციალურ-პოლიტიკური პროგრამმა აღარ ვამოდგება დღეს საფუძველ-დანგრეული ქართველი ერისა და მისი სრულად შეცვლილი ცხოვრების აღდგენად და განახლებად, თუ თვით ერი ცოცხალი გადურჩა ამ მის უკანასკნელ ტრაგედიას.

მის. წერეთელი

ქართველი ერის ბრძოლა დამოუკიდებლობისათვის
(1801-1918)

თავისი ხანგრძლივი ისტორიის მანძილზედ მრავალჯერ ყოფილა დაპყრობილი ქართველი ერი, მრავალჯერ განუცდია მას მტრის მრისხანე რისხვა, მაგრამ მის ისტორიას არ ახსოვს არც ერთი მაგალითი იმისა, რომ მასთვის დამოუკიდებლობაზედ ხელი აეღოს და მის დასაცავად თავგანწირული ბრძოლები არ ეწარმოებოთ.

არც მისი უკანასკნელი მტრისათვის, რუსეთისათვის, დაუთმია მას თავისი თავისუფლება, არამედ მას მხოლოდ მფარველობა სთხოვა და არა ნამდვილი „შეერთება“ და სახელმწიფოს გაუქმება და მოსპობა.

1783 წლის ხელშეკრულებას დღეს მხოლოდ ისტორიული მნიშვნელობა აქვს, მაგრამ უკანასკნელ ხანებში იგი ხშირად არის განძრახ არა სწორად

განმარტებული და საქართველოს ეროვნულ უფლებათა დასამცირებლად გამოყენებული. ამიტომ ზედმეტი არ იქნება მოვიყვანოთ აქ საერთაშორისო სამართლის ავტორიტეტის პროფ. **ლუი ლე ფურის** აზრი ამ ხელშეკრულების შესახებ: „უდავოა, რომ ჩვენ წინაშე საერთაშორისო ხელშეკრულებაა, დადებული ორ სწორუფლებიან სახელმწიფოს შორის და საერთაშორისო სამართლის ორ სუვერენულ პიროვნებას შორის... 1783 წლის ხელშეკრულება მეტია ვიდრე პროტექტორატის ხელშეკრულება, ეს იმავე დროს კავშირის და მეგობრობის ხელშეკრულებაა, რომელიც აწესებს არბიტრაჟს იმ შემთხვევისათვის, თუ მხარეთა შორის რაიმე უთანხმოება ჩამოვარდა. ასეთი დებულებანი საზოგადოთ შესაძლებელია მარტო იმ სახელმწიფოთა შორის, რომელნიც დამოუკიდებელნი არიან და სარგებლობენ თავიანთი სუვერენობით... ხოლო ერთხმად არის მიღებული საერთაშორისო სამართალში, ისე როგორც საშინაოშიც, რომ ვალდებულების შეუსრულებლობა ერთი მხრის მიერ ათავისუფლებს მეორეს საკუთარ ვალდებულებათაგანო.“ ამ დებულების დასამტკიცებლად მას მოყავს საერთაშორისო სამართლის ცნობილი წინამორბედის ვატტელის აზრი და ასკვნის: „რუსეთმა ცალმხრივი აქტებით მიითვისა უფლებანი, რომელიც მას არ ჰქონდა პროტექტორატის ხელშეკრულებით. ეს გარემოება უფლებას აძლევდა საქართველოს გაუქმებულად ეცნო ხელშეკრულება და თავის თავი სრულიად განთავისუფლებულად ყოველი ვალდებულებისაგან რუსეთის მიმართ... რაკი რუსეთმა ორჯერ არ შეასრულა თავისი ვალდებულებანი, 1783 წლის ხელშეკრულება უფლებრივად გაუქმდა. საქართველომ თეორიულად დაიბრუნა სრული თავისი დამოუკიდებლობა. ხოლო თუ ის ვერ სარგებლობდა ამ დამოუკიდებლობით, მხოლოდ იმიტომ, რომ რუსეთმა მოახდინა მისი ოკუპაცია თავისი ჯარებით“-ო. პროფ. ლუი ლე ფურის შეხედულებას იზიარებენ სხვა გამოჩენილი მისი კოლეგებიც.

აქეთგან ცხადია და უდავოა, რომ ზედმეტია ლაპარაკი რუსეთის რაიმე უფლებაზე „ქართველი ერისა და მისი ტერიტორიის მიმართ.“

მაგრამ ყველაზედ დიდი მნიშვნელობა აქვს აქ იმ ფაქტს, რომ საქართველოს არასოდეს არ უცვნია რუსეთის ძალადობა და არც შერიგებია მას. ანექსიის გამოცხადებისთანავე დაიწყო მან ბრძოლა მის წინააღმდეგ და 117 წლის განმავლობაში აწარმოვა იგი შეუწყვეტლივ, სხვა და სხვა ფორმით, თავისი სახელმწიფოს აღსადგენად. **ეს არის ისტორიული სინამდვილე, დამტკიცებული და დადასტურებული მრავალი საბუთებით და ზღვად დაღვრილი სისხლით ქართველთა.**

მოვაგონებთ მკითხველს მთავარ ფაქტებს:

საქართველოს სამეფოს გაუქმებას აუარებელი ოფიციალური პროტესტები მოყვა: დარეჯან დედოფლისა, ტახტის მემკვიდრის დავითისა, ყველა ბატონიშვილთა, საქართველოს ელჩებისა და მრავალთა სხვათა, რომელნიც ერთხმად სამეფოს აღდგენას მოითხოვდენ.

საქართველოს ანექსია არ უცვნიათ უცხო სახელმწიფოებსაც, რომელთაგან ინგლისმა, საფრანგეთმა, ოსმალეთმა და სპარსეთმა ფორმალური პროტესტიც განაცხადეს.

1802 წელს მოხდა პირველი აჯანყება კახეთში, მთიულეთში და ხევსურ-

ეთში. მოგვეყავს სანიმუშოდ მრავალ მიმართვათა შორის კახელების ნოტა რუსებისადმი: „როდესაც ერთგულებასა ზედა ოქცენისა იმპერატორებისა დიდებულებისა დაგვაფიცეს, მყის გამოგვიცხადდა მანიფესტი, რომ ვითომ ჩვენ მოგვესენებოს კარსა წინაშე დიდებულებისასა ხელმწიფისა თქვენი-სასა, მეფე აღარ გვინდა, მათ ყოლაზე უარი გვითქვამს... ეს მატყუარა თხზუ-ლება... ჩვენგან, ჩვენს ბატონებს რა დაუშავებიათ ჩვენზედა რომ უარ-ვპყოთ! ათასი ორასი წელი მეტი არის, რომ ბაგრატივანნი მემკვიდრეობენ და აგრეთვე მრავალი ამათგანი ჩვენი გულსთვის წამებულან, ქრისტესთ-ვის და ჩვენთვის სისხლი დაუთხვევიათ და ჩუენც ამათ წინ ამოცწყვიტილ-ვართ მრავალნი. ჩვენი ვედრება ეს არის, რომ ჩვენზე მრავალგვარად გარ-ჯილი და ღვაწლდადებულის მეფის ირაკლის ანდერძი დაგვიმტკიცოთ და იმ ანდერძის წესით მეფე დაგვისვათ“-ო.

1802 წლის 25 ივლისს აჯანყებული ქიზიყელების თაოსნობით თავად-აზნაურობამ, სამღვდლოებამ და გლეხობამ ერთმანეთს შეჰფიცეს და ფი-ცის აქტს ხელი მოაწერეს, რომლითაც თხოულობდენ ირაკლის ანდერძის შესრულებას და მეფედ იულონის დასმას. ყველა ბატონიშვილები, მათ შო-რის დავითიც, მათ მიემხრენ.

1803 წლ. 21 აპრილს მარიამ დედოფალი ხანჯლით განგმირავს გენ. ლა-ზარევს, რომელსაც განკარგულება ჰქონდა დედოფლის დატუსალება და გა-დასახლება.

1804 წელს ხდება დიდი აჯანყება მთიულეთში და ჩართლწა. ალექსანდ-რე ბატონიშვილი ეხმარება აჯანყებულთ და მთელი კავკასიის ფეხზედ და-ყენებას ცდილობს. დასავლეთ საქართველოთგან გადმოდიან იულონ და ფა-რნაოზ ბატონიშვილები. აჯანყებულებს კახელებიც უერთდებიან. აჯანყე-ბას სისხლში ახრჩობს რუსეთი. იულონს და ფარნაოზს შეიპყრობენ და რუს-ეთში გადასახლებენ.

1810 წელს რუსეთი იპყრობს იმერეთს, რომელიც დიდ ხანს იბრძოდა ხან დიპლომატიით, ხან იარაღით ხელში ირაკლის შვილისშვილის სოლომონ მეორის და სახელგანთქმული სოლომონ ლეონიძის ხელმძღვანელობით.

1811-1812 წ. აჯანყება იწყება თუშ-ფშავ-ხევსურეთში, რომელსაც მეთა-ურობს ალექსანდრე ბატონიშვილი. მას ეხმარება იმერეთის მეფე სოლომონ. „ჩვენც მზადებაში ვართ, რომ ამ რამოდენიმე დღეს ღვთის შემწეობით მანდ ვართ და ჩვენ სისხლსაც თქვენს სისხლში გავრევთ... ამაზე სარწმუნო მექ-მენით, რომ ერთ კვირას თქვენთან სიცოცხლე ათას წელიწადს სხვაგან ცხო-ვრებას მირჩევნია. ესეც კარგად იცით, რომ რათგან სისხლში გაერიენით და მაგდენი რუსი გასწყვიტეთ, ღმერთმან ნუ ქნას მაგათ ძალი მოიციენ, არას დროს არ შეგარჩენთ და მაგათი ფიციც დააარწმუნებელი არ არის“, სწერდა ალექსანდრე ბატონიშვილი თავის პროკლამაციაში ქართველ ხალხს. მართ-ლაც იგი მალე შემოიჭრება კახეთში და სასტიკ ბრძოლას გაუმართავს რუ-სებს. ეს აჯანყებაც საშინელი ხოცვა-ჟლეტით და მარცხით თავდება. ალექ-სანდრე ბატონიშვილი გადადის მთიულეთში და იქითგან **1813 წ.** აწყობს მთელ რიგ გამოსვლებს მთიულეთში და კახეთში.

1819-1820 წ. მოხდა იმერეთის აჯანყება, რომელსაც მიემხრო მთელი გურია და სამეგრელო. ამბოხების ორგანიზატორია სოლომონ

დიდის შვილისშვილი ივანე აბაშიძე ქუთაისის და გელათის მიტროპოლიტ-ებთან ზოსიმე და ექვთიმესთან ერთად. აჯანყებულებმა დელეგაცია გაუგზავნეს ალექსანდრე ბატონიშვილს, რომელიც ახალციხეში იმყოფებოდა და მეფობა სთხოვეს. ეს აჯანყებაც დიდი სისხლის ღვრით დამთავრდა. პუშირევსკიმ დაატუსალა ამბოხების მეთაურნი. ხოლო თუ როგორ მოექცა იგი მათ, ამას ვგებულობთ მისივე წერილითგან, რომელიც მან გენ. ველიამინოვს გაუგზავნა 16 თებ. 1820 წელს: „რათა დატუსალებულნი ვერსად გაიქცენ და წყნარად იყვნენ, ვერც ურთიერთი იცნონ და ვერც მცხოვრებლებმა იცნონ ივინი, მათ ჩავსვამ ტომრებში და ამ ტომრებს კისერთან და წელზედ თოკს მოვუჭერ. დამცველთა რაზმს გავაძლიერებ, რომ გზაზედ მეთამბოხებმა ვერ შესძლონ ტყვეების განთავისუფლება. ხოლო თუ თავდასხმა მოხდა, ტუსალები დახოცილნი უნდა იყვნენ და წყალში გადაყრილნი“. (აქტები, ტომი 6, გვ. 797). ეს ის პუშირევსკია, რომელიც ქაიხოსრო გურიელის კარის კაცმა ილია ბოლქვაძემ მოკლა გურიის აჯანყების დროს.

1824 წელს აჯანყება მოხდა აფხაზეთში.

1828-1829წ. აჯანყება გურიაში სამთავროს გაუქმების გამო გურიის დელოფლის სოფიოს ხელმძღვანელობით.

1832 წლის შეთქმულება. მიუხედავად იმისა, რომ 30 წლის განმავლობაში ერმა უსასტიკესი ბრძოლა გაუწია მტერს და აუარებელი მსხვერპლი გაიღო, მასში მაინც იმდენი ეროვნული ენერგია იყო დარჩეული, რომ მას სურდა ერთხელ კიდე ბედი ეცადა და იარაღით შებრძოლებოდა დამპყრობელს. მან დაიწყო მზადება დიდი შეთქმულებისათვის, რომელსაც პირველად საფუძველი რუსეთში ჩაეყარა ბერი ივანე ხელაშვილისა და ფილადელფოს კიკნაძის მიერ, შეთანხმებულად რუსეთში მყოფ დიმიტრი იულონისძე და ოქროპირ გიორგისძე ბატონიშვილებთან. გეგმის შემუშავების შემდეგ 1829 წ. სოლომონ დოდაშვილმა დააარსა თბილისში ფარული საზოლოება, რომელშიც ლეზულობდა მონაწილეობას მთელი მაშინდელი მოწინავე ქართული საზოგადოება: ბატონიშვილები დიმიტრი, ელუარსაბ და ოქროპირი, თეკლა ბატონიშვილი თავისი შვილებით: ვახტანგ, ალექსანდრე და დიმიტრი ორბელიანებით, ალ. ჭავჭავაძე, გრიგოლ ორბელიანი, ელიზბარ ერისთავი და მრავალნი სხვანი. მეფედ ალექსანდრე ბატონიშვილი სურდათ დაესვათ. შედგენილი იყო მთავრობა და პარლამენტიც. როგორც ალ. ორბელიანი შემდეგ სწერდა თავის მემუარებში: „შეთქმაში უნდა გარეულ-იყვნენ სრულიად საქართველოს დიდი კაცნი და მცირენი, ხნიან დედაკაცნი და ყმაწვილ ქალნი, რომელთაც ერთი აზრი ჰქონდათ ყველას ჩვენთან ერთად, ან უნდა გავწყვეტილვიყავით სულ ერთიან, ან არა და მამული გამოგვეხსნა საშინელის ჩვენის მტრის რუსეთისაგანო.“

ვიციტ რა ბედი ეწვია ამ დიდ ცდას მამულის გამოხსნისა. შეთქმულების დამარცხებით გარდატეხა მოხდა ქართველი ერის ცხოვრებაში. მტერი ჩვენს ქვეყანაში მაგრად ჩასახლებული იყო, დაპატრონებული ჩვენს მიწა-წყალს, ჩვენს ეროვნულ არსებას, რომლის ყოველ უჯრედში ის იჭრებოდა, ხრწნიდა და სწამლავდა. იარაღით ბრძოლის გაგრძელება დაქანცული და განადგურებული ერისათვის შეუძლებელი იყო. იგი მას ნაძლიერ სიკვდილს უქადდა. არც გარეშე პირობები და საერთაშორისო მდგომარეობა უწყობდა ხელს

იარაღით გამოხვედრის მოწყობას. ქართველმა ერმა ახლა ბრძოლა სხვა ნიადაგზედ გადაიტანა. თუმცა აჯანყებები შემდეგაც ხდებოდა, მაგრამ მათ ის ფართო ეროვნული ხასიათი არ ჰქონდა, როგორც აჯანყებებს 1832 წლამდე.

ეს აჯანყებები იყო: 1840 წ. გურიაში, იმერეთში, გამოწვეული გადასახადებით. 1849 წ. თბილისში. 1857-1862 წ. აჯანყებანი სამეგრელოში, გურიაში, იმერეთში, ქართლში მიწის საკითხის ნიადაგზედ. 1863 წ. აჯანყება საინგილოში რუსული ადმინისტრაციის უწყესო მოქმედების გამო. 1866 წ. აჯანყება აფხაზეთში ავტონომიის მოსპობის გამო. 1875 წ. აჯანყება სვანეთში რუსული ხელისუფლების დაფუძნების გამო. 1876 წ. გლეხთა აჯანყება სამეგრელოში და სვანეთში. 1878 წ. ამბოხება კახეთში სამხედრო სამსახურის გამო. 1882 წ. აჯანყება გურიასა და აჭარაში მაჰმადიანობის დევნის გამო.

საჭიროა აღვნიშნოთ აგრეთვე, რომ 1856 წ. ყირიმის ომის დროს საფრანგეთმა, ინგლისმა და ოსმალეთმა აღუთქვეს საქართველოს დამოუკიდებლობა, „დამოუკიდებლობა, წარმატება, აი რა მოგვაქვს ჩვენ თქვეთვის, ევროპას უნდა რომ თქვენ შემოხვიდეთ განათლებულ ერთა ღიდ ოჯახში“ — სწერდა საფრანგეთის წარმომადგენელი გრაფ მეფრეი 1855 წ. 25 დეკემბერს.

საქართველოს საკითხი დაისვა ხელახლა პარიზის კონგრესზე. 1856 წ. 1 მარტის ოქმში სწერია: „ბ. გრაფი ვალევსკი, საფრანგეთის დელეგატი აცხადებს, რომ მოკავშირე სახელმწიფოები მოითხოვენ, რათა სპეციალურად იქმნეს განხილული შავი ზღვის აღმოსავლეთით მდებარე ტერიტორიების მდგომარეობა,“ (ნაგულისხმევია საქართველო).

როგორც ზემოთ ვსთქვით, რუსეთმა დაუწყო დევნა ყოველივე ქართულ გამომქდავენებას, ქართულ ენას, ქართულ კულტურას, ქართულ ეკლესიას. მას სურდა ამით მოეწყვიტა საქართველო თვისი წარსულისათვის, ისტორიისათვის და გადაგვარების გზაზე დაეყენებინა. მაგრამ ქართველი ერის სიღრმეში კიდევ დიდი იყო სიცოცხლის ძალა დარჩენილი და მას მალე მომვლელნი და მხსნელნი გამოუჩნდნენ: 1846 წ. დიმიტრი ყიფიანი აარსებს თბილისისა და ქუთაისის თავად-აზნაურთა საკრებულოს, რომელსაც შემდეგ თავისი წვლილი შეაქვს ყოველ ქართულ ეროვნულ საქმეში. მისი მეცადინეობით არსდება პირველი ქართული ჟურნალი, ქალთა სასწავლებლები, თეატრი. იგია ინიციატორი წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების დაარსებისა.

1860 წლითგან ჩნდება ახალი დასი ილია ჭავჭავაძის მეათაურობით. „თერგდალეულების“ სახელწოდებით. აქ არიან აკაკი წერეთელი, ნიკო ნიკოლაძე, გიორგი წერეთელი, სერგი მესხი, კირილე ლორთქიფანიძე, ანტონ ცურცე-ლაძე, იაკობ გოგებაშვილი და სხვები, რომელნიც გაბედულად გამოდიან საქართველოს ეროვნულ-პოლიტიკური განთავსუფლების დროში.

1863 წ. იანვარში ილიას დასი აარსებს ჟურნალ „საქართველოს მოამბეს,“ რომლის მთავარი მიზანია საქართველოს ეროვნული ვათვითცნობიერება.

„თერგდალეულთა“ ბრძოლას თავიდანვე პოლიტიკური მნიშვნელობა ენიჭება. იგი ხდება ისტორიულ მოძრაობად, ეროვნულ განმანთავისუფლებელ ბრძოლად,“ სწერს თვით საბჭოთა ისტორიკოსი ა. კიკვიძე თავის „მეცხრამეტე საუკუნის საქართველოს ისტორიაში“ (თბილისი 1954 წ.)

პროფ. მიხ. ზანდუკელიც (ოჩერკი პო ისტორიი გრუზინსკოი ლიტერატურ-

რი, 1955) თერგდალეულების მოძრაობას რუსეთისაგან გამოყოფისა და დასავლეთთან დაკავშირების მოძრაობად სთვლის. „ეროვნული თავისუფლება შეადგენს მეორე დიდი პოეტის აკაკი წერეთლის ოცნებას, აქეთკენ არის მართული მისი დიდებული ქნარი, პოეტს მეფის რუსეთის მფლობელობაში საქართველო დატყვევებულად ჰყავს წარმოდგენილი“.. სწერს იქვე კიკვიძე.

„რით აიხსნება ეს არაჩვეულებრივი პოპულიარობა, არაჩვეულებრივი სიყვარული, რომლის მსგავსი მსოფლიოში იშვიათად ღირსებია უფრო დიდ მწერლებსაც. ილია ჭავჭავაძე იყო თითქმის ნახევარი საუკუნე ქართული აზროვნების ნამდვილი დიქტატორი, აკაკი წერეთელი გარდაიცვალა როგორც უგვირგვინო მეფე. ჩვენ განსაკუთრებული მადლობით ვიგონებთ ამ ორ მებრძოლს, რომელნიც მთელი სიცოცხლის განმავლობაში ერთგული დამის გუშავებდნენ უელიდენ საქართველოს ციხე-ვალიდან, ალაგ-ალაგ მტრისაგან შენგრეულს, ალაგ-ალაგ ხავს მოკიდებულს“, ამბობს გერონტი ქიქოძე (ქართული მწერლობა, № 1).

1866 წ. „თერგდალეულთა“ ერთი ჯგუფი გიორგი წერეთლისა და ნიკო ნიკოლაძის მეთაურობით აარსებენ გაზეთ „დროებას“, რომლის დამატებად ხდება 1871 წლითგან ჟურნალი „კრებული“, „საქართველოს მოამბის“ შემკვიდრე.

1877 წელს ილია ჭავჭავაძე აარსებს „ივერიას“. შემდეგ „დროება“ და „ივერია“ შეერთდებიან 1880-1881 წ. „დროება“ გამოდის ყოველდღიურად, „ივერია“ სამ თვეში ერთხელ. ორივეს ილია ჭავჭავაძე და სერგი მესხი ხელმძღვანელობენ.

ეროვნული პოზიციების დაცვა, ეროვნული მეობის შენახვა, საქართველოს განთავისუფლებისათვის ბრძოლა იყო მთავარი მიზანი ამ გამოცემათა და მათ ხელმძღვანელთა.

1873 წელს ნიკო ნიკოლაძემ და დავით მიქელაძემ („მეველე“) პარიზში დააარსეს ქართული გაზეთი „დროშა“, რომელშიც მათ წამოაყენეს კავკასიის ფედერაციის იდეა. „თავისუფალი ფედერაცია ყველა კავკასიელი ხალხებისა, აი ჩვენი საზოგადოებრივი იდეალი,“ სწერდა გაზეთი თავის პირველ ნომერში.

1874 წ. ქენევაში ნიკო ნიკოლაძის ინიციატივით გაიმართა კავკასიური ახალგაზრდობის კონგრესი, კავკასიის ერთა ფედერატიულ ნადავზედ გაერთიანებისათვის. კონგრესს დაესწრენ ქართველებითგან: გ. წერეთელი, ივ. ჯაბაძარი, ალ. სარაჯიშვილი, პეტრე მელიქიშვილი, რევაზ ჩოლაყაშვილი, მიხ. ჩიქოძე, დები ნიკოლაძეები, ალ. ციციშვილი, სერგი და კოტე მესხი და ეკატერინე მელიქიშვილი. თავმჯდომარეობდა გ. წერეთელი ნიკო ნიკოლაძის ავადმყოფობის გამო. კონგრესმა გამოიტანა დადგენილება კავკასიური ფედერატიული რესპუბლიკის დაარსების შესახებ რუსეთის დამხობისთანავე.

1879 წ. დიმიტრი ყიფიანის, ილია ჭავჭავაძის, იაკობ გოგებაშვილის და ნიკო ცხვედაძის თაოსნობით და მზრუნველობით დაარსდა „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება,“ რომელსაც უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა ეროვნული კულტურის დაცვისათვის.

1880 წლითგან ქართული თეატრი იქცევა ეროვნულ ტრიბუნად. კასო აბაშიძე, ლადო მესხიშვილი, ვალ.გუნი, ნატო გაბუნია, შემდეგ ნინო ჩხვიძე

და სხვები აღვზნებული სიტყვებით აღვიძებენ და ანთებენ ქართულ ეროვნულ სულს. „ლევან ხიმშიაშვილები, გაიოზ ფალავები, გიორგი სააკაძეები სისხლიან სამარებში განისვენებენ და მათი ხმლები მრისხანე ელვარებით მტერს წინ აღარ ელობებთან... მაგრამ მათი აჩრდილნი მათი საომარი ტანსაცმელით შემოსილნი, ისტორიული ხმლებით და დროშებით ხელში გამოჩნდებიან სცენაზე და ასწავლიან ახალ თაობებს, რომ საქართველო არ მოკვდება, სანამ მას ეროვნული სული უდგია და სახელოვანი გმირები სამართავანაც კი წამოიჭრებიან ხოლმე ერის ცხოვრების განსაცდელის დროს“ („თ.გ.“ № 84-85) . ყოველი ისტორიული პატრიოტული პიესის დადგმას რუსეთის წინააღმდეგ ეროვნული დემონსტრაცია მოჰყვებოდა ხოლმე.

ამნაირად, ქართული პრესა, „წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება“ და ქართული თეატრი იყო მთავარი ფუძე და დასაყრდენი ეროვნულ-განმანათლებლებელი მოძრაობისა. ამიტომაც დაუწყო მათ სასტიკი დევნა რუსეთის ადმინისტრაციამ. ცნობილია კავკასიის სამოსწავლო ოლქის მზრუნველის იანოვსკის იერიშები ქართული ენის წინააღმდეგ. ქართველი პატრიოტები მას თავგამოდებით იცავენ. გაზ. დროების რედაქტორი ს. მესხი სწერდა იანოვსკის 1880 წელს.: „თქვენ კი გინდათ წაგვართვათ ენა, მოსპოთ ის... ქართველების სურვილები იგივეა რაც ყველა ხალხებისა: დაიცვან თავისი სამშობლო ენა, მამული, სჯული სარწმუნოება. თქვენი სურვილია კი დაავიწყოთ ქართველებს ქართული ენა.“ ხოლო ილია „ივერიაში“ თავის ერთ-ერთ წერილში მას ასეთ პასუხს აძლევდა: „ეს წელიწადი დაიწყო იმით, რომ იანოვსკი და ეგზარხოსი იოანიკე მოვიდა. წავიდა ნევეროვი და ეგზარხოსი ევსევი. ჩვენ გვეგონა ახალი კარგი ამბავი იქნებოდაო. ამ ტყბილმა იმედებმა ჩაილულის წყალი დალიეს. ღმერთო გვიხსენს!.. რისაგან გვიხსენით, გვეკითხავთ თქვენ. იმისაგან რომ... ერიჰა, კინალამ ღმერთი არ გამიწყრა და წამოვადარბა პასუხი. ადამიანს სიტყვა აზრისათვის არა აქვს მინიჭებული, არამედ იმისათვის, რომ დიდმა სიტყვას: „მე შენ გიბრძანებ და ხმა უნდა გაკმინდო“ და პატარამ მიუგოს: „მაქვს პატივი მოვახსენოთ, რომ ენა მუცელში ჩამივარდა ბრძანებისამებრ თქვენისაო“.

1885 წ. გაზ. „დროება“ დახურა ცენზურამ ქართული ენის დაცვისათვის. თავის მოხსენებაში იანოვსკი სწერდა დონდუკოვ-კორსაკოვს: „ქართველი პატრიოტები მიისწრაფიან ასიმილიაცია უყონ საქართველოს, სამეგრელოსაც, აფხაზეთსაც და სვანეთსაც. ამიტომ ისინი თუმცა თავად-აზნაურულ წრეებს ეკუთვნიან და თითქოს ვალდებულნი იყვნენ თავიანთი თავად-აზნაურული მატერიალური და გონებრივი ინტერესებისათვის ეზრუნათ, მიუხედავად ამისა, ყველაზე უფრო მიისწრაფიან ქართული ხალხური განათლების გავრცელებისაკენ და ყოველ ძალღონით ცდილობენ ხელი შეუშალონ ამ მხარეში რუსული განათლების გავრცელებას“.

1886 წ. 24 მაისს მოწაფე ლალიაშვილი ღრმა პროტესტის ნიშნად კლავს სემინარიის რექტორს ჩუღდუკის. ეგზარხოსი ჰაველ ამ აქტისათვის სწყევლის მთელ ქართველ ერს. დიმიტრი ყიფიანი მოითხოვს ეგზარხოსის გაძევებას. ამისათვის მას რუსეთში ასახლებენ და 1887 წ. სტავროპოლში აგურით თავს გაუპობენ. მისი დაკრძალვა თბილისში გარდაიქცევა უდიდეს ეროვნულ ანტირუსულ დემონსტრაციად.

1891 წ. არჩილ ჯორჯაძე აარსებს ვარშავაში სტუდენტობის დროს საქართველოს განმათავისუფლებელ ლიგას..

1903 წ. გიორგი დეკანოზიშვილი და არჩილ ჯორჯაძე აარსებენ პარიზში ჟურნალ „საქართველოს“ და ფრანგულ ენაზე „ლა ჟეორჯი“-ს, რომლებშიც მონაწილეობენ ვარლამ ჩერქეზიშვილი, მიხეილ წერეთელი, თედო სახოკია და პირველად ნ. ჟორდანიაც. „გიორგი დეკანოზიშვილი კავშირს იჭერდა ყველასთან, აცნობდა ჩვენს ქვეყანას და მის დათრგუნვილ უფლებებს, ამ უკანასკნელთა აღსადგენად ჩვენს ზრუნვას, ჩვენს იმედებს, თანაც სთხოვდა ხმა ამოეღოთ, გამოგვსარჩლებოდნენ ევროპის სამსჯავროს წინაშე და ევროპის პრესაშიც პირველად ახსენეს საქართველო, ქართველები, მათი ტკივილი, მისწრაფება... ერთი სიტყვით საძირკველი ჩაეყარა ევროპელთა მიერ ჩვენი ხალხის გაცნობის საქმეს, დიადს, მსოფლიო პოლიტიკის თვალთ რომ გავსინჯოთ. ამავე დროს მჭიდრო კავშირი დაიჭირა გიორგიმ რუსეთის მიერ დაპყრობილ სხვა ეროვნებათა ორგანიზაციების მეთაურებთან, ესწრებოდა მათ კრებებს, იცავდა ჩვენ ინტერესებს, სადაც კი ამას გარემოება მოითხოვდა“... სწერდა თედო სახოკია გიორგი დეკანოზიშვილის გარდაცვალების გამო გაზ. „კოლხიდაში“ 2 დეკ. 1911 წ.

რუსეთში გამოქვეყნებული დოკუმენტებიდან („იზნანკა რევოლუციი“ ვოორუჟიონნოე ვოზსტანიე ვ როსიი ნა იაპონსკია სრედსტვა, ს. პეტერბურგ. 1906. ტაპოგრაფია სუვორინა.) ირკვევა, რომ გიორგი დეკანოზიშვილი დაუკავშირდა 1904-1905 წ. იაპონიის ყოფილ სამხედრო წარმომადგენელს რუსეთში პოლკოვნიკ აკაშის, რომელიც იაპონია-რუსეთის ომის დროს სტოკჰოლმში იმყოფებოდა. რუსულ დოკუმენტში სწერია, რომ „1904 წლ. შემოდგომითგან, როდესაც განმათავისუფლებელი მოძრაობის ტალღა მოედდა რუსეთის ხალხს და ომით და დამარცხებით უკმაყოფილებამ განამტკიცა რევოლუციური მოძრაობის წარმატებანი, აკაში დაუკავშირდა პარიზში მცხოვრებ რუს ემიგრანტ-რევოლუციონერებს. 1904 წელს ნოემბერში დაწყებული მოლაპარაკება დასრულდა შეთანხმებით რუსეთში შეიარაღებული აჯანყების მოწყობის შესახებ იაპონიის მთავრობის ხარჯზედ. რევოლუციონერების მხრივ შუამავლებად გამოვიდნენ ქართველი გიორგი დეკანოზიშვილი და ფინლანდიის პარტიის აქტიური წინააღმდეგობის მომხრე ცნობილი მოღვაწე კონნი ცილიაკუს“. შემდეგ გამოქვეყნებულია მთელი მიწერ-მოწერა იაპონელსა, დეკანოზიშვილსა და ცილიაკუს შორის.

1905 წ. გიორგი დეკანოზიშვილი აგზავნის პარიზში მყოფ მთელ ქართველ ახალგაზრდობას საქართველოში და სოც. ფედერალისტებს იქ გადააქვთ პოლიტიკური მუშაობა. მთელი პარტია და მისი პრესა შეფარვით საქართველოს დამოუკიდებლობას იცავს.

1905 წ. მთელ საქართველოში დიდი აჯანყებაა რუსეთის თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ, რომლის დამარცხებას საშინელი ტერორი და რეპრესიები მოყვება.

1907 წელს ვარლამ ჩერქეზიშვილი, მიხეილ წერეთელი და გიორგი გვაზავა ადგენენ პეტიციას ქართველი ერის სახელით, რომელსაც ხელს აწერენ ყველა წოდებისა და სოციალური მდგომარეობის წარმომადგენელნი. პეტიცია ასე იწყება: „სიმართლისა და საერთაშორისო სამართლის სახელით, ჩვენ

უუძველესი დამოუკიდებელი ქრისტიანული სამეფოს, საქართველოს მოქალაქენი, მიემართავთ განათლებულ ევროპის ერებს მათი დღეგატების სახით საერთაშორისო საზავო კონფერენციაზედ ჰააგაში.“ — შემდეგ მიმართვაში აღნიშნულია 1783 წლის ხელშეკრულების დადება რუსეთთან და ვრცლად აღწერილია ხელშეკრულების დარღვევა, დევნა და ჩაგვრა ქართველი ერისა, „უცნობი მის ისტორიაში თემურლენგის შემოსევის შემდეგ,“ და ასე თავდება: „ასეთი არის მდგომარეობა შექმნილი საიმპერიო მთავრობის მიერ წინააღმდეგ ყველა წმიდა ხელშეკრულებათა, რომელთაც ჩვენ ვარდგენთ განათლებული მსოფლიოს სახელმწიფოთა წინაშე, შეკრებილთ ბრწყინვალე კონფერენციაზედ კანონისა და სამართლიანობის დასამყარებლად, რომ ჩვენ საკითხში თქვენი თანაგრძნობის გამოწვევა დაგვეხმარება, რომ ჩვენ უფლებები აღდგენილ იქმნენ 1783 წლ. ხელშეკრულების თანახმად.“

ეს პეტიცია საქართველოთგან წაღებული ჰააგაში ვარლამ ჩერქეზიშვილის მიერ, დაურთიდა დღეგატებს 26 ივნისს 1907 წ. ბელგიელი პროფესორის და მოსამართლის ერნესტ ნისის დახმარებით.

1907 წ. 30 აგვისტო-9 სექტემბერი — დიდი ეროვნული გლოვა და დემონსტრაცია მთელი ქართველი ერისა ილიას მოკლვის გამო, რომლის სიკვდილმა შეარხია და აამოძრავა სრულიად საქართველო ერთი ეროვნული იდეის ირგვლივ. „მის სათაყვანო კუბოს გარშემო შემოკრბენ საუკეთესო წარმომადგენელნი მთელის საქართველოსა, შავი ზღვიდან დაწყებული დალესტნის მთებამდე და კავკასიონის ქედიდან მოკიდებული ოსმალეთის საზღვრამდე. საქართველომ შავს მიწას მიაბარა თავისი სახელოვანი და უკვდავი შვილი ისეთი ღრმა და გულ-წრფელი საყოველთაო მგლოვიარებით, ისეთი ცრემლის ნაკადულებით და ისე დიდებულად, როგორც უგლოვნი, დაუმარხნია თვისი დამოუკიდებლობის და ძლიერების დროს სახელოვანნი და დიდნი მეფენი: დავით აღმაშენებელი და თამარ მეფე.“ (იაკობ გოგებაშვილი, „ისარი“ 12 სექტ. 1907 წ.) მრავალი პატრიოტული სიტყვა იყო წარმოთქმული. მათ შორის განსაკუთრებით აღსანიშნავია საპროგრამო პოლიტიკური სიტყვა მიხ. წერეთლისა (ტექსტი დაიბეჭდა „ბ. ქ.“-ში, №12), აგრეთვე აკაკი წერეთლის, იონა მეუნარგას, ს. ხუნდაძის, ირ. ევდოშვილის, ნინო ნაკაშიძის, ვაჟა ფშაველას, ეპისკოპოს ლეონიდის, ნ. თალაქვაძის, კ.ჩხეიძის, ვლასა მგელაძის, ს. მდიენის, ნ. ცხვედაძის, ს. ქვარიანის, ე.ნ. ჩერქეზიშვილის, მოწაფე ჟორჯოლიანის და სხვების.

1909 წ. პეტრე სურგულაძე, მიხეილ წერეთელი, ფილიპე გოგიჩაიშვილი, ალ. ყიფშიძე, გიორგი გვაზავა, იაკობ გოგებაშვილი, ვალ. გუნია, ნიკო ლორთქიფანიძე, სიმონ ყიფიანი და სხვები აარსებენ თბილისში საქართველოს დამოუკიდებლობის საიდუმლო ჯგუფს და სცემენ ჟურნალებს, რომლებიც ცენზურისაგან დევნის გამო ხან „ერის“ და ხან სხვა და სხვა სახელით გამოდიოდა. ეს ორგანო დიდი მოხერხებით, მაგრამ გაბედულად და გარკვეულად მოითხოვდა საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენას. 1910 წ. ჟანდარმერიამ რუსეთში გადაასახლა მრავალი ქართველი ნაციონალისტი, ამ ჯგუფიდან პეტრე სურგულაძეც, ხოლო მიხეილ წერეთელმა გაასწრო ევროპაში, და შემდეგ პეტრე სურგულაძეც ევროპაში გაიქცა.

1910 წ. კავკასიის მთავარ-მართებელი ვორონცოვ დაშკოვი იმპერატორისადმი წარდგენილ თავის უმაღლეს მოხსენებაში აღნიშნავს, რომ 1910 წ. თავად-აზნაურობის ყრილობამ საქართველოს დამოუკიდებლობა მოითხოვა.

1910 წ. უნევაში პეტრე სურგულაძემ დააარსა ქართველი სეპარატისტების ჯგუფი, რომელშიც შედიოდნენ: ნესტორ მალალაშვილი, ლეო და გიორგი კერესელიძენი, ლეო ქიაჩელი, ვასო ციციქიშვილი, ამ დროს ლონდონში მყოფი მიხ. წერეთელი და სხვები. ეს ჯგუფი სცემდა ვაზეთს „თავისუფალ საქართველოს“, რომელიც 1914 წლამდე გამოდიოდა. პირველი ნომერი შეიცავდა ვრცელ დეკლარაციას, რომელიც ასე თავდებოდა: „ისტორიულმა პირობებმა ქართველი ერი ჩააყენა მეტად დიდ განსაცდელში. დღეს თქვენ ვერ ნახავთ ვერც ერთ მხარეს ქართველი ერის არსებობისა, რომელზედაც მტრებს იერიში არ მიჰქონდეთ. მოპირდაპირე ძალები ქართველ ერს დაშლას, გაქრობას უქადიან... ჩვენ ვეცდებით შევიმუშავოთ მთელი გეგმა ეროვნული თვითარსებობის დაცვისა, საქართველოს აღდგენისა, მისი განთავისუფლებისა, და ამ გეგმის გარშემო თავი მოუყაროთ მთელ შემოქმედ საქართველოს. ჩვენ კარგად გვესმის სიძნელე ამ საქმისა, რომელსაც ხელს ვკიდებთ... მაგრამ ქართველი ერის შემოქმედებითი ძალა იმდენად დიდია, რომ შინაურ მტრსაც გასრესს, გარეშესაც მოიგერიებს და გაიკვლევს გზას თავისუფლებისაკენ. დარწმუნებულნი, რომ სამშობლოს ყოველი შვილი ჩვენთან არის სულიერად, იტანჯება იმავე საკითხებით, რომელთა გამორკვევა ჩვენ მიზნად დავისახეთ, ჩვენ ველით მათგან თანაგრძნობას, თანამშრომლობას, ჩვენთან ერთად მუშაობას და ბრძოლას ძვირფას სამშობლოს, დანგრეული ქართველი ერის პოლიტიკურად აღდგენისათვის, მისი დამოუკიდებლობის მოპოვებისათვის.“

1914 წელი. როგორც ცნობილია, ვარლამ ჩერქეზიშვილი არ უშვებდა არც ერთ შემთხვევას, რომ საქართველოს დასაცავად ხმა არ ამოეღო. სხვა ქართველებთან ერთად ლონდონში დააარსა მან „საქართველოს 1783 წლის ხელშეკრულების უფლებათა დამცველი კავშირი“, რომელმაც დიდი მოწოდებით მიმართა ქართველ ერს: „ქართველებო, ჩვენი სამშობლო განადგურებულია, ჩვენი ერის მიწა-წყალი, ჩვენი ისტორიული საუნჯენი წარყვინილნი! ჩვენი ხალხი, რომელიც 20 საუკუნის განმავლობაში გმირულად, იარაღით ხელში იცავდა ეროვნულ დამოუკიდებლობას, დღეს იარაღ ახდილია, დამონებული, როგორც დაპყრობილი მონა.“ შემდეგ დაწვრილებით აღწერილია ყველა წამება და უბედურება, რაც რუსეთმა მიაყენა ქართველ ერს და მოცემულია დარიგებაც, თუ როგორი წინააღმდეგობა უნდა გაეწიოს მტერს: „მამ დავიცვათ ჩვენი ეროვნული ქარტია! ნუ ვაცვლით მას რაღაც მეორე-ხარისხოვან ერობაზედ, ნურც რომელიმე „ნაიუქარ“ თვითგამორკვევაზედ! დავაარსოთ ყველგან საზოგადოებანი და კავშირნი **საქართველოს ხელშეკრულების** მიერ მინიჭებულ უფლებათა დასაცავად. ვილაპარაკოთ, ვწეროთ, ვებჭლოთ ჩვენ უფლებათა შესახებ ყველა ევროპულ ენაზედ და განვაცხადოთ საქვეყნოდ, რომ ჩვენი უფლებანი უარყოფილნი არიან. დავავალოთ ჩვენს წარმომადგენლებს რუსეთის სახელმწიფო საბჭოში, რომ მათ პირდაპირ მოსთხოვონ რუსეთის კანონმდებლებს, მინისტრებს და რუსეთის ეკლესიის სინოდს სწორი და ნამდვილი აღსრულება საქართველოს და რუ-

სეთ ს შორის დადებული ხელშეკრულებისა. მივცეთ წინადადება თავად აზნაურობას, გამოიტანონ გადაწყვეტილებანი სათავად-აზნაურო კრებაზედ ხელშეკრულების აღსრულების შესახებ, წარედგინოს მისი წარმომადგენელის ხელით ეს გადაწყვეტილება რუსეთის იმპერატორს და მის მინისტრებს. ამის უფლება აქვს თავად-აზნაურობას, ეს მისი მოვალეობაა სამშობლოსა და ერის წინაშე.

სამღვდელოებამ, თანახმად ხელშეკრულებისა, უარი უნდა განაცხადოს რუსეთის ადგილობრივ საეკლესიო კრებებზედ მონაწილეობის მიღებისა, რადგან რუსეთის ეკლესია ხუთი საუკუნით უმცროსია საქართველოს სახელოვან მართლმადიდებელ ეკლესიაზედ; რუსეთის ეკლესიას არც ერთი მსოფლიო კრებაში მონაწილეობა არ მიუღია და არა აქვს უფლება გადაწყვიტოს ბედი ჩვენი ეკლესიისა არც კანონიური უფლებით და არც საქართველოს და რუსეთის ხელშეკრულების ძალით.

ჩვენ-კი, ერისანი, ერთხმად დავუჭერთ მხარს სამღვდელოებას ჩვენი ეკლესიის ავტოკეფალიის დაცვის საქმეში. და შენ ქართველო ხალხო — უმიწაწყო გლეხობავ, მუშავ რომელსაც მუდამ შორს გერეკებიან სამშობლო ქვეყნის საზოგადო სამუშაოთაგან, შენ ახალგაზრდობავ, რომელსაც გაცილებენ შენ საყვარელ მამულს და გგზავნიან წინააღმდეგ ჩვენ უფლებათა სასიკვდილოთ ცივ ჩრდილოეთის ყაზარმებში — შეერთდით ყველა თქვენ. და ერთ სულათ ჩვენ დებუტატებთან, თავად-აზნაურობასთან და სამღვდელოებასთან ერთად იბრძოლეთ ჩვენი საერთო საქმის აღსასრულებლად, რომელიც არის დაბრუნება ჩვენ ხელშეკრულებაში აღნიშნულ უფლებათა, იღვაწეთ ჩვენი ხალხის მიწა-წყლის, ეკლესიის, ენის და სხვა უფლებათა აღსადგენად.

თანამემამულენო!

ჩვენი მოწოდება დასაბეჭდათ დამზადებული იყო, რომ ინგლისში ეს რეზოლუცია გამოვიდა: ერთხმად მიღებული „ინგლისის მშვიდობიანობის საზოგადოების“ კონგრესის მიერ ქ. ლივერპულში 12 თბათვეს 1914 წ.

„კონგრესი პროტესტს აცხადებს იმ განკარგულების წინააღმდეგ, რომლის ძალითაც საქართველოს შუაგულიდან, ტირიფონის ველიდან, უნდა აპყარონ ათასობით ქართველი გლეხები, გაატილონ მათი ბალ-ვენახები, რომ მერე ზედ გაჰმართონ 1000 ჯარის კაცისათვის სამხედრო სავარჯიშო ბანაკი (პოლიგონი); და არც კი ჰკითხოვდნენ, თუ რა ზომის ზარალი უნდა მიყენონ ამით მთელს მხარეს და ან რამდენათ არღვევენ ამით საქართველოსა და რუსეთს შორის დადებულ ხელშეკრულებას; კონგრესი იმედოვნებს, რომ რუსის მთავრობა ხელს აიღებს თავის განზრახვაზე.“

პირი ამ რეზოლუციისა გაეგზავნოს: რუსეთში მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარეს, მეფის მოადგილეს კავკასიაში, ინგლისის სავარეო საქმეთა მინისტრს ბ-ნს გრეის და პრესას.“

თავისუფალი ხალხის ამ გაბედულმა პროტესტმა და ჩვენის გლეხობისა და ჩვენის ხელშეკრულების მიერ მონიჭებულ უფლებათათვის გამოსარჩელების ხმამ დაე სიხარულით აღვივსოთ გული, დაე უფრო წაგაქეზოთ ჩვენი ხალხის ავტონომიურ უფლებათათვის საბრძოლველად.

იყავით მხნე, იყავით მდგნე! თანხმობით იყავით ურთიერთთან. დარწმუნდით, რომ ბრძოლაა საჭირო. და იმედი გქონდეს, — თავისუფალი და განათლებული კაცობრიობა მხარს დაგვიჭერს არა მარტო ლიტონის სიტყვითა. ჩვენ,

ვინც ამ სიტყვებით მოგმართავთ, დარწმუნებულნი ვართ, რომ ეს ასე ექნება. თქვენ ვინლა ხართ? — უეჭველია გვკითხავთ. ჩვენ სხვა და სხვა პოლიტიკურ და საზოგადოებრივ პარტიების ქართველებმა შევადგინეთ „საქართველოს ხელშეკრულების უფლებათა დამცველი კავშირი“.

ჩვენ ვფიქრობთ, ჩვენის პირით თქვენ მოგმართავსთ გაღვიძებული გრძნობა ხალხის საკუთარის ღირსებისა და საზოგადოებრივი სინილისი... ჩვენ ყოველგან თქვენთან ვიქნებით, ყოველს საქმეში მხარში ამოვიდგებით!“

საქართველოს ხელშეკრულების უფლებათა დამცველი კავშირი.

1914 წელს ომის დაწყებისას, პეტრე სურგულაძე ადგენს ჟენევაში თვისი თავმჯდომარეობით საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტს, რომელშიაც შედიან: ნესტორ მაღალაშვილი, ლეო და გიორგი კერესელიძენი, შემდეგ ბერლინში მიხეილ წერეთელი და გიორგი მაჩაბელი და სტამბოლში მელიტონ ქარცივაძე და მამა შალვა ვარდიძე. კომიტეტი გაცხოველებულ მუშაობას აწარმოებს გერმანიასთან და ოსმალეთთან, ეძებს დახმარებას, სდებს ხელშეკრულებებს მთავრობებთან ქართველი ერის სახელით საქართველოს დამოუკიდებლობის აღსადგენათ. ადგენს ქართულ ლეგიონს, რომელიც იბრძვის ოსმალეთის ფრონტზედ ლ. კერესელიძის ხელმძღვანელობით რუსების წინააღმდეგ.

1916 წ. კომიტეტის დავალებით გიორგი მაჩაბელი წყალქვეშა ნავით მიდის საქართველოში და ნახულობს ყველა პოლიტიკურ მოღვაწეებს, მათ შორის ნოე ჟორდანიას და ევგენი გეგეჭკორს. „თქვენ იქ განაგრძეთ მუშაობა და როდესაც დრო დადგება, ჩვენც გავაკეთებთ აქ რაც საჭიროა,“ აბარებს მას ნოე ჟორდანი. დღეს ემიგრაციაში მყოფ მოღვაწეებითგან ბ. რევაზ გაბაშვილია დამსწრე გ. მაჩაბელთან შეხვედრისა.

ბერლინში არსებულ დამოუკიდებლობის კომიტეტის მუშაობას საქართველოში აგრძელებენ: სპირიდონ კელია, დათა ვაჩნაძე, რევაზ გაბაშვილი, შალვა ქარუმიძე და სხვები.

1916 წ. ლოზანაში დაჩაგრულ ერთა კონგრესზედ დიდი მოხსენებით გამოდის საქართველოს სახელით მიხეილ წერეთელი, რომლის სიტყვა უდიდეს შთაბეჭდილებას ახდენს. იგი ვრცლად აღწერს საქართველოს მიმართ რუსეთის მიერ ჩადენილ მთელ ბოროტებათ, მოუთხრობს მთელი ქვეყნის ერთა წარმომადგენლებს საქართველოს 116 წლის ტანჯვას, იცავს საქართველოს სუვერენულ უფლებებს და მოითხოვს მათ აღდგენას. მოხსენება ისე ძლიერად იყო დასაბუთებული, რომ თვით რუსული წყაროების მიხედვით არა თუ კონგრესზე დასტოვა დიდი შთაბეჭდილება, არამედ თვით რუსთ დამსწრეთენა ჩაუგდო და პროტესტის ნიშნად მათ კრება დასტოვეს. ეს მოხსენება დაიბეჭდა ბერლინში ფრანგულ ენაზე საქ. დამოუკ. კომიტეტის მიერ. გამოქვეყნებული იყო „ბ.ქ. № 15-ში.

1917 წ. იგივე მიხეილ წერეთელი მიემგზავრება წყალქვეშა ნავით საქართველოში მელიტონ ქარცივაძესთან ერთად სხვა და სხვა დავალებებით და იარაღიც გადააქვს. თბილისში დათა ვაჩნაძის ბინაზე ხვდება ქართულ პოლიტიკურ პარტიათა მეთაურებს: ნოე ჟორდანიას, ევგენი გეგეჭკორს, დათა ვაჩნაძეს და იოსებ გედევანიშვილს. ამ საიდუმლო კრებაზე ერთმანდ მიღებულია საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადება. „ნახევარი მილიონი გამხე-

ცებული ბრბო რუსულ ჯარისა ქვეყანას წაღეკვას უპირებს, შველა ახლას საჭირო და საჩქაროდ, წადით სწრაფად იქვე, საითგანაც შველა უნდა მოვიდეს“-ო, ეუბნებიან წერეთელს, რომელიც როგორც თვითონ გადმოგვცემს, მე-ლიტონ ქარცივაძესთან ერთად იმედით აღსავსე გამოეშურა „საშველისაკენ“ და ისეთი გზით, რომელიც ოდისეოსსაც კი შეაძრწუნებდაო . 1918 წ. მარტში ხელმეორედ მიდიან საქართველოში მ. წერეთელი და მ. ქარცივაძე წყალქვეშა ნავით. მათ დავალება აქვთ ერისაგან, თუ პარტიათაგან აღჭურვილი მანდატით კაცის ჩამოყვანა ბერლინში, მაგრამ საქართველოში ჩასვლა არ დასჭირდათ. სევასტოპოლში შეხვდენ სპირიდონ კედიას, რომელიც ევროპაში იყო გამოგზავნილი განსაზღვრული დავალებებით და იგი ჩამოიყვანეს ბერლინში.

1918 წ. 26 მაისს საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადებას მთელი ერი უდიდესი აღფრთოვანებით და ზეიმით შეხვდა. და ეს სავსებით ბუნებრივი იყო, რათგან ქართველ ერში მუდამ იყო სურვილი დამოუკიდებლობისა და მისწრაფება მისადმი. მას არასოდეს არ შეუწყვეტია ბრძოლა მის აღსადგენად, და როგორც კი შესაფერი დრო დაუდგა, კიდევაც განახორციელა თვისი უზენაესი იდეალი. ასეთი იყო გარდაუვალი ნება ქართველი ერისა, და მის წინააღმდეგ წასვლა არავის არ შეეძლო.

ეს არის ისტორიული სინამდვილე, რომლის უარყოფა უმძიმთ თვით ქართველ ბოლშევიკებსაც დაპყრობილ საქართველოში, მიუხედავად „უფროსი ძმისადმი“ ნაბრძანები და სავალდებულო სიყვარულისა. ხოლო, როდესაც ამ სინამდვილის დამახინჯებას თავისუფალ მსოფლიოში მყოფი რომელიმე ქართველი ემიგრანტი ან წრე ცდილობს, ეს სავალალოა და გაუგებარი...

კ. ხალია.

დამონებულ ერთა წარმომადგენლობისათვის

შეუძლია თუ არა დამონებულ და თავისუფლება წართმეულ ერს ჰყავდეს თავისი წარმომადგენლობა? ეს საკითხი მუდამ არსებობდა, მაგრამ დღეს მას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ეძლევა. მართლაც პატარა ერები არასოდეს არ ყოფილან დაპყრობის ისეთი საფრთხის წინაშე, როგორც დღეს, თანამედროვე დიდი იმპერიების ხანაში. აგრეთვე არასოდეს არ ყოფილა საერთაშორისო განრიგების (ორდრ ენტერნასიონალ) ყურადღება მიქცეული პატარა ერთა დაცვისა და დამოუკიდებელი არსებობის უზრუნველყოფისათვის ისე, როგორც დღეს.

ამის დამამტკიცებელი ის არის, რომ დამონებულნი ერები განუწყვეტლივ მოითხოვენ თავიანთ განთავისუფლებას და მიზნის მისახწევად იღებენ ყველა ზომებს: იწვევენ ყრილობებს, აარსებენ საზოგადოებებს რათა განუწყვეტლივ ამქლავონ და დაიცვან თავიანთი უფლებები დამოუკიდებლობისათვის. ვინაითგან დიდი იმპერიები ძალაზე დამყარებულნი, საბოლოოდ განწირულნი არიან დასანგრევად, აუცილებელი საჭიროა თვით ტყვეობის დროსაც პატარა ერებს ჰყავდეთ თავიანთი წარმომადგენლობა. საუკეთესო ნიმ-

უშს თანამედროვე დამპყრობელ იმპერიისა წარმოადგენს საბჭოთა კავშირის რომლის დაშლის დრო შეიძლება არც ასე შორს იყოს. ამიტომ დიდი ზნიშნელობა ეძლევა მის მიერ დაპყრობილ ერების წარმომადგენლობას.

თავისთავად ცხადია, რომ საბჭოთა რუსეთის მიერ დაპყრობილ ერებს არ შეუძლიათ იყოლიონ თავიანთი კანონიერი წარმომადგენლობა, რაღვან მათ წართმეული აქვთ საშუალება სურვილების თავისუფლად გამოვლინებისა, მაგრამ ეს სრულებით იმას არ ნიშნავს, რომ მათ არაეითარი წარმომადგენლობის უფლება არ ჰქონდეთ. თუ საერთაშორისო განრიგება ერთი მხრივ ერთა თვით-გამორკვევის უფლების განხორციელებაში დახმარებაზედ უარს ამბობს, სამაგიეროდ ის გმობს დაპყრობას და მის მიერ შექმნილ ფაქტიურ მდგომარეობას. **STATU QUO ANTE** რჩება თავისი ფორმითა და იურიდიული შინაარსით. უფლება, რომელიც რჩება ხელუხლებელი, თუნდაც გაუნაღდებელი, იძლევა კანონიერ და გამართლებულ საფუძველს წარმომადგენლობის შესაქმნელად.

ხოლო ერთი აუცილებელი პირობით: წარმომადგენლობა უნდა ემყარებოდეს დემოკრატიული კანონიერების პრინციპზე. დამონებული ერის შევილება, რომლებმაც თავი დაახწიეს დევნას და სარგებლობენ სიტყვის თავისუფლებით, უნდა გამოხატონ ან წარმოადგინონ სწორად და მთლიანად ერის პოლიტიკური პირობების ყველა ელემენტები.

პოლიტიკურ ნიადაგზე ერის თავისუფლება გამოიხატება უმთავრესად პოლიტიკურ აზრთა და მიმდინარეობათა სხვა და სხვაობაში და მათ გამომხატველ პარტიათა არსებობაში. მეორე მხრივ ეს თავისუფლება გამოისახება წარმომადგენლობითი ორგანოების დაარსებით, თავისუფალი არჩევნების ნიადაგზე, და რომელსაც მინიჭებული აქვს მანდატი იმოქმედოს ერის სახელით ან ერისათვის.

ამნაირად, ჩამოყალიბება დამონებული ერის წარმომადგენლობისა ძნელი არ არის. საჭიროა შემოკრება ყველა ყოფილი ორგანოების წარმომადგენელთა: პარლამენტის, მთავრობის და გამოუკლებლივ პოლიტიკური ორგანიზაციებისა. წარმომადგენლობის ხასიათის გასაძლიერებლად შეიძლება დაემატოს სოციალური და კულტურული ორგანიზაციები, თუ ასეთები არსებობენ. ასეთ ორგანოს, რომელიც იქნება ნამდვილი სარკე და გამომსახველი ყველა პოლიტიკური და საზოგადოებრივი ნიუანსებისა, შეუძლია მოითხოვოს წარმომადგენლობის უფლება თავისუფლებას მოკლებული ერის სუვერენობისა.

ხოლო აქ ერთი სიფრთხილეა საჭირო: თუ წარმომადგენლობის შედგენაში დაშვებულია რაიმე შერჩევა და გამონაკლისი, გამორიცხულია რომელიმე არსებული ორგანიზაცია, მაშინ მცირეოდენი წინააღმდეგობაც კი საკმარისია, რომ შეილახოს ღირებულება და ძალა ამ ორგანოსი და მისი მოქმედება გამოცხადდეს უზურპაციად.

ამნაირად, წარმომადგენლობის სიმტკიცე და მისი ცნობა დამოკიდებულია ერის თავისუფალ მოქალაქეთა ურთიერთ შეთანხმებაზედ.

მიხეილ მუსხელიშვილი.

სტრასბურგის უნივერსიტეტის იურიდიულ და ჰოლიტ. მეცნიერებათა ფაკულტეტის პროფესორი.

დიდი ინტერესით წაავიკითხე რომანი კონსტანტინე გამსახურდიასი „დავით აღმაშენებელი“, წიგნი პირველი. ავტორს დიდი შრომა გაუწევია: სჩანს, ზედმიწევნით შეუსწავლია ისტორიული წყაროები. სტილი აღებულ ეპოქისა სიუჟეტითაა რომანში გადმოშლილი. თუ როგორაა განფენილი რომანი ხელოვნურად, ამის განხილვა საგანგებო წერილს მოითხოვს. აქ აღვნიშნავ მხოლოდ ერთ დეტალს. ფართოდ გაშლილ ისტორიულ გარემოში დავითი იზრდება ნელინელ, ივსება ძალით, მტკიცდება. ეს სინელე, ფრიად მნიშვნელოვანი ყოველი მხრით, რომანში ძალიან მარჯვედაა გაყვანილი. ავტორი გვპირდება კიდევ ორ წიგნს. ვუსურვოთ გამარჯვება!

* * *

აღარ არის ამ სოფლად ალ. აბაშელი. დაგვიანებით მაინც უნდა მოვიგონოთ გარდაცვლილი. უნდა მოვიგონოთ ორიოდ სიტყვით მაინც. იყო შინაგან მტკიცე, მედგარი, ხოლო არ-შემმართებელი: მშვიდი იყო, ნელი წყნარი. იყო გულგახსნილი, გულკეთილი. მაკვირვებდა მისი მხვედრი გონი. (ამის შესახებ უკვე მქონდა შემთხვევა სიტყვა მეთქვა ჩვენს ჟურნალში: იხ. №18). განსვენებული, რომელსაც საშვალო სკოლაც არ ჰქონდა განვლილი, წამსავე ხვდებოდა რომელიმე ფილოსოფიურ პრობლემას, საუბარში წამოჭრილს. საუბარი მასთან — რომელსაც არ რჩებოდა შეუშინველი არც ერთი ნაჟანსი — ტკბობა იყო ნამდვილი. არ დამავიწყდება მისი სიცილი. იცინოდა: თითქო ხალისს აფრქვევდა, უფრო სწორად: გაფრქვევდა. შეხვედრა მასთან ჭეშმარიტად განხარება იყო. ალ. აბაშელი იყო ერთი პირველ-მდგენთაგანი ჩვენი ახალი პოეზიისა. სამწუხაროდ ხელთ არა მაქვს კრებული მისი შაირებისა, რომ მის ლირიულ სამთავროთგან. გადმოვშალა აქ რომელიმე შუქურა ფენი. (უნდა ითქვას, რომ მისი ლირიკის თავისებურობა ჯერ კიდევ არაა ძირეულად განხილული. ეგებ „სოციალისტური რეალიზმის“ მიხედვით განიხილეს! რას გაიგებდენ?) ხანდახან იგი „საბჭოურ“ შაირებსა „წერდა“: ეს იყო, ასე ვთქვათ, ასრულება „სავალდებულოსი“, სხვა არაფერი. ახლა აი ეს. დღემდე ვერ მომიტყევებია ჩემი თავისათვის, რომ მის კონას შაირებისა „მზის სიცილი“ — დიდი ხანია მას აქეთ — ვერ შევხვდი ისე როგორც საჭირო იყო. შესაძლოა მართალიც იყო ის, რაც დავწერე იმ კონის შესახებ, შესაძლოა — ხოლო კილო წერილისა არ იყო მართებული.

* * *

ალ. აბაშელის გარდაცვალების ცნობასთან ერთად მივიღე ცნობა ილო მოსაშვილის გარდაცვალებისა. მოსაშვილი გამოვიდა სამწერლო ასპარეზზე საქართველოს გასაბჭოების შემდგომ. (ასე მახსოვს.) აქვეყნებდა მაგარ-ძარღვიან შაირებს. (რაც რამ დაუწერია შემდგომ მისა, რაც მე დავტოვე საბჭოეთი, ლირიული თუ დრამატიული — თუ სხვა რამ, არ წამიკითხავს.) მაგონდება ბოლო ნასხლეტი ერთი მისი შაირისა (რომელსაც შევეხე ნარკვევში „უცნობი საქართველო“). ესაა გაზახილი: „უფსკრულებისკენ გაქანებულ

უზანგებიდან!“ თილისმა ქართული ენისა სხვათა შორის ელლიპსია, ესე იგი: ისეთი მოზმევა თქმისა, საცა ართქმული თქმულად ცნაურდება. „უფსკრულ-ებისკენ გაქანებული უზანგებიდან!“ გასაოცარი მაგალითი ელლიპსისა. გესმის გაზახილი და თვალწინ გეშლება თავბრუდამხვევი სურათი, რომელსაც აღწერა არ ეჭირება. მე არსად მეგულება შაირული თქმა, საცა ასეთი დინამიურობით იყოს გაყვანილი დიონისური გავარდნა და ისიც მხოლოდ სამი სიტყვით.

* * *

ფრიად დასაფასებელია გრიშაშვილის სიყვარული ლიტერატურული ნაქმისადმი. მას აქვს ძველი ტფილისის ერთერთს განაპირა კუთხეში საკუთარი ორსართულიანი პატარა სახლი, რომლის ზედა სართული თვითონ უკავია. მთელი ბინა წიგნთსაცავს წარმოადგენს. იქ მოთავსებულია მრავალი რამ ღირსშესანიშნავი, რაც კი რამ დაწერილა ქართულ ენაზე. არაღირსშესანიშნავიც. საქართველოში ხშირად გამოსულა რომელიმე უმჩნევი წიგნაკი რომელიმე უჩინარი ავტორისა. ვერსად ვერ იპოვით, თუ არ გრიშაშვილთან. ხშირად გამოუციათ ჩვენში გაზეთი თუ ჟურნალი, მხოლოდ ერთი ნომერი. სად შესძლებთ მონახვას ასეთს გამოცემათა? გრიშაშვილთან. მას აქვს არა მარტო ნაწერები რომელიმე ავტორისა, არამედ ისიც, რაც კი რამ ავტორზე დაწერილა, იყოს იგი თუგინდ უბრალო რეცენზია. მაგალითი. ბევრი რამ გამომიქვეყნებია გაზეთში თუ ჟურნალში. ვერ მოვთვლი, ვინაითგან ყველა არ მიგროვებია. ბევრი რამ დაუწერიათ ჩემზე. ვერ მოვიგონებ, რათგან ამის მოგროვებისათვის თავი არ მიტეხია. ერთხელ სტუმრად ვიყავ გრიშაშვილთან. გამიმასპინძლდა ტფილისური ახალისებით. შემდგომ მანახვა თითქმის ყველაფერი, რაც კი რამ ყოფილა ჩემგან გამოქვეყნებული გაზეთებში თუ ჟურნალებში. მანახვა აგრეთვე ყველაფერი, რაც კი რამ გამოქვეყნათ ჩემზე ამა თუ იმ გაზეთში, ამა თუ იმ ჟურნალში. გავოცდი. ასე ექცევა იგი ყოველ მწერალს. რალა გავაგრძელო: გრიშაშვილის არჩივი ქართული ლიტერატურისათვის ფასდაუდებელია.

1956 წ. უნევა.

გრიგოლ რობაქიძე

ოცნება რთველზე

ამ მთის გადაღმა ფართო ველია
და საოცნებო გადასახედი.
მჯერა: იქ ეხლა შუა რთველია
და უსათუოდ მეც მიმელიან
ზვრები სვირის და ზვრები კახეთის.

ავყვები ამ მთის ბილიკს ქვებიანს,
ჩავალ, ავავსებ ლალით კალათებს,
სოფლის ბიჭები იქ დამხვდებიან,
ენახავ გოგონებს წაბლათმებიანს
და გულში შუქი შემოანათებს.

და სამკაული ვაზს რომ ჰკიდია
 იაგუნდი და ქარვა ქებული,
 სოფლის მარნისკენ ერთად მიდიან,
 და საწნახელიც ღრმა და დიდია —
 ხარბი ვეშაპი პირდაღებული.

მზე ჩადის... და ცას შეფერავს ინით,
 დევებათ ჩანან ჩალის ზვინები.
 ქვევრებში ტკბილი ამბოხდა ჟინით
 და დიონისოს გაჩაღდა ლხინი:
 მზისა და მაჭრის დაჭორწინების.

ნელინელ ფარავს უკუნი არეს —
 ფრთებგაფოფხილი შავი არწივი.
 მაყრების მღერა აღვიძებს შარებს
 და ცაზე მოსჩანს ახალი მთვარე —
 ქარვისფერ ღვინით სავსე ყანწივით.

გიორგი გამყრელიძე

შემოდგომა 1956 წელი.

შენიშვნები ახალი ქართული ლიტერატურის ისტორიაზე

ორი წლის წინ გამოვიდა 523 გვერდიანი ქართული ლიტერატურის ისტორია. ტომი პირველი, კ. კეკელიძე, ა. ბარამიძე. ძველი ქართული ლიტერატურა (5-18 სს.), ტფილისი 1954 წ. საქართველოს სსრ. მეცნიერებათა აკადემია, რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატ. ისტ. ინსტიტუტი).

ამ ტომის შესავალი და პირველი ნაწილი (გვ. 7-193) შედგენილია პროფ. კ. კეკელიძის მიერ, მეორე ნაწილი (გვ. 197-497) ეკუთვნის პროფ. ალ. ბარამიძეს. შესავალს წინ უძღვის განცხადება „რედაქციისაგან“, სადაც ნათქვამია: რუსთაველის სახელობის ინსტიტუტი „ამ წიგნით იწყებს ქართული ლიტერატურის ისტორიის ოთხტომეულის გამოცემას“: პირველი ტომი შეიცავს მე-5-18-ე საუკუნეების მწერლობის ისტორიას; დანარჩენ ტომებში უნდა მოთავსდეს: მეორეში მე-19-20 საუკუნისა, მესამეში „საბჭოთა მწერლობისა“ ხოლო მეოთხეში „ქართული ხალხური სიტყვიერების ისტორია“-ო. იქვეა აღნიშნული თუ რა მიზანს ემსახურება ეს ახლად გააზრებული ისტორია: „დღემდე არ მოგვეპოება... ქართული ლიტერატურის ისტორიის მარქსისტულ-ლენინური თვალსაზრისით გაშუქებული სრული სისტემატიური კურსი“ო. წიგნიც რასაკვირველია ამ თვალსაზრისის ფერებით არის შეზავებული-შეხამებული. ცხადია, ასეთ თხზულებაში სინამდვილის მარქსისტულ თეორიებთან შეხმატბილება ბუნებრივი მოვლენა უნდა იყოს და არის კიდევ. მაგ. პროფ. ა. ბარამიძე პატივით იხსენიებს სასულიერო წრეებიდან გამოსულ მწერლებს; მაგრამ ეს ფაქტი მას ხელს არ უშლის იმავე

სამღვდელოების წევრებს „ანტისაზოგადოებრივი და ანტისახელმწიფოებრივი საქმიანობა“ (გვ. 441) მიაწეროს.

ვინაიდან აშოთ კურაპალატს გიორგი მერჩულმა მეძავი დედაკაცი ჩამოაშორა, სამღვდელოების ასეთ საქციელს ბ. ბარამიძე „საერო ფეოდალთა წრის“ გრძნობის თავისუფლების, „დიადი ცხოვრებისადმი“ მიზიდულობის, „ხორციელ-მიწიერი სურვილების ჩახშობის“ იდეალს უწოდებს და სწუხს, რომ აშოთ კურაპალატი იძულებული გახდა „გარეგნულად მაინც დამორჩილებოდა ეკლესიის მკაცრ განაჩენს“-ო (გვ.197). პროფ. ალ. ბარამიძეს აქ ავიწყდება, რომ თვითონ მარქსიც მომხრე იყო ასეთი მკაცრი განაჩენისა და არც საბჭოთა კანონმდებლობა არის მისი წინააღმდეგი. განა დავით გურამიშვილიც, რომელზედაც ასე კარგად ლაპარაკობს ბ. ბარამიძე, ამ სენს არ უგმობდა მის თანამედროვე ქართველებს! „გვირგვინის ცოლი გაუშვეს, ხარჭასთან შეჰქმნეს რბოლანი“ო!

ბ. კეკელიძისთვის აქამდე დადებით და სასარგებლო მოვლენად ითვლებოდა მისიონერების მოღვაწეობა საქართველოში, ამ წიგნის ჩვენებით კი მათ ღვაწლს უცხად ფერი ეცვალა: „მისიონერები, როგორც ცნობილია, ნამდვილად იყვნენ დახელოვნებული აგენტები რომის პაპისა და დასავლეთ ევროპის კაპიტალისა“, რომელთა „მოღვაწეობას და საქმიანობას არ ჰქონია გავლენა ქართულ მწერლობაზე“-ო გვ. 38). ასე მალე იქმნა დავიწყებული ანტონ კათალიკოსი და მისი სკოლა!?...

საერთოდ უნდა აღინიშნოს, რომ როგორც ბ. ბარამიძის, ისე ბ. კეკელიძის ნაწილიც, დაწერილია ლამაზი, მსუბუქი ენით, ლიტერატურულ ღირებულებათა სრული შეგნებით, ძეგლთა ავ-კარგაიანობის მკვეთრი და ზუსტი შეფასებით. ამას ზედ ერთვის ის დაუფასებელი ღირსება, რომ მთელი თხზულების მანძილზე შეუწინაღობად უღერს საღი პატრიოტიზმის და მაღალი ეროვნული გრძნობის ძლიერი სიმები.

* * *

ახლა გადავიდეთ ზოგიერთ საჭოჭმანო საკითხების განხილვაზე. ამ წიგნში ბ. კეკელიძეს წამოუყენებია ერთი სულ ახალი აზრი, რასაც საგნად აქვს მოციქულთა ქადაგება საქართველოში.

უკვე არ ახალი ამბავია, რომ მე-10-11 საუკუნემდის საქართველოში არაფერი იცოდნენ მოციქულების ქადაგებაზე ქართველთა შორის (ხ. ბ.ქ. №19, გვ. 10-11). ამას ადასტურებს ქართლის მოქცევა და ლეონტი მროველის ისტორია. მე-11-ე საუკუნის დამდეგს კი ქართველობაში განმტკიცდა რწმენა, რომ ქართველებს ქრისტეს სჯული უქადაგა ანდრია მოციქულმა. რა ახსნას აძლევს კეკელიძე ამ ისტორიულ მოვლენას! იგი სწერს: „მეცხრე საუკუნის დამდეგს ბერძნულ ენაზე დაიწერა თხზულება ანდრია მოციქულის... მოღვაწეობის შესახებ, რომელშიაც ნათქვამია, რომ ანდრია ქრისტიანობა იქადაგა ჩვენშიაც... ანდრია მოციქულს ბერძნული ტრადიცია თვლიდა კონსტანტინეპოლის განმანათლებლად. ეს გარემოება კონსტანტინეპოლის პატრიარქს აძლევდა საბუთს. პრეტენზიებისათვის — ჩარეოდა ანდრია მოცი-

ქულის მიერ განათლებულ ხალხთა საეკლესიო ცხოვრებაში, მაშასადამე, — ქართველების ცხოვრებაშიაც. მეცხრე საუკუნეში... ასეთი პრეტენზიები უფრო უნდა გამოქვეყნებულიყო, განსაკუთრებით პატრიარქი ფოტის დროს. ამიტომ ჩვენში დაბადებულია აზრი და სურვილი გაბათილებული ყოფილიყო ბერძენთა პრეტენზიების საფუძველი, სახელდობრ ცნობა იმის შესახებ, რომ ჩვენში ანდრიამ იქადაგა“-ო (გვ. 101). ჩვენი აზრით პროფ. კეკელიძის შეხედულება სწორი არ არის.

1. ჯერ ერთი: ბერძენულ ტრადიციაში ცნობა ანდრიას ქადაგების შესახებ დასავლეთ საქართველოში არსებობდა არა მეცხრე საუკუნიდან, არამედ მე-4-5-ე საუკუნიდანვე.

2. რაკი ერთი და იგივე მოციქული ქრისტიანობას ავრცელებს როგორც საბერძნეთში, ისე საქართველოში, აქედან, ყოველი ეკვის გარეშეა, გამოდის დასკვნა, რომ ორივე ქვეყნის ეკლესიები ერთი და იგივე, თანასწორი უფლებებით არიან აღკურვილნი და არავითარი საპრეტენზიო საბუთი არა აქვთ ერთმანეთის წინაშე. სწორედ ეს საბუთი არ გამოიყენა გიორგი მთაწმინდელმა ანტიოქელი პატრიარქის წინაშე ქართველთა ეკლესიის თავისუფლების დასაცავად? ანტიოქიაში იქადაგა პეტრე მოციქულმა, ჩვენში — ანდრია მოციქულმა, მაშასადამე თანასწორნი ვართო!

3. ეკლესიის თვალსაზრისით ეს თანასწორობის საბუთი ისე დამაჯერებელი იყო ყველასათვის, რომ სინამდვილეშიც ბიზანტიას არც ფოტის დროს და არც სხვა რომელიმე ხანაში, არავითარი პრეტენზია არ განუტყბადებია საქართველოს ეკლესიის შესახებ.

4. საბოლოოდ, ბ. კეკელიძეს ხომ ლ. მროველი მე-11-ე საუკუნის მწერლად მიაჩნია; მაშ რა მიზეზით უარჰყოფს ეს უკანასკნელი რომელიმე მოციქულის ქადაგებას საქართველოში!? ჩვენი რწმენით ისტორია თხოულობს ისტორიულ საბუთს და არა სუბიექტურ თეორიებს.

რადგან კეკელიძის შეხედულებით ისტორიკოსი ლ. მროველი მე-11-ე ს. მოღვაწედ ითვლება და მისი გამგრძელებელია ჯუანშერი, ცხადი ხდება, რომ ჯუანშერიც მე-11-ე ს. მწერლად უნდა ჩაითვალოს. ამასაც თავისებური საბუთი გამოუძებნა ბ. კეკელიძემ: არჩილ მეფის წამების დასასრულს, ქართლის ცხოვრებაში მოთავსებულია შემდეგი შენიშვნა: წიგნი ესე ქართველთა ცხოვრებისა აღიწერებოდა ჟამითი-ჟამად ვიდრე ვახტანგამდე. ხოლო ვახტანგ მეფისა ვიდრე აქამომდე აღწერა ჯუანშერ ჯუანშერიანმა ძმის წულის ქმარმან წმიდისა არჩილისამან.“ (იხ. ქართლის ცხოვრება, ტომი პირველი, ტფილისი, 1955 წ. გვ. 021 და 248, გამ. ს. ყაუხჩიშვილისა).

ვინაიდან არჩილი იწამა მერვე საუკუნის გასულს, ამ შენიშვნის თანახმად ჯუანშერი უნდა იყოს მწერალი მე-8-9-ე საუკუნისა. მკითხველი იფიქრებს, ამაზე ცხადი და ნათელი რა უნდა იყოსო. მაგრამ ბ. კეკელიძე სულ სხვა რიგად მსჯელობს. იგი შენიშნავს: ამ მინაწერმა „სავალალო როლი ითამაშა არა მარტო ლეონტი მროველის, არამედ მისი გამგრძელებლის ჯუანშერის შრომის ფარგლების გათვალისწინების საქმეში“ო (გვ. 141). „ჯუ-

ანშერი ვერავითარ შემთხვევაში არჩილ მეფის ძმის წულის ქმარი, ე.ი. მე-8-ე საუკუნის მოღვაწე ვერ იქნებოდა, ვინაიდან მას ვახტანგის „ცხოვრებით“ სკოდნია პაჭანიკთა, თურქების მოწოლის გამო, გადასახლება ღონისა და ღუნაის შუა ნაწილიდან დასავლეთისაკენ. ამასკი ადგილი ჰქონდა არა უადრეს მე-11-ე საუკუნის ნახევრისა“ო (გვ. 141-142).

ყველაზე საკვირველი ამ საბუთში ის არის, რომ კეკელიძე, ყველგან და ყოველთვის, თვითონ ამ წიგნის იმავე (141) გვერდზეც, ვახტანგის ცხოვრების ავტორად სთვლის ლ. მროველს და არა ჯუანშერს. მაშ ჯუანშერი აქ რა შუაშია? მაინც გაეყვეთ ბ. კეკელიძეს და გავარჩიოთ რაშია საქმე!

ვახტანგის ცხოვრებაში ვკითხულობთ: ვახტანგ მეფის მეთაურობით ქართველები შეესივნენ ოსეთს. „მაშინ იძლივნეს ოვსნი და ივლტოდა ბანაკი მათი“. ქართველები „განიზნივნეს ტყუენვად ოვსეთისა. შემუსრნეს ქალაქნი მათნი“ (ქ.ც. გვ. 156). ამას მოსდევს სულ ახალი ამბავი: „და განვიდეს (ქართველნი)პაჭანიკეთს, რამეთუ მაშინ მუნ იყო პაჭანიკეთი მოსაზღვრედ ოვსეთისა, მდინარესა მას ოვსეთისასა წიაღ, და ჯიქეთი მუნვე იყო. შემდგომად ჟამთა მრავალთა იოტნეს პაჭანიკნი და ჯიქნი თურქთაგან: და წარვიდეს პაჭანიკნი დასავლით კერძო, ხოლო ჯიქნი დაემკვიდრნეს ბოლოსა აფხაზეთისასა. და მოტყუენა ვახტანგ პაჭანიკეთი და ჯიქეთი და შეიქცა და მოადგა ოვსეთსევ“ (ქ. ც. გვ. 156-157). აქ კი კვლავ იწყება ოვსების ამბავი. „და მეფენი ოვსთანი შელტოლვილი იყვნეს სიმაგრეთა კავკასიისათა. აღდგეს მათ შორის მოციქულნი ...“ (იხ. გვ. 157).

ამ ახალ ამბავში ლაპარაკია არა მარტო პაჭანიკებზე, არამედ ჯიქებზედაც. ეს ერთი; მეორედ, ეს ცნობა რაღაც შემდეგი დროის ჩანართის შთაბეჭდილებას სტოვებს. რადგან ბუნებრივი და თანამედროვეობითი გაგრძელება ოვსეთის აოხრებისა არის ოვსეთის მეფეთა ამბავი. თვითონ ეს ცნობაც პაჭანეთ-ჯიქეთზე არ არის ისტორიულად მართალი: იმპერატორი კოსტანტინე პორფიროგენეტის ისტორიიდან (იხ. პ. ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, თბილისი, 1954 წ. გვ. 120) და მე-8-9-ე საუკუნეებში ეპიფანე ბერის მიერ შეთხზულ ანდრია მოციქულის მიმოსლვიდან ვიცით, რომ ჯიქები უკვე მეცხრე საუკუნეზე ადრე აფხაზეთის საზღვრებზე, ნიკოფსის მიდამოებში იხდნენ (იხ. პ. პეტერსის მიერ შესრულებული ლათინური თარგმანი გიორგი ათონელის ცხოვრებისა: ანალებ. ბოლანდ. 36-37, 1923, გვ. 116, შენიშ. 7). იგივეს გვეუბნებიან ქართული წყაროებიც: მატთანე ქართლისა და სუმბატის ქრონიკა (ქ. ც. გვ. 268, 382). და თუ ჯიქნი პაჭანიკებთან ერთად თურქებმა მათი ძველი ბინიდან გასდევნეს, ამას ადგილი ჰქონდა, რასაკვირველია, არა მეთერთმეტე საუკუნეში, არამედ უკვე მეცხრე საუკუნის წინ. მერე ვის შეუძლია კატეგორიულად განაცხადოს აქ მოთხრობილი ამბავი მე-11-ე საუკ. ცნობას შეიცავსო? ვინ არიან ეს თურქები? რას ნიშნავს სიტყვა დასავლეთი?, მაშინ როცა ისტორიკოსი სულ არ იცნობს ღონს და ღუნაის?! ვის ძალუძს ზედმიწევნით გაერკვიოს კავკასიის და კასპიის ზღვის გადაღმა ძველად მომხდარ ამბებში, როდესაც იქ მეოთხე საუკუნიდან მოყოლებით აღმოსავლეთს მოხეთქილი ურდოები ერთი მეორეს წინ და უკან ერეებოდნენ!

აწ განვიხილოთ ტენიკური ტერმინი „ქართლის ცხოვრება“; როდის შემოვიდა და როდის იქცა ის საყოველთაო სახელწოდებად?

უძველეს ქართულ მატთანეთა, ე. ი. ისტორიულ ძეგლთა აღსანიშნავად საშუალო საუკუნის მწერლები ხმარობენ „ქართლის მოქცევის“ გარდა, სხვა და სხვა სახელწოდებას: „ძველნი მატთანენი“, „ცხოვრებანი ქართველთანი“, „ქართველთა ცხოვრება“, „ძველი მატთანე ქართლისა“ (კეკელიძე-ბარამიძე, გვ. 141), „ყოვლისა ქართლისა ცხოვრებისა წიგნი“ (იქვე გ. 165). ტერმინი „ძველნი მატთანენი“ და „ცხოვრებანი ქართველთანი“ მოცემულია რაჟდენის წამებაში, რომელიც ბ. კეკელიძის ვარაუდით დაწერილია მეთორმეტე საუკუნეში. „ქართველთა ცხოვრება“ შემოგვინახა არჩილ მეფის მეტაფრასტულმა მარტივილობამ. ბ. კეკელიძე მის შედგენასაც მიაკუთვნებს მეთორმეტე საუკუნეს. „ძველი მატთანე ქართლისა“ გახსენებულია დავით აღმაშენებელის ისტორიაში (იხ. ქ. ც. გვ. 359). ამ ისტორიის დამწერია კეკელიძის ჩვენებით, არსენ ბერი საღირისძე (კეკელიძე-ბარამიძე, გვ. 143). „ყოვლისა ქართლისა ცხოვრებისა წიგნი“ მაშასადამე ტეხნიკური ტერმინი „ქართლის ცხოვრება“ პირველად გვხვდება „მეთორმეტე საუკ. პირველ ნახევარში არსენ ბერის მიერ აღწერილს ნინოს მეტაფრასტულ ცხოვრებაში, სადაც ნათქვამია: „ამას ყოვლისა ქართლისა ცხოვრებისა წიგნი ვრცლად მოგვითხრობსო“.

რაჟდენისა და მეფე არჩილის წამებათა თარიღს (მე-12-ე საუკ.) არავითარი მკვიდრი საბუთი არ უძღვის წინ. ამიტომ სრულიად დასაშვებია, რომ მათი წარმოშობა გადატანდეს იქმნას მეთერთმეტე საუკუნეში. არჩილ მეფის მეტაფრასტული წამება საყურადღებოა ასევე ლ. მროველის მოღვაწეობის დასათარიღებლადაც. ამ წამების დამწერის აზრით არჩილის ცხოვრება პირველად „აღუწერია მის თანამედროვე მროველს, მაგრამ ეს შრომა დაკარგულა და ახლა გვაქვს მხოლოდ ის, რაც ქართველთა ცხოვრებაში შენახულია“ (კეკელიძე. ქართული ლიტ. ისტორია. წ. 1. თბილისი, 1941. გვ. 497) კეკელიძე გადაჭრით უარყოფს ამ მოწმობას, როცა იქვე უმატებს: „ეს, რასაკვირველია, სიმართლეს არ შეესაბამება. ჩვენ ვიცით, რომ ლეონტი მროველი არ ყოფილა არჩილის თანამედროვე“-ო (იქვე, გვ. 497-498). კეკელიძის თქმით, რომ ლეონტი მროველი მართლა მეთერთმეტე საუკუნის მწერალი იყოს, განა დასაჯერებელია, რომ მის თანამედროვეს, არჩილის წამების შემადგენელს (მე-11-12-ე სს.), უფრო სწორი და უფრო ზუსტი ცნობები არ ჰქონოდა ლეონ. მროველზე და მის სამწერლო მოღვაწეობაზე?! რაც არ უნდა იყოს, ჩვენი ჰაგიოგრაფის მონაცემი ერთ რამეს მაინც უყოყმანოთ ააშკარავებს, სახელდობრ იმას, რომ ლ. მროველი არ შეიძლება ყოფილიყო მოღვაწე 11-ე სს.

დაგვრჩა ორი სახელწოდება: „ძველი მატთანე ქართლისა“ და თვითონ „ქართლის ცხოვრება“. ორივე თქმა ეკუთვნის, კეკელიძის რწმენით, არსენ ბერს, მე-12-ე საუკუნის პირველი ნახევრის მოღვაწეს.

როგორც ვნახეთ, პირველი ტერმინი შემონახულია დავით აღმაშენებელის ისტორიაში. ეს უკანასკნელი არსენ ბერს დაუწერია 1123-1126 წლებს შორის. მის საბუთად, რომ „ნათესავი ქართველთა ორგულ ბუნება არს პირველითგანვე თვისთა უფალთა“, არსენ ბერი უთითებს ძველს ქართულს საისტორიო ძეგლებზე: „ვითარცა მოგვითხრობს ძველი მატთანე ქართლისა და საქმენი აწ ხილულნი“-ო (ქ. ც. გვ. 359). კ. კეკელიძე არკვევს ამ ტერმინის მნიშვნელობას და დაასკვნის, „რომ ძველი მატთანე ქართლისა და დავით აღმაშენებელის ისტორიკოსის მხრით არის საზოგადოდ კრებული ლეონტი მროველისა და ჯუანშერის საისტორიო შრომებისა“-ო (კეკელიძე-ბარამიძე,

გვ. 141). ეს მოსაზრებაც, როგორც ეს ესმის კეკელიძეს, საეკვოდ მიგვაჩნია კეკელიძის ჩვენებით ლ. მროველმა აღწერა თავისი ისტორია 1072 წლამდის; მისი გამაგრძელებელია ჯუანშერი, რომლის შრომაც „დამთავრებული ჩანს არა უადრეს 1072 წლისა, როდესაც ბაგრატ მე-4-ე გარდაიცვალა, და არა უგვიანეს ანაკოფიის ბერძენთაგან დაბრუნებისა, 1074 წელს“¹ (იქვე, გვ. 142). ჯუანშერმა თუ მისი შრომა დაასრულა 1074 წელს და არსენ ბერმა დავითის ისტორია 1126 წელს, ამ ორ თარიღთა შორის ქრონოლოგიურ მანძილად გვრჩება 52 წელი. განა წარმოსადგენია, რომ 52 წლის წინ შედგენილი ისტორიული ძეგლის დასახსიათებლად არსენს ეთქვა „ვითარცა მოგვითხრობს ძუელი მატინე ქართლისა“-ო? ასეთ პირობებში ტერმინის „ძუელი“-ს ხმარება განა სულ უზარო არ იქნებოდა ისტორიკოსის მხრივ, მაშინ, როცა კეკელიძის ანგარიშით, ლ. მროველს თუ არა, ჯუანშერს მაინც თავისი ისტორია, თავად მისი, ე. ი. არსენ ბერის, ახალგაზრდობისას თუ სიყმაწვილეში დაუმთავრებია?! განა შესაძლებელია, რომ დღეს ვინმე სამოცი წლის ქართველი გამოდგეს და ი. ჭავჭავაძის ან აკ. წერეთლის 1904 წლამდე დაწერილი თხზულებანი ძველი ქერთული ლიტერატურის დარგად მონათლოს?! ესეც ერთი საბუთი იმის ცხადსაყოფად, რომ ლ. მროველი და ჯუანშერი არ შეიძლება იყვნენ მე-11-ე საუკუნის ისტორიკოსნი.

რაც შეეხება „ქართლის ცხოვრებას“, ამ ტერმინის არსებობა ქართულ ლიტერატურაში ტექსტობრივ დამოწმებულია, როგორც ითქვა, არსენ ბერის მიერ შედგენილ წ. ნინოს ცხოვრებაში. ხოლო გამოსარკვევია, როდის შეიძლება შესულიყო ხმარებაში ეს სიტყვა. მისი არსებობა მე-12-ე საუკუნის პირველ ნახევარში, ცხადია, ბევრ რამეს გულისხმობს: მის წარმოშობას წინ უნდა უძღოდეს არა ერთის, არამედ რამდენიმე ისტორიული ძეგლის არსებობა, მათი შეწყყნარება განათლებულ წრეებში მაინც, მათი შეკრება და შეერთება ერთ მთლიან ორგანოდ, ამგვარი კრებულის მიღება და დაკანონება საზოგადოების მიერ და საბოლოოდ მისთვის შესატყვისი სახელის დარქმევა, ამ სახელის საზოგადო ხმარებაში გადასვლა და ისეთი გავრცელება, რომ მისი გამოყენება ყველასთვის მისახვედრი იყოს და ახსნა-განმარტებას აღარ საჭიროებდეს. ყველა ზემოდ ნათქვამის ცხოვრებაში ხორცშესხმა და საბოლოო ჩამოყალიბება რთული და ხანგრძლივი მოვლენაა და მის სრულყოფას ესაჭიროება რა წლები, არამედ ზოგჯერ საუკუნოებიც. ამასთან ერთად სიტყვა „ქართლის ცხოვრება“ მხოლოდ იმ დროს შეიძლება შესულიყო ხმარებაში, რადროსაც ტერმინი „ქართლი“ ერთად ერთი ზედმიწევნითი ამსახველი იყო იმ ქვეყნებისა, რომელთაც გულისხმობს მაშინდელი ისტორიული ძეგლები და იმ ხანად „ქართლს“ მეტოქედ წინ არ უდგა უფრო ძლიერი და უფრო მეტის შემცველი ტერმინი — სახელწოდება.

ხოლო ივ. ჯავახიშვილმა (ქართ. ერის ისტორია, 2, თბ. 1914, გვ. 284-286) ცხად ჰყო, რომ „ქართლი“ ანუ „ყოველი“ თუ „ერთობილი ქართლი“, მერმინდელი საქართველოს შესატყვისად, ხმარებაში იყო მე-11-ე საუკუნემდის. მხოლოდ მე-11-ე საუკუნეში ჩნდება დღევანდელი სახელი „საქართველო“, რაც „ქართლის“ ადგილს იკავებს და მას სდევნის ხმარებიდან. მაგ. გრიგოლ ბაკურიანი თავის ტიპიკონში ხმარობს ქართლის წილ „საქართველოს“ (იხ. ჩემი გამოცემა გ. 51). ასევე იქცევა რუის-ურბნისის ძეგლის წერის შემდგენი. იგივე სიტყვა „საქართველო“ ორჯერ არის მოყ-

ვანილი დავით აღმაშენებლის ისტორიაშიც (ქ. ც. გვ. 319, 336). აქედან ირკვევა, რომ უკვე მე-11-ე საუკუნეში „ქართლს“ ახალი მეტოქე გასჩენია და იგი დაუმარცხებია კიდევ. ამ ისტორიულ სინამდვილის თანახმად დასკვნა ბუნებრივი ხდება: ქართულ ისტორიულ ძეგლთა კრებულისათვის რომ პირველად მე-12-ე საუკ. მიეცათ საერთო სახელი, მაშინ იტყოდნენ და იხმარდნენ „საქართველოს ცხოვრებას“ და არა „ქართლის ცხოვრებას“, რაკი იმ დროს „ქართლი“ მისი ვიწრო და შეზღუდული მნიშვნელობით აღარ შეეფერებოდა მეთორმეტე საუკუნის არც ეროვნულ იდეალს და არც პოლიტიკურ-კულტურულ ვითარებას. მაშასადამე, ტერმინი „ქართლის ცხოვრება“ თავდაპირველად მაშინ წარმოიშვა, როდესაც ეს სიტყვა ჯერ კიდევ ამართლებდა გიორგი მერჩულეს ნათქვამს: ქართლად ფრიადი ქვეყანა აღირაცხების, რომელსა შინა ქართულითა ენითა ჟამი შეიწირვის და ლოცვაჲ ყოველი აღესრულებს“, ე. ი. ბევრით უწინარეს მე-12-ე ს-ისა.

ამით ვათავებთ წინამდებარე წიგნის მოკლე მიმოხილვას. ამ წიგნმა, როგორც გვაუწყებს რედაქცია „უნდა დააკმაყოფილოს საბჭოთა ფართო მკითხველი საზოგადოების მოთხოვნილებანი ჩვენი მწერლობის განვითარების ისტორიული პროცესის შესაცნობად“. ამის გარდა ის „უნდა გამოდგეს უმაღლესი სკოლების სახელმძღვანელოდ“ (გვ. 5).

ქართულ ისტორიულ წყაროთა წარმოშობის ვითარება მიახლოებით შემდეგნაირად გვეხატება: მოთხრობილ ამბებთან ძალიან ახლო ხანაში პირველად გაჩნდა გრიგოლ დიაკონის მიერ შეთხზული, მოკლედ აღწერილი „წიგნი ქართლისა მოქცევისა“. ეს მცირე ნაწარმოები შეივსო და განივრცო მერვე საუკუნემდის, როდესაც შესდგა „მეფეთა ცხოვრება“ და „ნინოს მიერ ქართლის მოქცევა“: ეს ორი შრომა ცნობილია ლ. მროველის თხზულებად. ლ. მროველის გამგრძელებლად უნდა ჩაითვალოს ჯუანშერი, მოღვაწე მერვე საუკუნის გასულის, ან მეცხრის დასაწყისისა. ჯუანშერის ისტორიას მისდევს მეთერთმეტე საუკუნეში შედგენილი ე. წ. „მატიანე ქართლისაჲ“, რომლითაც უსარგებლია, როგორც კ. გრიგოლიამ (ახალი ქართლის ცხოვრება, თბილისი, 1954, გვ. 225-235) ცხადჰყო, წერს ს. ყაუხჩიშვილი (ქ. ც. გვ. 034-039) სუმბათ დავითისძეს, მის ბაგრატიონთა ცხოვრების აღწერისას მე-11-ე საუკუნეში. ამათ შემდეგ მოდიან ცხოვრება დავით აღმაშენებლისა (12 ს.), თამარ მეფის ორი ისტორია (13 ს.), ლაშა გიორგის დროინდელი მათიანე (13 ს.), ჟამთა აღმწერელი მონღოლთა დროიდან და სხვა.

მ. თარხნიშვილი

ანთიმოზ ივერიელი და ქართული სტამბა

მრავალია მაგალითი იმისა, რომ ქართველი ადამიანი ნებით თუ უნებ-ლიეთ უცხოეთში გადახვეწილა და თვისი ნიჭით და უნარით ამა თუ იმ ქვეყნის ცხოვრების სხვა და სხვა დარგში, დიდი კვალი დაუტოვებია.

ასეთ მოვლენასთან გვაქვს საქმე, როდესაც ვეცნობით ანთიმოზ ივერიელის ცხოვრებას და მოღვაწეობას.

ვინ იყო ეს ანთიმოზ ივერიელი, რომელსაც რუმინელები ანტიმ ივერიანულს უწოდებენ, რომელიც ჩათვლილია მათ ეროვნულ გმირად, რეფორმატორად და წამებულად, და რომლის სახელი სამუდამოდ დაკავშირებულა ია საქართველოში პირველი ქართული სტამბის დაარსებასთან?

ამ დიდ ქართველის ცხოვრებაზე ქართულ ანალებში თითქმის არავითარი ცნობა არ მოიპოვება. ამიტომ ჩვენთვის მეტად საინტერესოა ის ნაშრომი, რომელსაც იძლევა მკვლევარი ემილ პიკო ანთიმოზ ივერიელზე. მან საგანგებო შრომა უძღვნა ანთიმოზს, რომელიც დაიბეჭდა 1886 წელს პარიზის კრებულ ნუვო მელანჟ ორიანტ“-ის მე-19-ე ტომში.*) თუმცა ავტორი, დასაწყისშივე სწუხს საბიოგრაფიო მასალის არა საკმაობაზე, ჩვენთვის, ქართველთათვის იგი მაინც უაღრეს ინტერესს წრმოადგენს, მიუხედავად იმისა, რომ ამ შრომის მიზანია, უმთავრესად გამოჩვენება ანთიმოზის ლიტერატურულ-ტიპოგრაფიული მოღვაწეობისა.

მკვლევარ ემილ პიკოს აზრით, ყველა იმ მიტროპოლიტთა შორის, რომელთა სამკვიდრებელი ვალახია იყო, არც ერთი არ შეედრება იმ მრავალფეროვან მოღვაწეობას, რომელიც გასწია ქართველმა ბერმა ანთიმოზმა. მისი მეცნიერება, მისი არტისტული გემოვნება, მისი სიყვარული წიგნის მიმართ, მის მიერ გატარებული რეფორმები, საკმარისია მისი დიდი პიროვნების დასახასიათებლად. მაგრამ მხოლოდ ამით არ ამოიწურება მისი მდიდარი ბუნება, მან უცხოელმა, მოსულმა შორეულ საქართველოდან, მოგვცა არაჩვეულებრივი მაგალითი რუმინული პატრიოტიზმისაო. ასე აღფრთოვანებით იხსენიებს ემილ პიკო ამ ქართველს. ჩვენ, ქართველები, მით უფრო უნდა ვაფასებდეთ ჩვენ თანამემამულეს, რომ მან მიუხედავად იმისა რომ, რუმინიაში უმალღესი პატივი და ძლიერება დაიმსახურა, სიყვარული თავისი მშობლიური ქვეყნისა არ დავიწყებია. მისი წყალობით იყო რომ ქართველებმა შექმნეს სტამბა ტფილისში, რომელიც პირველი იყო მთელ ახლო აღმოსავლეთში იმ დროს.

რა წელს მივიდა ანთიმოზ ბერი რუმინიაში, ამის ცნობა არ მოიპოვება, ხოლო უძველესი წიგნი მის მიერ დაბეჭდილი, მის ხელმოწერით აღნიშნული, დათარიღებულია 1692 წლით. ეს ის ხანაა, როდესაც რუმინეთი, როგორც სახელმწიფო არ არსებობს, არამედ როგორც სამთავრო ვალახია-მოლდავიისა, ახლად დამორჩილებული თურქების მიერ. მთავრებს ნიშნავდა სტა-

*) ეს კრებული მიზანადაა ერთმა უცხოელმა მწიგნობარმა. ეს ნარკვევი უკვე დაწერილი მქონდა, როდესაც ხელში ჩამივარდა შემთხვევით კრებული „ლიტერატურული მემკვიდრეობა“, №1, თბილისი, საიდანაც ირკვევა პრ. ა. შანიძის ცნობით, რომ ემილ პიკოს ზემოხსენებული შრომა საქართველოში არ ჰქონიათ. იგი იშოვება მხოლოდ ლენინგრადის აღ. ენ. ბიბლიოთეკაში.

მბოლო, რომლებიც მოდგმით მუდამ ბერძნები იყვნენ. საზოგადოდ, თურქთა ბატონობის დროს, მათ მიერ დაპყრობილ ქრისტიანულ პატარა ქვეყნებში (ასეთი მრავალი იყო იმ ჟამად) სასულიერო და საერო ხელმძღვანელობა ბერძნების ხელში იყო. ამით თურქეთი თავის საქმეს სხვისი ხელით აკეთებდა.

მთელ მართმადიდებელ ეკლესიათა პატრიარქს სტამბოლში ედგა ტახტი და ის ტრადიციით, მუდამ ბერძენი იყო. თუ რომელიმე ქვეყანაში შეიქმნებოდა მოძრაობა თუ გინდ დამოუკიდებელ ეკლესიის შესაქმნელად, მას სასტიკად ებრძოდა, როგორც კოსტანტინეპოლის პატრიარქი ისე სულთანნი.

ვინ იყო ეს მორჩილი ბერი ანთიმოზი? პიკოს მოყავს მწერალ დელშიაროს ცნობა თითქოს ანთიმოზი ბერათ აღკვეთის წინ **ანდრიას** სახელს ატარებდა. რუმინელი ისტორიკოსები ერთ დროს, მისი სახელწოდების წარმოშობას მიაწერდნენ ივერიელთა ათონის მთის მონასტრის სახელწოდებას. აქედან, **ანტიმ ივერიანულ**. ემილ პიკო განმარტავს, რომ სიტყვა ივერია, არის ბერძნული სახელწოდება საქართველოსიო. გარდა ამისა ერთ არაბულ წიგნში, ანთიმოზს გარკვეულად უწოდებენ ქართველს.

კრებულ კავკასიონში (პარიზის გამოცემა, №3) მოთავსებულია პატარა წერილი ს. შავშითელის მიერ, რომლის მიხედვით ანთიმოზი შესაძლებელია აბაშიძე იყოსო. სამწუხაროდ, ავტორი არ ასახელებს წყაროს ამ ცნობისას. ამგვარად თუ დელშიაროს ცნობას მივიღებთ, რომ ანთიმოზს — ანდრია ერქვა და დავამატებთ ზემოხსენებულ ცნობასაც, მივიღებთ რომ ერის კაცობაში ანთიმოზ ივერიელი იყო: ანდრია აბაშიძე. ეს სახელწოდება უნდა ჩაითვალოს ჯერ-ჯერობით ჰიპოთეზად, სანამ მომავალი მკვლევარი, უდაოდ დაამტკიცებდეს მის ვინაობას.

შორეულ გზიდან მოსული ახალგაზრდა ბერს ანთიმოზს, დიდი ნიჭი გამოუჩენია სასტამბო ხელოვნებაში. მას თავის მასწავლებელთათვის წინ გაუსწრია, და უკვე 1692 წლიდან დაბეჭდილ წიგნებს საკუთარ ხელს აწერს, როგორც მესტამბე ბერი ანთიმოზ ივერიელი. სტამბა ამ დროს გამართულია წმიდა სნაგოვის მონასტრის მყუდრო კედელთა შორის. ანთიმოზის უანგარო შრომა და სიყვარული დაფასებულ იქმნა და 1695 წ. ის ამოუტრევიათ წმიდა სნაგოვის **მონასტრის იგუმენათ**. ამ ხნიდან იწყება მისი სატიპოგრაფიო საქმეთა განვითარება. მისი სახელი თან და თან იზრდება. ის ბეჭდავს არა მარტო რუმინულ და ბერძნულ ენებზე, არამედ არაბულათ და სხ.. მისი გამოცემანი ტექნიკური და არტისტიული თვალსაზრისით არ ჩამორჩებოდა ევროპაში იმ დროს განთქმულ სტამბებს.

იგუმენ ანთიმოზს დიდ მფარველობას უწევს მაშინდელი მთავარი **კოსტანტინე ბრაკოვანი**. მისი თხოვნით, ის აწყობს აღმოსავლეთის ენათა წიგნების თარგმანს და ბეჭდვას.

1701 წელს სტამბა გადმოაქვთ ბუქარესტში, რადგან სნაგოვის მონასტრის სტამბა, უკვე ველარ აკმაყოფილებს მოთხოვნილებებს.

1705 წელს **რამნიკის საეპისკოპოსო** თავისუფალია, ეპისკოპოს ილარიონის გადაყენების გამო. მოწვეული ყრილობა ადგენს სამ კანდიდატს, საიდანაც მთავარმა ერთი უნდა აირჩიოს. 1705 წელს ანთიმოზ ივერიელი ხდება რამნიკის ეპისკოპოსი. ამ ეპოქიდან მისი მოღვაწეობა მრავალ ფეროვანია და ნაყოფიერი. სასტამბო საქმეებთან ერთად ეწევა სააღმშენებლო და არტ-

ისტულ შემოქმედებას. თავისი ხელით ხატავს ეკლესიის კედლებს. ახდენს მრავალ ეკლესიათა რესტავრაციას.

1708 წელს მიიცვალა **მიტროპოლიტი თეოდორე**, რომელთანაც ერთ დროს ის მივიდა როგორც მორჩილი ბერი სტამბის მუშათ. ვინ შესძლებდა თუ არა ანთიმოზ ივერიელი ამ უმაღლეს საპატიო თანამდებობის შესრულებას? მაღლიერი ერი მას უმაღლეს წარჩინებას ანიჭებს. 1708 წელს ანთიმოზი აკურთხეს მთელი რუმინეთის მიტროპოლიტათ. მიუხედავად უმაღლეს თანამდებობაზე მიღწევისა და პატივის დამსახურებისა, ის რჩება ნიმუში ადამიანის თავდაბლობისა, მოყვისათვის თავდადებისა და სიყვარულისა.

მისი მოღვაწეობა მარტო სასულიერო საქმეებით აღარ განისაზღვრება. ის აარსებს მრავალ კულტურულ დაწესებულებათ, რომლებთანაც დღესაც მისი სახელია დაკავშირებული. 1713 წელს აშენებს ყველა წმინდანთა სახელობის ეკლესიას ბუქარესტში. მის ხელს ეკუთვნის ამ ეკლესიის ქანდაკებანი, სადაც ხშირად განმეორებულია მოტივი ლოკოკინასი, რომელიც იყო ემბლემა ამ წმიდა მოძღვრისა, სიმბოლო უბრალოებისა. ბუქარესტშივე დააარსა დიდი მონასტერი, რომელიც დღესაც ატარებს მის სახელს. თვითონ შეადგინა წესდება და დაწვრილებითი ახსნა-განმარტება ბერებისთვის. ეს წესდება არის საუკეთესო ნიმუში მაღალი სიბრძნის და ჰუმანიზმისა. მას არ დავიწყებია მისი საყვარელი სტამბაც. ის ადიდებს და აძლიერებს მას. ურჩევს მოგება მოახმარონ კეთილ საქმეებს. ეკლესიასთან და მონასტერთან ქმნის მრავალ საქველმოქმედო დაწესებულებებს; როგორც არის ბავშთა სკოლა, უცხოელთა უფასო დამარხვა და სხვა მრავალი. ცნობილია მისი ქადაგებანი სარწმუნოებაზე, მორალზე, ადამიანის ღირსებაზე. განსაკუთრებული მოღვაწეობა გასწია სასულიერო პირთა სულიერ ამალღებისათვის, შეებრძოლა ლოთობას და უფიცობას. მისი ქადაგების ხელნაწერები დღესაც ინახება რუმინის აკადემიის არქივში. *)

1715 წლიდან რუმინიაში მდგომარეობა იცვლება. ანთიმოზის მფარველი და მეგობარი მთავარი კოსტანტინე ბრაკოვანი თურქების მიერ გადაყენებულ იქმნა და მის ადგილს იჭერს ახალი მთავარი ბერძენი ეტიენ კანტაკუზენი. ახალ მთავართან ანთიმოზმა მეგობრული დამოკიდებულება დაამყარა. მთავრის ვაცემულ სიგელის ძალით, ანთიმოზ მიტროპოლიტის შექმნილი დაწესებულებანი ხელშეუხებელნი დარჩენ.

ახალმა მთავარმა კანტაკუზენმა, როგორც სჩანს, თურქების ნდობა ვერ დაიმსახურა. ერთი წლის შემდეგ, გაწვეულ იქმნა სტამბოლში და მოკლული.

სტამბოლის პოლიტიკა იცვლება. თუ ამ ეპოქამდე ის იყო ლოიალური, ახალი მთავრის მოსვლასთან ერთად, იწყება სასტიკი რეჟიმი ძალადობისა.

ახალი მთავარიც ბერძენია ტომით. **ნიკოლა მავროკორდატო**. მიტროპოლიტი ანთიმოზი ცდილობს ამ ბერძენთან გამონახოს საერთო ენა. მოუწოდებს მას ზომიერებისაკენ. თვით ანთიმოზს, ელინური კულტურის საუკეთესო მცოდნეს, იმედი აქვს გავლენა მოახდინოს მასზე. ეკლესიის მოღვაწეთ

*) ამის შესახებ მოთავსებულია ნ. ა. გეორგიუსის შრომა „**ეტაუდ ბიზანტინ**“-ის ტ. 11-ში, რომელიც გამოქვეყნდება „**ბ. ქ**“-ას სპეციალურ გამოცემაში უცხო ენებზე. **რედაქცია.**

მოწოდებით მიმართავს, სადაც ესაღმება ახალი მთავრის დანიშვნას. ყოველივე მისი ცდა უშედეგოდ თავდება.

ბერძენი მთავარი ნიკოლა მავროკორდატო მტკიცე ხელით ატარებს ოურქეთის პოლიტიკას.

მიტროპოლიტ ანთიმოზს, ტომით უცხოელს, ადვილად შეეძლო შეთანხმებოდა ახალ მთავარს, თუ ის რუმინულ ეროვნულ ინტერესების დაცვას არ გამოეჭომაგებოდა. მაგრამ მიუხედავად მისი უცხო ტომობისა, ის უსაზღვრო სიყვარულს ატარებდა ახალ სამშობლოს მიმართ. ანთიმოზი გულის ტკივილით უყურებდა სტამბოლიდან მოსულ ავანტურისტთა თარეშს. როდესაც მისი ცდა, ახალ ბატონების სწორ გზაზე დაყენებისა უშედეგოდ დამთავრდა, ის ბრძოლაზე გადავიდა. ანთიმოზი მისი ჩვეული ენერგიით შეუდგა ეროვნულ განმანთავისუფლებელ ბრძოლას. **მოღალატენი მუდამ არსებობენ** და ამ დროის რუმინელი მემკვიდრე **რადო პოპესკო**, რომელმაც ოკუპანტების მხარე დაიჭირა, ანთიმოზს ბრალს სდებს, რომ მას ბოროტი განზრახვები აქვს კანონიერი მთავრის მიმართ, რომ ანთიმოზი საიდუმლო კრებებს აწყობს, ხალხს მოუწოდებს აჯანყებისაკენ და დასავლეთ სახელმწიფოთა დახმარებით სურს განდევნოს ოკუპანტები.

განმათავისუფლებელი ბრძოლა, რომელსაც მეთაურობდა მიტროპოლიტი ანთიმოზი, დამარცხებით დამთავრდა. ბერძენებს და თურქებს უკვე მაგრად ჰქონდათ ფეხი მოკიდებული. უსწორო ბრძოლაში ანთიმოზი დაწარცხდა.

მთავარმა მავროკორდატომ მოიწვია ეპისკოპოსთა ყრილობა სასამართლოს შესაქმნელად. სასამართლოს წინაშე წარსდგა ანთიმოზ მიტროპოლიტი. დამცირების მიზნით მას მოხსნეს სამიტროპოლიტო მიტრა, სამოსელი და ყოველივე საპატიო ნიშანი. თავზე ჩამოაცვეს წითელი ქუდი, როგორც ჯადოსნობის ნიშანი..

საბრალმდებლო ოქმში აღნიშნულია, რომ ეს წმინდა ადამიანი ეწეოდა შავ მაგიას და ყოველგვარ ჯადოსნობას. (ალბად მხედველობაში ჰქონდათ ანთიმოზის მოღვაწეობა, როგორც მესტამბის და ხელოვანის); რომ ის იყო კონსპირატორი და რევოლიუციონერი, აჯანყების მეთაური კანონიერი ხელისუფლების მიმართ. სასამართლომ მიუსაჯა გადაყენება ყოველგვარ თანამდებობიდან და გაძევება ეკლესიიდან.

საინტერესოა ერთი მოვლენა ამ პროცესში. ამ განაჩენს ხელს აწერს 11 ბერძენთა მოღვაწის ეპისკოპოსი და არც ერთი რუმინელი. ეს ფაქტი ამტკიცებს, რომ რუმინელების მიერ იმ დროსაც დაფასებულ იქმნა ანთიმოზი.

მთავარი არ დაკმაყოფილდა მიტროპოლიტ ანთიმოზის გადაყენებით. მას მიუსაჯა სინაის მონასტერში აღკვეთა. მაგრამ მთავარს უფრო დიდი ბოროტი განზრახვა ჰქონდა. მან საიდუმლო ბრძანება მისცა მის მცველებს, რომ იგი გზაში მოეკლათ. და მართლაც, როდესაც დატყვევებული ანთიმოზი გადაწყავდათ მდინარე დუნაიზე, მცველებმა მას ყელი გამოსჭრეს და მისი ცხედარი მდინარე დუნაიში გადააგდეს.

ესშემადრწუნებელი ამბავი ელვის სისწრაფით მოედო მაშინდელ ქრისტიანულ ქვეყნებს, რამაც გამოიწვია სასტიკი ზიზღი თურქების მიმართ.

ასეთი იყო ტრადიკული ბოლო ანთიმოზ ივერიელისა. რუმინელებს სამართლიანად შეუძლიათ ჩასთვალონ ანთიმოზ ივერიელი, როგორც ეროვნული გმირი, რუმინელ ერისათვის წამებულო, ამბობს მკვლევალი ემილ პიკო.

მართლაც რუმინელების ეროვნულ შეგნებაში ანთიმოზის სახელი დღემდე შექმნა. დღესაც ამ შესანიშნავი ქართველის სახე, რომელმაც შექმნა სახელოვანი ფურცელი რუმინის ისტორიაში, გამოხატულია მის მიერ შუაგულ ბუქარესტში აგებულ ეკლესიის კედელზე. რუმინულ სკოლებში დღესაც ასწავლიან ანთიმოზ ივერიელის ცხოვრება-მოღვაწეობას.

1919 წელს, როდესაც რუმინეთს ეწვია საქართველოს დიპლომატიური მისია, ჩასვლის მესამე დღეს, მისიის თავმჯდომარემ მიიღო წერილი აკადემიკოს ბიანოსაგან, შემდეგი შინაარსისა: — სულით და გულით მივესალმებით რა ქართული მისიის ჩვენში ჩამოსვლას, ორი ქვეყნის შორის კავშირის გასაბმელად, ბედნიერი ვარ ვისარგებლო ამ შემთხვევით და გაცნობოთ, რომ თქვენ პირველი ქართველი არ ბრძანდებით, რომელიც საქართველოს ჩემს ქვეყანას აცნობს. მე-17-ე საუკუნეში რუმინეთს ეწვია ერთი ქართველი ახალგაზრდა, ანთიმოზ ივერიელი, რომელმაც არაჩვეულებრივი ნიჭით და პატიოსნებით, სამართლიანად დაიმსახურა მაშინდელი რუმინეთის პატივისცემა და სიყვარული. იმ ქართველის მოღვაწეობა იმდენად ნაყოფიერი და თვალსაჩინო შეიქმნა, რომ ის გახდა სრული ბატონ-პატრონი სასულიერო უწყებისა და მიაღწია უმაღლეს ხარისხს, შეიქმნა მიტროპოლიტი ბუქარესტისა, რაც მას პირველ ადგილს ანიჭებდა მაშინდელ რუმინეთის საზოგადოებრივ ცხოვრებაში... და სხვა

რუმინეთის აკადემიამ სპეციალური სხდომა მოიწვია ქართული მისიის ჩამოსვლის გამო და ანთიმოზ ივერიელის ხსოვნის მოსაგონებელ მოხსენებაში აკადემიკოსმა დაწვრილებით გაცნო ქართულ მისიას ანთიმოზ ივერიელის როლი რუმინეთის ისტორიაში.

როგორც ზემოდ მოვიხსენიეთ, ანთიმოზი რუმინეთის მიტროპოლიტად აკურთხეს 1708 წელს, რაც მას ანიჭებდა უმაღლეს მდგომარეობას. მიუხედავად ამისა, თავისი პირველი სამშობლო მას არ დავიწყებია. მის გულში არასოდეს ჩამქრალა სიყვარული საქართველოს მიმართ. და სწორედ იმ დროს როდესაც მან მოიპოვა და დაიმსახურა თავის მეორე სამშობლოში პატივი, დიდება და სიმდიდრე, მისი თვალები მიეპყრენ შორეულ საქართველოს. ის უძღვნის პირველ სამშობლოს უდიდეს განძს, და ეს განძი იქნება პირველი ქართული სტამბა საქართველოში. როგორც სჩანს ეს სურვილი მას დიდი ხანია ჰქონია, რადგან 1709 წ. მისი წყალობით, უკვე პირველი წიგნი იბეჭდება თბილისში. ანთიმოზს კარგი დრო და შრომა დასჭირდებოდა, სანამ ის ჩამოაყალიბებდა ქართულ სტამბას და შეასწავლიდა ქართულ ენას იმ პირს, რომელიც თავის მხრივ ქართველებს შეასწავლიდა სასტამბო საქმეებს. უნდა ვიფიქროთ, რომ ეს საქმე მან დაიწყო მაშინ, როდესაც ის მუშაობდა სწავლის სტამბაში.

პიროვნება, რომელიც მან აირჩია იმ დროისთვის ამ რთული საქმის მოსაგვარებლად, იყო ტრანსილვანელი მიხეილ სტეფანოვიჩი. ტფილისში მის მიერ გამოცემულ წიგნებს ის აწერს ხელს: — მიხეილ სტეფანესვილი უნგრო-ვალახელი. (უნგრო — რადგან იმ დროს ტრანსილვანია ეკუთვნოდა უნგრეთს). რა დროს მოვიდა მიხეილი ტფილისში, ამის ცნობა არ გვაქვს. მხოლოდ უნდა ვიგულისხმობთ, რომ უფრო ადრე 1709 წლისა, რადგან ამ წლიდან უკვე სტამბაა გამართული და წიგნებიც იბეჭდება.

საინტერესოა მოვიყვანოთ ზაქარია ჭიჭინაძის ცნობა ამ საკითხზე. ის თა-

ვისი ქართული წიგნის ისტორიაში მოგვეთხრობს შემდეგს: „მერვიმეტე საუკუნის ბოლოს, რაღაც ბედზე ვალახიაში ყოფილა ერთი ქართველი ეპისკოპოსი... მას ჩამოუხსნმევიწინებია ქართული ასოები და ამ ასოების ნიმუშები საქართველოში გამოუგზავნია. როგორც სჩანს ქართველები ძლიერ კმაყოფილნი დარჩენილან ამ ამბით, რადგან ქართველმა ეპისკოპოსმა მალე იშოვნა ოსტატი კაცები, მოიპოვა ყველა სასტამბო იარაღები, ჩამოასხმევიწინა ქართული ასოების ყალიბები, ყალიბებს მოყვა თვით ასოების ჩამოსხმა — და ყველა ეს გადმოგზავნილი იქმნა საქართველოში“...

ემილ პიკო ფიქრობს, რომ ტფილისში ამ დროს ე. ი. 1709 წ. დაბეჭდილი **სახარება** არის პირველი დაბეჭდილი ქართული წიგნი. ეს სინამდვილეს არ შეეფერება. უფრო მართალი იქნებოდა გვეთქვა, რომ ეს იყო პირველი დაბეჭდილი **წიგნი ტფილისში**. რადგან, პირველი ქართულად დაბეჭდილი წიგნები გამოდის **რომში 1629 წელს**. ეს ქართული პირველი წიგნებია: ქართულ-იტალიური ლექსიკონი და ქართული ანბანი ლოცვებითურთ, რომელიც „ქართული წიგ. ბიბლიოგრაფიაში“ არიან შეტანილი როგორც №1 და №2 (იხ. ქარ. წიგ. ბიბ. ტომი 1. ტფილისი 1941 წ.). მათი ავტორებია იტალიელი სტეფანე პაოლინი და ქართველი ნიკიფორე ირბახი — იგივე ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილი, კაცი ფრიად განათლებული, ევროპიული ენების მცოდნე და ელჩი თეიმურაზ პირველისა დასავლეთ ევროპაში საგანგებო დავალებით წარგზავნილი. მესამე ნომერი ქართული წიგნისა არის აგრეთვე რომის სტამბაში გამოსული მისიონერ მარია მაჯიოს ქართული ენის გრამატიკა. ეს იყო პირველი დაბეჭდილი წიგნები ქართული ტექსტით, მხედრული შრიფტით.

მე-4-ე ნომრად ქართული წიგნის ბიბლიოგრაფიაში შეტანილია არჩილ მეორის მიერ მოსკოვში დაბეჭდილი **დავითნი** 1705 წელს. საქართველოდან გარდახვეწილი არჩილ მეორე, მოსკოვში ყოფნის დროს უკავშირდება დასავლეთ ევროპიდან მოსულ განათლებულ უცხოელებს. ერთ ერთი მათგანის მეშვეობით აკეთებინებს ქართულ ასოებს ამსტერდამში და მოსკოვში აწეცობს ქართულ სტამბას.

ამგვარად, ქართული წიგნის ბეჭდვის საქმე, თითქმის ორი საუკუნის მოგვიანებით (როგორც ცნობილია, გუტენბერგმა პირველი საბეჭდავი მოაწყო 1455 წელს) უცხოეთში იწყებს განვითარებას. ეს გასაგები ვახდება, თუ მოვიგონებთ, რომ მე-15-17-ე საუკუნეებში საქართველოში მუდმივ ომიანობას და შინაურ განხეთქილებებს ქონდა ადგილი. სწორედ იმ წლებში, როდესაც რომში პირველი ქართული წიგნი იბეჭდებოდა, საქართველოს უდიდესი ისტორიული უბედურება დაატყდა თავს. ეს იყო შახ აბაზის შემოსევა.

ანთიმოზ ივერიელის დაწყებულ ქართულ სტამბის შექმნის საქმეს, ნაყოფიერი ნიადაგი დახვდა მაშინდელ საქართველოში. ეს იყო ხანა ვახტანგ მეექვსესი. ყველამ ვიცით, თუ რა საპატიო ადგილი უკავია ვახტანგ მეფეს ქართული კულტურის ისტორიაში. ის იყო არა მარტო მაშინდელ ქართლის პოლიტიკური ხელმძღვანელი, არამედ მთელი საქართველოს ინტელექტუალური მოღვაწეობის და საქმიანობის მეთაური. მიუხედავად იმისა, რომ მისი მეფობა ერთი ათეული წელი გაგრძელდა მხოლოდ. განსაცვიფრებელია ის ენერჯია და შრომა, რომელიც მან გამოიჩინა ამ მცირე ხნის განმავლობაში. მისი პირადი მონაწილეობით მუშავდება ქართული ისტორია, ქართული სამართალი, და სხ. თვით მწიგნობარი და პოეტი, პირველად პირადათ კრი-

ტიკულად გადაამუშავა ვეფხის ტყაოსნის ტექსტი, დაურთო კომენტარები და პირველად დაბეჭდა.

ანთიმოზ ივერიელი ვახტანგზე უკეთესს ვის მონახავდა, რომ ქართული სტამბის საქმე საქართველოში კეთილად დაგვირგვინებულყო. ვახტანგი მტკვრის ნაპირას, თავის სასახლის მახლობლად, სპეციალურად აგებს სტამბის სახლებს. არ ერიდება არავითარ ხარჯებს და შრომას. 1709 წელს ტფილისის სტამბიდან გამოდის პირველი ნაბეჭდი წიგნი — **სახარება**, №5-ათ შეტანილი ქართული წიგნის ბიბლიოგრაფიაში, ხოლო № პირველი საქართველოში დაბეჭდილი წიგნისა იმ დროს, როდესაც არც ერთ მეზობელ სახელმწიფოში არ იყო შემოდებული წიგნის ბეჭდვა, ტფილისში უკვე ქართული წიგნის ბეჭდვას მკვიდრი საფუძველი ეყრება. თვით სპარსეთში, რომელიც ამ დროს დიდ სახელმწიფოთ ითვლებოდა, მეცხრამეტე საუკუნემდე ხელით წერას მიმართავდნენ.

ვახტანგის სტამბის გამოცემულ წიგნების თავსა და ბოლოში მოთავსებულია წინა და ბოლოსიტყვაობანი, რომლებიც ძვირფას ისტორიულ-ლიტერატურულ ცნობებს შეიცავენ.

თავის დროზე, ჩვენს ისტორიკოს დიმიტრი ბაქრაძეს ყურადღება მიუქცევია რუმინულ ენაზე დაწერილ, ქართული ასოებით, ქართული ბიბლიის ბოლოში დაბეჭდილ პატარა ლექსისათვის, რომელიც გადმოუგზავნია ბუქარესტში და იქ დაუბეჭდიათ რუმინულ გეოგრაფიულ საზოგადოების ბიულეტენში 1883 წელს. ემილ პიკოს მოყავს თავის შრომაში ეს ტექსტი:

„ვითარცა უცხონი იხარებენ ხილვასა ზედა თვისთა სამკვიდრებელთასა, და ზღვათა შინა მავალნი — ხილვასა ზედა ნავთსაყუდელისა, ეგრეცა მესტამბენი იხარებენ გასრულებასა ზედა წიგნთასა.“

ემილ პიკოს აზრით, ამ სიტყვების ავტორი რუმინელი მესტამბე კი არ არის, არამედ თვით ანთიმოზ ივერიელი, რადგან მას ჩვეულება ჰქონდა, მის მიერ დაბეჭდილი წიგნები ამ პატარა ბოლოსიტყვაობით დაემთავრებინა. მის მოწაფეს სტეფანოვიჩს ეს ჩვეულება ანთიმოზისა, ტფილისშიც შემოჰყვია, რომელიც მაშინდელ ქართველებს ტრადიციად გადაუქცევიათ, და რომელიც სხვა და სხვა ვარიანტებით მეორდებოდა.

1709 წლის გამოცემული პირველი სახარება მხატვრულათ არის გაფორმებული: თავფურცელი შემკულია ორმაგი ორნამენტით და წმინდათა სურათები შესრულებული ფერადებით. საინტერესოა წინასიტყვაობა ამ სახარებისა, რომელიც ეკუთვნის მიხეილ სტეფანოვიჩს: „...სიმდაბლით გვედრებით თქვენ, ყოველთა, დიდთა და მცირეთა უკეთუ ცთომილი რაიმე იხილოთ, სიტყვა ან ასო, ნუ გამქირდავთ, რამეთუ უცხო ვიყავ ქვეყანასა ამის და უსმენელი სიტყვათა თქვენთა და რომელნი ჩემნი მოწაფე იყვნენ ეგრეთვე გამოუცდელნი საქმესა ამისა ჩემისა: ვითა მე ვიყავ ქართლის უნახავი, ეგრეთვე ჩემნი მოწაფენი სტამბისა. გლოცავთ თქვენ, შემინდევით სულიერითა სიყვარულითა, რათა თქვენცა მოგიტევენეს უფალმან ბრძანებს: მიუტევენთ და მოგეტევენეს თქვენ. მდაბალი ამით ბეჭდვათაგან მესტამბე მხურვალითა გულისთა ვმუშაკობ, მოსამსახურე თქვენი მიხეილ სტეფანესწვილი უნგაროვალახელი.“

ვახტანგის ხანმოკლე მეფობა, რუსეთში იძულებითი გადასახლებით დამთავრდა. როგორც ვიცით, ვახტანგთან ერთად გადაიხვეწა რუსეთში 1724

წელს მთელი მაშინდელი განათლებული თაობა, რიცხვით 1400 კაცი. ამ რიგად შეწყდა ვახტანგ მეფის მიერ დაწყებული ქართული სტამბის არსებობა ტფილისში — და ყოველგვარი კულტურული საქმიანობაც.

1737 წელს, ვახტანგ მეფემ ქალაქ ასტრახანში დაამთავრა განაწამები სიცოცხლე.

როგორც ვნახეთ, მისმა თანამშრომელმა სასტამბო საქმეებში, ანთიმოზ ივერიელმა, არა ნაკლები ტრალედიით დაამთავრა თვისი ცხოვრება.

ამ ორი დიდი ქართველის სახელი სამუდამოდ და განუყრელად დაკავშირებულია ქართული სტამბის დაარსებასთან, ქართულ წიგნთან.

გიორგი ნოზაძე.

ლ ო ც ვ ა

(ჩემს ძვირფას პ. შ.)

(დასაწყისი იხ. №№ 20, 21-22-ში)

როგორც წინა წერილში იყო ნათქვამი, ინდოეთის სარწმუნოების სიდიადე გამოიხატებოდა „ვედებში“ და „უპანიშადებში“. მაგრამ არა ნაკლებ რელიგიურ განძს წარმოადგენს ძველი ეგვიპტე მისი ფარაონებით, პირამიდებით, სფინქსებით, ჰიეროგლიფებით და მისტერიებით.

ხუთი ათასი წლის განმავლობაში ეგვიპტე იყო ანტიური მსოფლიოს უმაღლეს სწავლათა თავშესაფარი. ორმოც და ათმა დინასტიამ შეცვალა ერთი მეორე, ფინიკიელებმა მოასწრეს ქვეყნის დაპყრობა, წაქცევა, წალეკვა და გაქცევა, ხოლო ძველ ეგვიპტეზედ ვერ იმოქმედა დროთა მსვლელობამ და მან შეინახა მტკიცედ თავის ტაძრებში საფუძველი საიდუმლო რელიგიური მეცნიერებისა და ეზოტერიული დოკტრინისა, რომელსაც უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა თვით ეგვიპტისათვის, როგორც ეროვნული გამძლეობისა და აღორძინების წყაროს, და მთელი კაცობრიობისათვის, როგორც ღერძსა და ნიადაგს სარწმუნოებრივ იდეათა.

მისტერიათა წყალობით ეგვიპტემ გაუძლო მრავალ საუკუნეებს. მის ტაძრებში, პირამიდებში, სარდაფებში ვითარდებოდა დიდი სწავლა ღვთაებრივ სიტყვაზედ, რომელიც შემდეგ მოსე წინასწარმეტყველმა ოქროს კიდობანში მოაქცია, ხოლო ქრისტემ ცხოველ სინათლედ გახადა.

ამ ტაძრებში სრულდებოდა დიდი მისტერიები, მოწაფეთა განსწავლა და საიდუმლოთა განდობა. რასაკვირველია, ამაში ლოცვას უდიდესი ადგილი ჰქონდა განკუთვნილი. იგი იყო აუცილებელი და მთავარი საშუალება დისციპლინის დამყარებისათვის და ნებისყოფის განვითარებისათვის, რომლითაც შეეძლო მოწაფეს მისტერიების მთელი სიძნელეები განეგლო და საიდუმლო-განდობილი გამხდარიყო.

მე აქ შევეცდები გავაცნო მოკლედ მკითხველს ეს პროცესი საიდუმლოთა განდობისა, — უმთავრესად იმის-და მიხედვით, თუ როგორ გადმოგვცემს ამას ედ. შიურე.

საიდუმლოთა-განდობა (ინიციატია) ძველ დროს ემყარებოდა იმ წარმოდგენაზე, რომ ადამიანი არის უფრო მაღალი და მრთელი არსება, ვიდრე ეს ჩვენ წარმოგვიდგენია.

ძველი სამყარო არ უშვებდა ადამიანის შემადგენელ ფიზიკურ და სულიერ ნაწილების ერთმანეთისაგან განცალკევებას და განყოფას, მას ყავდა ადამიანი მთლიანად მის სამ ბუნებაში (სხეული, გონი და სული) წარმოსახული. საიდუმლო მეცნიერების შეთვისებით და ლოცვით ადამიანი თანდათან აღიოდა მთელი მისი არსებით სულის განვითარების ისეთ სიმაღლეზედ, საითგანაც შეიძლებოდა ცხოვრების სრული დაუფლება და მასზედ ბატონობა. — რომ მიახწიო ამ სიმაღლეს, ამბობდნენ ძველნი ბრძენნი, საჭიროა სრული გადადუღება ადამიანის მთელი არსებისა, — ფიზიკურის, ზნეობრივის და გონებრივისა. ეს გადადუღება შესაძლებელია მხოლოდ ნებისყოფის, ინტუიციისა და გონების ერთად ვარჯიშობით, რომელთა სრული შეთანხმებით ადამიანს შეუძლია განუხსაზღვრელად განავითაროს თავისი ნიჭი და შესაძლებლობანი.

სულში ბევრია დაძინებული გრძნობა, რომელიც იღვიძებს საიდუმლოთა-განდობის პროცესის დროს. სწავლით, დაუღალავი შრომით, ინტენსიური ლოცვით ადამიანს შეუძლია შევიდეს ბუნების მაღულ ძალებთან შეგნებულ კავშირში. უფრო მეტი, დიდი სულიერი ღონისძიებით მას შეუძლია მიახწიოს უშუალოდ სულიერ ხილვას, გახსნას გზა იმ სამყაროსაკენ და კიდევაც შევიდეს იქ. მხოლოდ მაშინ შეუძლია მას თქვას, რომ სძლია ბედს და მოიპოვავ აქაც, ამ ქვეყნად, ღვთაებრივი თავისუფლება. მხოლოდ მაშინ საიდუმლო-განდობილს შეუძლია გახდეს საიდუმლო-განმდობელად, წინასარმეტყველად, სხვა სიტყვებით, შორს მჭკვრეტელად და აღმზრდელად სულთა. მხოლოდ მას ძალუძს უხელმძღვანელოს სხვებს, ვინც თავის თავს ბატონობს და ფლობს; მხოლოდ მას შეუძლია თავისუფლება მიანიჭოს სხვებს, ვინც თვითონ თავისუფალია! — ასე ფიქრობდნენ ძველნი საიდუმლო-განდობილნი. ჭეშმარიტი და ნამდვილი საიდუმლო-განდობა არ იყო ოცნება, იგი უფრო მნიშვნელოვანი იყო, ვიდრე ჩვეულებრივი მეცნიერული აღზრდა, „იგი იყო შემოქმედებითი გაწრთვნა სულისა მისი საკუთარი ღონისძიებით, მისი გაშლა უმაღლეს კოსმიურ არეზედ და გაფურჩქვნა ყოფის უმაღლეს სფეროში.“

პირველი განმანათლებელი ეგვიპტისა იყო ჰერმესი, რომელსაც ბერძენებმა დაარქვეს ჰერმეს-ტრისმეგისტოს, ე. ი. სამჯერ ღიადი: მეფე, კანონმდებელი და ქურუმი. როდესაც კანდიდატი მიახწევდა ინიციაციის უმაღლეს ხარისხს და შევიდოდა საიდუმლო-განდობილთა რიცხვში, მხოლოდ მაშინ გააცნობდნენ მას ჰერმესის ცნობილ „ხილვას“.

მაგრამ დავიწყოთ ჯერ თავითგან. საიდუმლო-განდობის მიღების მსურველ კანდიდატს გამოესაუბრებოდნენ და გამოარკვევდნენ, ღირსია თუ არა კანდიდატი გამოცდებზედ დაშვებისა. თუ ისინი დაინახავდნენ, რომ მათ წინაშე ჭეშმარიტების ნამდვილი მძებნელი იდგა, მაშინ მიიყვანდნენ მას ტაძარში, რომლის კარებთან იყო აღმართული სახე-დაფარული იზისი წარწერით: „არც ერთ მოკვდავს არ აუხდია ჯერ ჩემი პირ-საბურავი,“ და გააფრთხილებდნენ მას, რომ მარტო კეთილს და მტკიცეს შეუძლია მოიპოვოს აქ, მათ სწავლაში ცხოვრება და უკვდავება, სუსტს და ბოროტს კი სიკვდილი და სიგჟე მოეღისო, ხოლო თუ ამ კარებს გადახვალ, უკან დახვევა გვიან იქმნებაო. თუ მოწაფე მტკიცე იყო თავის გადაწყვეტილებაში, მაშინ მას ჩააბარებდნენ

ტაძრის მსახურს, რომელთანაც გაატარებდა დროს უსიტყვოდ, მორჩილებით, მძიმე შრომაში, ლოცვაში, საგალობლების მოსმენაში, ტანის განბანაში და სულის სიმშვიდეში. როდესაც დადგებოდა გამოცდის საღამო, ორნი მსახურნი მიიყვანდნენ მას საიდუმლო სალოცავის კარებთან და უკანასკნელად კიდევ შეეკითხებოდნენ: ჰსურს განაგრძოს თუ არა. თანხმობის გამოცხადების შემდეგ მისცემდნენ მას ხელში პატარა ანთებულ ჭრაქს და მოწაფე შედიოდა მარტო საესებით ბნელ კედლებს შუა, საითგანაც გასასვლელი არ სჩანდა და მცირე შუქით ამჩნევდა სხვა და სხვა ქანდაკებებს ადამიანის სხეულებით და ცხოველების თავებით: ლომი, ხარი, გარეული ფრინველები და გველები თითქო დაკრეკილი კბილებით უმზერდნენ მას. ამ შავი და ბნელი კედლების განვლის შემდეგ იგი ხედავდა მუმიას და ადამიანის ჩონჩხს, დაყენებულთ ერთი მეორეს წინ. მათ იქით მოსჩანდა კედელში ჭუჭრუტანა ისეთი ვიწრო და დაბალი, რომ იქ შესვლა შეიძლებოდა მარტო მოკუნტვით და მუხლებზედ ხოხვით. ხანდახან ხმა მოისმოდა თითქო ქვესკნელითგან: „აქ იღუპებიან გიჟნი, რომელთაც სიხარბით სურსთ მოიპოვონ ცოდნა და ბატონობა.“ სურათი შემზარავია. მოწაფე ძლივს ახერხებს მოძრაობას, მიხობავს სულ დაბლა და დაბლა, და როდესაც უკანასკნელ საფეხურს მიახწევს, სიბნელებაში ხედავს ჭრაქის შუქით წყლით სავსე უზარმაზარ ჭას. მაღლა ასვლა შეუძლებელია, დაბლა აუცილებელი სიკვდილი მოელის, და სასოწარკვეთილებაში ჩავარდნილი უცბად მოჰკრავს თვალს კედელში გამოქვაბულს, მიაბყრობს მას ოდნავ მბჟუტავ ჭრაქს და დაინახავს ვიწრო ხვრელს, და ხვრელს იქით რკინის კიბეს. ძლივს გაძვრება ხვრელში და მოძრავი კიბით მიახწევს გალერიისკარებს; აქ მას მიეგებება ღვთიურ სიმბოლოთა შემნახველი მოგვი მეგობრული ღიმილით და მიულოცავს გამოცდის პირველი ეტაპის გავლას. გალერიის კედლებზედ ორი რიგია ფრესკებისა, თერთმეტ თერთმეტი, ნაზად განათებული ბროლის ლამპრით. მოგვი უხსნის მოწაფეს სიმბოლიურ ფრესკების მნიშვნელობას. ყოველი სურათის დაბლა სჩანს წარწერა: **ასო** და **რიცხვი**, ოცდა ორი ნიშანი, რომელიც გამოხატავს ოცდაორ პირველ საიდუმლოებას, ოკულტური მეცნიერების ანბანს, ე. ი. აბსოლუტურ პრინციპებს, გასაღებებს, რომლებიც ხდებიან წყაროდ სიბრძნისა და ძალისა, თუ მათ აამოძრავებს ნებისყოფა. თითოეული ასო და თითოეული რიცხვი გამოხატავენ სამეულ კანონს, რომელსაც აქვს თავისი ანარეკლი ღვთაებრივ, გონებრივ და ფიზიკურ სამყაროში. ამნაირად ასო **ა**, რომელიც შეესაბამება რიცხვს 1-ს აღნიშნავს ღვთაებრივ სამყაროში აბსოლუტურ არსებას, რომლისგან წარმოიშვებიან ყველა არსებანი; გონებრივ სამყაროში ის გამოხატავს მთლიანობას, წყაროს და სინთეზს რიცხვებისა; ფიზიკურ სამყაროში კი-ადამიანს, მიწიერ არსებათა შორის უმაღლესს, რომელსაც შეუძლია თავისი ნიჭის განვითარებით ამაღლდეს განუსაზღვრელ სფერომდე.

დიდხანს უმარტავდნენ მოწაფეს ღვთაებრივი რიცხვებისა და ასოების მნიშვნელობას. ბოლოს მიიყვანდნენ მოგვების გვირგვინამდე და ეტყოდნენ: „დაიმასხოვრე, რას ნიშნავს ეს გვირგვინი. ყოველი ნებისყოფა, რომელიც უერთდება ღვთაებრივ ნებისყოფას სიმართლისა და სამართლიანობის სამსახურისათვის, ამ ცხოვრებაშივე პოულობს ძალასა და უფლებას ყოველ არსათა და ნიეთთა სახელმძღვანელოდ. ეს არის საუკუნო ჯილდო განთავისუფლებული სულისათვის.“

მაგრამ ნამდვილი გამოცდა ახლა იწყებოდა. მოწაფეს უშვებდნენ მეტად ვიწრო და გრძელ დერეფანში, რომლის ბოლოს დიდი ცეცხლი ენთო. „ეს ხომ სიკვდილია,“ შიშით და ჟრუანტელით ტანში ლულულულებდა მოწაფე. „შიში აშინებს, შვილო, მარტო მოუძმწიფებელ სულებს,“ უპასუხებდა მოგვი და უღებდა კარებს, რომელიც ჰყოფდა დერეფანს სიმბოლოების გალერიისაგან. ცეცხლთან მიახლოებისას მოწაფე შეამჩნევს, რომ ცეცხლს ჰყოფს სულ პატარა ბილიკი, რომლითაც დიდი გაჭირვებით შეიძლება გავლა. ცეცხლის იქით მოწაფეს დახვდება დაგუბებული შავი ტბა, რომელსაც უკან დატოვებული ცეცხლი ნათელს აფრქვევს. მოწაფემ ტბაც გაიარა. იქ დაჰხვდნენ მას ტაძრის მსახურნი და შეიყვანეს ბნელ გამოქვაბულში. აქ გააშრეს იგი, ტანი დაუზილეს სხვა და სხვა სუნნელოვანი ზეთებით, გადაასხეს ესენციები და სუფთა ტანისამოსში გადაცმული დატოვეს დასასვენებლად. ღრმა ფიქრებს მიცემულ მოწაფეს შორითგან მოესმა უმშვენიერესი მუსიკა, რომელიც თანდათან ახლოვდებოდა, და ოცნებით გატაცებულს წარუდგა აუწერელი სილამაზისა და სიცოცხლით სავსე, ვნებით მღელვარე, ცეცხლ-თვალა ნუბიელი ქალწული, რომელიც მთელის ეშხით და ჯადოსნური ცდუნებით მოწაფეს იზიდავდა. თუ მოწაფე ვერ სძლედა აღშფოთებულ ფიზიკურ გრძობებს, ვაი მის გამოფხიზლებას! გრძობდა თავს დამძიმებულს, დაკარგულს, ყველასაგან უარყოფილს და მიტოვებულს. მის წინ აღიმართებოდა მრისხანედ ჰიეროფანტი: „შენ სძლიე სიკვდილს ქვესკნელში, ცეცხლში, წყალში, მაგრამ ვერ დასძლიე შენივე თავი; შენ, რომელმაც ვაბედე განგეძრახა უმაღლეს სულიერ სფეროში ასვლა, პირველსავე შემთხვევაში ფიზიკურმა მოთხოვნილებამ გძლია და გადავარდი მატერიის უფსკრულში. ვინც თავისი ბუნების მონაა, ის რჩება მუდმივ სიბნელეში. შენ სინათლეს სიბნელე ამჯობინე. მე გაფრთხილებდი რაც მოგელოდა: ამიერიდან დარჩები ტაძრის მუდმივ მონად სიკვდილის შიშში.“ ხოლო თუ მოწაფე სძლევდა ამ ცდუნებას, მაშინ თორმეტნი მსახურნი შეიყვანდნენ მას ჩირალდნებით ხელში დიდი ზეიმით იზისის ტაძარში. აქ ჰიეროფანტები თეთრად მოსილნი ელოდნენ მას. იზისის ქანდაკებასთან მოწაფე ფიცს სდებდა სიჩუმისა და მორჩილებისა.

ახლად მიღებული ძმა დიდ მასწავლებელთა შორის თავს თითქო ღმერთებთან გრძობდა. სძლია რა მან თავის თავს, იგი შედიოდა პირველად საუკუნო ჭეშმარიტების სფეროში. მაგრამ დიდხანს უხდებოდა მას ჭეშმარიტების კარიბჭესთან ლოდინი. ახლა იწყებოდა მისთვის გრძელი წლები შრომისა და სწავლისა. დრო განაწილებული ჰქონდა შემდეგნაირად: ლოცვა და მედიტაცია თავის საკანში, შემდეგ სწავლა ჰიეროგლიფებისა ტაძრის დარბაზში და ეზოში, რომელიც ისეთი დიდი იყო, რომ მთელი ქალაქი შიგ ჩაეტეოდა. სწავლობდა ბუნებისმეტყველებას, ადამიანთა და ხალხთა ისტორიას, მკურნალობას, ხუროთ-მოძღვრებას და საღმრთო მუსიკას.

ეს განსწავლა და მედიტაცია დიდი ხანი გრძელდებოდა, სანამ მოწაფე მიახწევდა საკუთარი ძალღონით სულის გაფაქიზებას, გარდაქმნას მისი არსებისა. მას შეეძლო შეეცნო ჭეშმარიტება მხოლოდ მაშინ, როდესაც ეს ჭეშმარიტება განდებოდა ნაწილი თვით მისი შინაგანი არსებისა და მისი სულის ბუნებრივი გამოვლინება. „ჭეშმარიტების მიცემა შეუძლებელია, ეუბნებოდნენ ბრძენნი მოწაფეს, მისი მიგნება შეიძლება ან საკუთარი თავის არსებაში, ან სულ არასოდეს. ჩვენ არ შეგვიძლია შენგან შევქმნათ ჩვენი თანამგზავრი,

თვით უნდა შეიქმნა ასეთად. ლოტოსი დიდხანს იზრდება წყალქვეშ, სანამ გაიშლება მისი ყვავილი. ნუ დააჩქარებ ღვთიური ყვავილის გაშლას. იმუშავე და ილოცე.“

მოგვი აცნობდა ადებტს ჰერმესის სწავლას: — ყველა ის, რაც არა ხორციელია, უხილავია და არა აქვს ფორმა, არ შეიძლება შევიცნოთ ჩვენი გრძნობებით. ის, რაც მარადიულია, არ შეიძლება გაზომილ იქმნას დროს მოკლე საზომით; მაშასადამე, ღმერთი გამოუთქმელია. ღმერთს შეუძლია მიანიჭოს ზოგიერთ რჩეულს უნარი ამაღლდეს მიწიერი ბუნებითგან, რომ ეზიაროს მისი სულიერი სრულყოფის ბრწყინვალებას, მაგრამ რჩეულნი ვერ პოულობენ ენას განცდილის გადასაცემად. მათ შეუძლიათ აუხსნან კაცობრიობას ქმნილების მეორე ხარისხის მიზეზები, ხოლო მის პირველ-მიზეზი რჩება აუხსნელი და მისი ახსნის მიხწვევა შეიძლება მხოლოდ სიკვდილის იქით.

— „სული არის ქალწული ზეცისა, ხოლო სვლა მისი, გამოცდაა მისი. თუ მან მატერიისადმი სიყვარულის გამო დაკარგა ხსოვნა თვისი წარმოშობისა, მაშინ მასში დაფარული ღვთიური ნაპერწკალი, ბრწყინვალე ვარსკვლავად რომ შეეძლო ქცეულიყო, უბრუნდება ეთეროვან სივრცეს და იქ ქარიშხალში უხეშ ელემენტებად განიფანტება. მაგრამ ლოცვით განწმედლი სული ნეტარებით ჭვრეტს, თუ როგორი მშვენიერი და საიდუმლო რითმით ბრუნავენ ქვეყნიერებანი. სული არის ნათელი, ფარდით დაბურული. როცა მას აკლია მოვლა, ის ბნელდება და ქრება. ხოლო როცა მას ასაზრდოვებენ, როგორც ზეთი ლამპარს, იგი წმიდა სიყვარულით უქრობლად აღინთება.“

მოწაფეს აფრთხილებდნენ, რომ სრული სწავლის მიღება შეეძლო მხოლოდ მარტო იმას, ვინც მთელ გამოცდას გაივლიდა. ჭეშმარიტების გახსნა ფრთხილად უნდა მომხდარიყო. სუსტთა წინაშე იგი უნდა დაეფარათ, რომ არ გაგიჟებულიყვნენ, ბოროტთათვის კი უნდა დაემალათ, რომ ნაწყვეტი მისი მაინც არ დაეჭირათ და არ გამოეყენებინათ დამანგრეველ საჭურვლად.

მოწაფე გრძნობდა თანდათან სრულ გარდაქმნას. იგი ამჩნევდა, თუ როგორ შთანიტქებოდა მისი მიწიერი მე და როგორ წარმოიშვებოდა სხვა, უფრო წმიდა და ამაღლებული. იგი ხშირად მიეცემოდა თავდავიწყებას და მიმართავდა იზისს ლოცვით: „ჰოი იზის! სული ჩემი ცრემლია შენი თვალებისა; დეე დაეცეს ის ნამის მსგავსად სხვა სულთ! დეე ვიგრძნო მე, მოკვდავმა შენამდე აღმავალი სუნნელოვანება მისი!“

ხანგრძლივი განსწავლის შემდეგ, ერთ საღამოს მოგვი მიმართავდა მოწაფეს: „შვილო ჩემო, ახლოვდება ჟამი, როდესაც ჭეშმარიტება შენ წინ გაიხსნება და გახდები ზეგარდმოცხებული, რათგან შენ დაიმსახურე ეს გულის სიწმიდით და ჭეშმარიტების სიყვარულით. მაგრამ ვერავინ ვერ გადალახავს კარიბჭეს ოზირისისა, თუ მან აქვე არ განიცადა სიკვდილი და აღდგომა. ჩვენ მიგაცილებთ აკლდამამდე, ნუ შეშინდები, რათგან შენ უკვე ერთი ჩვენი ძმათაგანი ხარ.“

საღამოს ჟამს ოზირისის ქურუმები ჩაიყვანდნენ ტაძრის აკლდამაში მოწაფეს, ჩააწვედნენ სარკოფაგში და ეტყოდნენ: „ადებტი ცოცხლად ჩადის სამარეში, რომ ამ ცხოვრებაშივე შევიდეს ოზირისის ბრწყინვალებაში. მოუცადე საფლავში სინათლის მოვლინებას. ამ ღამეს შენ უნდა დასძლიო შიში და მიახწიო თვითფლობის კარიბჭეს.“

ადებტი მარტო რჩება სიბნელეში. სამარის სიცივე შეიბყრობს მას. ნა-

წილები უშეშდება. ნელი-ნელ იშლება მის წინ მისი ცხოვრების სურათები, ხოლო მისი მიწიერი შეგნება უფრო და უფრო ბუნდოვანი ხდება. რამდენადაც მისი სხეული რინდდება, მისი ეთერული ნაწილი თავისუფლდება და ვარდება ექსტაზში... იგი ხედავს ბრწყინვალე სინათლეში იზისის მოახლოვებას, რომელსაც ხელში პაპირუსი უჭირავს. „მე ვარ შენი უხილავი და, მე ვარ შენი ღვთაებრივი სული და ეს — წიგნია შენი ცხოვრებისა. ის შეიცავს შენი წარსული ცხოვრების მოთხრობას და თეთრ ფურცლებს შენი მომავალი თავგადასავალისა. დადგება დრო, როდესაც მას გადავში შენს წინაშე“... და იზისი ამ სიტყვებით ქრება... საშინელი შეძრწუნება!.. ადებტი გრძნობს თავს თავის სხეულში კვლავ დაბრუნებულს. მას ეღვიძება და ხედავს ჰიეროფანტს მისი მხლებლებით. მას გარს ეხვევიან, აძლევენ მომადლონიერებელ სასმელებს, იგი დგება. „შენ აღდეგ ახალი ცხოვრებისათვის,“ ეუბნება ჰიეროფანტი. „წავიდეთ ერთად საიდუმლო-განდობილთა კრებაზე და გვიამბე შენი მოგზაურობა ოზირისის სამფლობელოში.“

თბილ და მშვენიერ ეგვიპტის ღამეს ოზირისის ტაძრის უფროსი უმხელ-და ახალ ძმას უმაღლეს სიბრძნეს ჰერმესის ხილვის სახით: „ისმენდეთ თქვენს საკუთარ სიღრმეში და განიცდიდეთ დაუსრულებლობას სივრცისა და დროისა. იქ მოისმის გალობა ციურ მნათობთა, ხმა რიცხვთა, ჰარმონია სფეროთა.

რასა იქმან მნათობნი ცისანი? რას უბნობენ რიცხვნი? რას აბრუნებენ თვის წიაღთა შინა სფერონი?

ჰოი სულნო, წარწყმედილნო და ცხოვრებულნო, იგინი უბნობენ, იგინი გალობენ, იგინი აბრუნებენ ბედთა თქვენთა.“

(გაგრძელება შემდეგ ნომერში)

ნინო ხალია

„ლ ა მ ა რ ა“

„ლამარა“ არის საქართველოს გული და სული. „ლამარა“ არის საქართველოს თაიგული. „ლამარათი“ რუსთაველის თეატრმა გაიმარჯვა და ღირსეული სახელი მოიხვეჭა, არა მარტო თბილისში და მთელ საქართველოში, არამედ მთელ საბჭოთა კავშირში.

1930 წელს რუსთაველის თეატრი გაემგზავრა მოსკოვში, საბჭოთა კავშირის სათეატრო ოლიმპიადაზე, თეატრთა შორის პირველობისათვის შეჯიბრში მონაწილეობის მისაღებად. მან პირველობა მიიღო საბჭოთა კავშირის თეატრთა შორის. ზოგიერთ მსახიობებს, მათ შორის აკაკი ვასაძეს და აკაკი ხორავას მიანიჭეს საბჭოთა კავშირის სახალხო არტისტთა სახელწოდება. გამოჩენილი არტისტები დააჯილდოვეს ორდენებით.

უნდა აღინიშნოს რომ, რუსთაველის თეატრს ეს დიდი გამარჯვება არგუნა „ლამარამ“, და დღეს საქართველოს ყველა კუთხეში ვაისმის სახელი „ლამარა“. ჩვენც, სირიაშიც გვყავს „ლამარა“ ლერწამივით ტანისა, ქართველი ქალის სილამაზის თაიგული, ახალგაზრდა გოგონა ლამარა მხეიძე.

რუსთაველის თეატრი მოსკოვში გამგზავრებამდე საგასტროლოდ ბათუმში. მან დადგა „ლამარა“ და ისეთი სახელი მოიხვეჭა, რომ ახალგაზრდები და მოხუცებულებიც კი, ჩამოდიოდნენ ბათუმში, ხულოს, ქედის და ქობულეთის რაიონებიდან რომ „ლამარა“ ენახათ. ბ-ნი გრიგოლ რობაქიძე სიხარულით აღნიშნავს „ბ. ქ.“ ერთ ერთ ნომერში, რომ ბათუმში ეთქვათ აჭარლებს მსახიობთათვის: იქ, სადაც ვაჟა მიესალმება ხევსურებს, ჩაუმატებდეთ ერთ სახელსო, „აჭარა!“ ხედავთ როგორ მოხვედრიათ „ლამარა“ ჩვენ მუსულმან ძმებსო.“

მართლა პირველ საღამოსვე გაისმა ძახილი დარბაზიდან, რატომ არ არის „აჭარა“ და სხ.. ჩვენი აჭარელი ახალგაზრდები ისე მოხიბლა „ლამარამ“, რომ ახმეტელთან მიდიოდნენ ჯგუფ-ჯგუფად რუსთაველის თეატრის სტუდიაში ჩასაწერად.

რუსთაველის თეატრმა და პირადად ახმეტელმა დაუფიწყარი და ფასდაუდებელი ღვაწლი დასდეს სამუსულმანო საქართველოს. რეჟისორმა ახმეტელმა გამოზარდა რუსთაველის თეატრში 32 საუკეთესო ახალგაზრდა მსახიობი. და დღეს ბათუმში რომ არის ტეხნიკის უკანასკნელი სიტყვით აშენებული თეატრი, (1200 ადგ.) რომელიც ერთ ერთ საუკეთესო თეატრად ითვლება მთელ საბჭოთა კავშირში და ჰყავს საკუთარი კადრი რუსთაველის თეატრში გამოზრდილ მსახიობთა, უნდა მიეწეროს სანდრო ახმეტელის ღვაწლს და გრიგოლ რობაქიძის „ლამარას“.

3. მ. ხინიკაძე-ქობულეთელი

ბ ი ბ ლ ი ო გ რ ა უ ნ ი ა

Lives and the Legends of the Georgian Saints, by David Marshall Lang.

ლონდონის უნივერსიტეტის პროფესორი ბ. დავით ლანგი დაუღალავად განაგრძობს მუშაობას ჩვენი კულტურის უცხოელებისათვის გასაცნობად. უკანასკნელ ხანებში მან გამოსცა ინგლისურ ენაზე ქართველ წმინდანთა ცხოვრება, რომლის შესახებ საგანგებო წერილი იყო მთავსებული მ. მიხეილ თარხნიშვილის მიერ ჩვენი ჟურნალის №23-ში.

მოუწოდებთ თანამემამულეთ შეიძინონ ჩვენი ინგლისელი მეგობრის ეს მეტად საინტერესო შრომა. **წიგნის დაკვეთა შეიძლება:**

M. W. H. Smith, 248, rue de Rivoli, PARIS.

Librairie Galignani, 224, rue de Rivoli, PARIS.

LONDON: Messrs. George Allen Unwin, Museumstr.

NEW YORK: The Macmillan Company.

ა. წ. აპრილში გამოვიდა აგრეთვე ბ. დ. ლანგის შრომა:

The last years of the Georgian Monarchy (1658-1832).

Columbian University Press, 2960 Broadway, NEW YORK 27, N. 9.

Distribué en Europe par Oxford University Press, ainsi que par Messrs.

Basil Blackwell, Broad Street, Oxford.

ამ წიგნს ჩვენ შევეჩებით „ბ. ქ.“ საგანგებო ნომერში უცხო ენებზე.

ციურისში გამოვიდა გერმანულ ენაზე „ვისრამიანი“, თარგმნილი რუტ ნოიკომისა და კიტა ჩხენკელის მიერ. თარგმნილია შემოკლებული ტექსტი-თგან. წიგნს დართული აქვს ბოლო-სიტყვაში მოკლე მიმოხილვა ქართული ლიტერატურისა.

გამოვიდა ალ. მანველიშვილის შრომა, რომელიც შესდგება ორი მონო-გრაფიისაგან: კერძო საკუთრება და მიწის საკითხი საქართველოში.

რედაქციამ მიიღო ქ-ნ თამარ პაპავას შრომა — „დიდი სახეები პატარა ჩარჩოებში“, წიგნი მე-2-ე, აგრეთვე ბ. აკაკი პაპავას ლექსთა კრებული „უცხო ჭიშკართან“.

ინგლისურ ჟურნალ „აზიატიკ რევიუ“-ში გამოქვეყნდა განსვენებულ ისიდორე მანწყავას წერილი: „ოქროს ხანა საქართველოში“.

ყოველთვიურ ჟურნალში „ნახიონ-ეუროპა“ №4, 1957, მოთავსებულია ბ. ნიკო ნაკაშიძის ნარკვევი: „ეროვნული რევოლუციები“.

ფრანგ სოციალისტების ჟურნალ „პოპულერში“ ბ. იოსებ ვოზეჩიამ გა-მოაქვეყნა რამდენიმე წერილი საქართველოს შესახებ.

† ელენა რობაქიძე

ხანგრძლივი და მძიმე ავადმყოფობის შემდეგ (23.2.57) ქენევაში გარდაი-ცვალა ელენა რობაქიძე, ფილკინის ასული.

განსვენებული იყო მწერალი. მის კალამს ეკუთვნის შესანიშნავი ნოვე-ლა „ნიანია“, დაშეჭდილი გერმანულად და რუსულად, სადაც უაღრესი სილ-რმით არის მშობლიური მიწის ძალა ნაგრძნობი და გადმოცემული. მან დასწე-რა აგრეთვე რომანი „ნინა“, რომელიც თარგმნილია გერმანულად. ფსევდო-ნიმი განსვენებულისა იყო: ელენა ორიოლ.

ჟურნალი „ბედი ქართლისა“ მისი თანამშრომლებით იზიარებს გრიგოლ რობაქიძის ღრმა მწუხარებას მისი ერთგული თანამგზავრის დაკარგვის გამო.

მ ა დ ლ ო ბ ა

თანამემამულეებს, აგრეთვე ორგანიზაციებს და რედაქციებს, რომელ-თაც გაიზიარეს ჩემი მწუხარება ჩემი დაუვიწყარი ცოლის ელენეს გარდაც-ვალების გამო, ვუცხადებ უღრმეს მადლობას.

განსაკუთრებით მადლიერი ვარ ნინო და კალე სალიასი: მოვიდენ აქ, დაწყვეს ერთი კვირა, მამხნევებდენ, მამაგრებდენ და მანუგეშებდენ.

ჩემი დიდი მადლობა აგრეთვე პანაშვიდის მომწყობთ პარიზში და ქარ-თველ მწერალთა და ჟურნალისტთა კავშირის საფრანგეთში გვირგვინისათვის.

ქენევა.

ბრიგოლ რობაქიძე

† სვიმონ (სოსო) გეგელაშვილი

„ბედი ქართლისა“ თანაგრძნობას უცხადებს განსვენებულის ოჯახს და მეგობრებს.

† დავით ერქომაიშვილი

„ბედი ქართლისა“ ღრმა მწუხარებას გამოსთქვამს დავით ერქომაიშვილის ტრადიულად დაღუპვის გამო. სამძიმარს უცხადებს მის მეუღლეს და მეგობრებს.

† ექ. გრიგოლ აღშიზია

ჩრდილოეთ ამერიკაში მძიმე ავადმყოფობის შემდეგ გარდაიცვალა ექ. გრიგოლ აღშიზია.

განსვენებული იყო საქართველოს წარმომადგენელი აზერბეიჯანში. ემიგრაციაში — ხელმძღვანელი კავკასიური ოფისისა ვარშავაში.

„ბედი ქართლისა“ თანაგრძნობას უცხადებს მის ოჯახს, ნაოესავებს და მეგობრებს.

† ლუკა ყაზაიშვილი

ქ. ნიუ-იორკში მძიმე ავადმყოფობის შემდეგ გარდაიცვალა ლუკა ყაზაიშვილი, რასაც ღრმა მწუხარებით ვაუწყებთ საზოგადოებას.

† გენ. ალექსანდრე ზაქარიაძე

ღრმა მწუხარებით ვაუწყებთ საზოგადოებას, რომ მოხუცებულთა სახლში, აბონდანში, გარდაიცვალა გენ.ალექსანდრე ზაქარიაძე, საქართველოს რესპუბლიკის მთავარი შტაბის უფროსი.

დაკრძალულ იქმნა ლევილში ქართველთა სასაფლაოზე.

მწერალთა და ჟურნალისტთა კავშირში

საფრანგეთში მყოფ მწერალთა და ჟურნალისტთა კავშირის თაოსნობით დაარსებულ იქმნა კომისია, რომელსაც ევალება ილია ჭავჭავაძის სიკვდილის 50 წლის აღსანიშნავად საღამოს მოწყობა.

ჩედაქციისაგან

„ბედი ქართლისას“ საგანგებო ნომერი უცხო ენებზე გამოვა ოქტომბერ-ნოემბერში.

ქრეზულის ფონდი, №№ 22-23.

შემოსწირეს: ბ.ბ. მ.გ. — 25.000 ფრ., ვ. ანდრონიკაშვილმა — 20000 ფრ., ნ. ჩ. — 14.000 ფრ., ქ-ნ ქსენია სასანიამ — 13.000 ფრ., ქ-ნ ნათელა ნედუაძმა — 9.000 ფრ., პროფ. ალ. ნიკურაძემ — 8.500 ფრ., გ. დევდარიანმა — 8.000 ფრ., მ. ტულუშმა (კლიშეებისათვის) — 7.000 ფრ., ზ. მაჩაბელმა — 4.000 ფრ., მოსე შანიძის ხსოვნისათვის — 4.000 ფრ., რ. ა. — 2.500 ფრ., მ. დევიძემ — 2.300 ფრ., პროფ. კ. თუმანოვმა — 2.000 ფრანკი, ალექსანდრე ჯინჭარაძემ — 2.000 ფრ., ვ. ვაჩნაძემ — 2.000 ფრ., ათას-ათასი ფრანკი: გ. ჯავახიშვილმა, ალ. ყიფიანმა, დ. ქვარიანმა, ი. თაყაიშვილმა, ალ. ტატიშვილმა, ა. შავგულიძემ, ვ. ინაშვილმა, ვ. მაჩაბელმა და შ. გიორგაძემ.
სულ — 132.900 ფრ..

რედაქცია უღრმეს მადლობას უცხადებს შემომწირველთა იმედოვნებს, მომავალშიც დაეხმარებიან მას.